

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

The VI International Science Conference
«Actual tendencies of development
science and practice»

September 25 - 27, 2021

Rome, Italy

ACTUAL TENDENCIES OF DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference

Rome, Italy

(October 25 – 27, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40363-332-9

The VI International Science Conference «Actual tendencies of development science and practice», October 25 – 27, Rome, Italy. 229 p.

Text Copyright © 2021 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2021 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Zhaumitova N., Ajit G., Savin T. Fungi and bacteria associated with wheat seed abnormalities in in-vitro study // Actual tendencies of development science and practice. Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference. Rome, Italy 2021. Pp. 10-12.

URL: <https://eu-conf.com>

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Zhaumitova N., Ajit G., Savin T. FUNGI AND BACTERIA ASSOCIATED WITH WHEAT SEED ABNORMALITIES IN IN-VITRO STUDY	10
2.	Гарбар Л.А., Гуцул Д., Антал Я. ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПОСІВІВ СОЇ В УМОВАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	13
3.	Штанько І.П., Дзядович О.Л. ДОБІР ВИХІДНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ СЕЛЕКЦІЇ ХМЕЛЮ ЗВИЧАЙНОГО (HUMULUS LUPULUS L.) НА ПОСУХОСТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ЗМІН ЧИННИКІВ КЛІМАТУ НА ПОЛІССІ	18
CHEMICAL SCIENCES		
4.	Изтаев А.И., Акқожа И.Ш., Якияева М.А. ЗАМЕС ТЕСТА ДЛЯ ПОЛУЧЕННЯ КАЧЕСТВЕННОГО НУТРИЕНТНОГО ХЛЕБА	21
CULTUROLOGY		
5.	Shabunina V., Krot V. CULTURAL AND LEISURE ACTIVITIES AS AN IMPORTANT RESOURCE OF STATE SOCIAL AND CULTURAL POLICY	26
ECONOMIC SCIENCES		
6.	Apanasevich M. THE IMPORTANCE OF KNOWLEDGE IN PRODUCTION ACTIVITIES	29
7.	Ostapenko R., Skidan V. REDUCTION OF THE MATRIX GAME TO THE PROBLEM OF LINEAR PROGRAMMING	32
8.	Ostapenko R., Savchenko B. BITCOIN PROSPECTS IN THE GLOBAL MARKET	35
9.	Stolyarova V. STRATEGIC PLANNING OF UKRAINE'S DEVELOPMENT	38

10.	Tsarevsky M., Ostapenko R. BORROWING CAPITAL BY ENTERPRISES	42
11.	Давлетбаева Н.Б. ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ	45
12.	Дугієнко Н.О., Рубан А.А. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ПРАЦІ	49
13.	Климович Л.А., Лазарчик У.С. ВЛИЯНИЕ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КОМПАНИЙ В СОВРЕМЕННОЙ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	51
14.	Колодяжна І.В., Фельдман П.В. ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	56
15.	Мартин О.М., Живко З.Б., Вітер О.М. УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ РЕПУТАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА ЯК МАРКЕТИНГОВИМ КОМУНІКАЦІЙНИМ ІНСТРУМЕНТОМ: СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ	58
16.	Окончук А.Р. ВПЛИВ ОЦІНКИ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НА ОРГАНІЗАЦІЮ АУДИТУ ГРОШОВИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВА	61
17.	Попова В.Д., Яланський Д. ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА, ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА	64
18.	Радіонова Н.Й., Войтенко М.В.Я. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА	66
GEOGRAPHICAL SCIENCE		
19.	Байназаров А.М. ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ЕКОЛОГО-ПРИРОДООХОРОННИХ АТЛАСІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ОБЛАСТЕЙ	69

HISTORICAL SCIENCES		
20.	Лахно О.П. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	73
21.	Таирова Б.Л., Жармухамбетова Л.А. ИСЛАМДЫҚ ӨРКЕНИЕТТИҢ ҚАЗАҚ ДҮНИЕТАНЫМЫНА ТИГІЗГЕН ЫҚПАЛЫ	77
LEGAL SCIENCES		
22.	Guyvan P. TERMS OF IMPLEMENTATION OF REGULATORY CIVIL LAW	86
23.	Trykhlіb K. AUTONOMOUS INTERPRETATION OF THE RULE OF LAW IN THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS	89
24.	Музика Я.І. ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЙ АРИСТОТЕЛЯ НА ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	95
25.	Полякова О.С. ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОБУДОВИ СКЛАДОВИХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	97
26.	Руданецька О.С., Бережницька Г.І. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА	100
27.	Товт Ю.М. МЕЖІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ОБІГУ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ	103
MANAGEMENT, MARKETING		
28.	Puzanov V. CARATTERISTICHE DEL POSIZIONAMENTO DEL BRAND “PASTA ITALIANA” IN UCRANIA	109

ACTUAL TENDENCIES OF DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

29.	Калугіна Н.А., Сақун Г.О. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ	112
30.	Курбацька Л.М. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ	116
31.	Павлова Г.Є., Волчанська Л.В. ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	119
MEDICAL SCIENCES		
32.	Жерносекова И.В. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА И КОММУНИКАТИВНЫЕ НАВЫКИ ВРАЧА	122
33.	Коцюруба В.П., Кухнюк О.В. ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ УКРАЇНЦІВ – ЗАПОРУКА ЗДОРОВ'Я ТА ДОВГОЛІТТЯ НАЦІЇ	127
34.	Мейбалиев М.Т., Кореняко Л.Б. ЭТАПЫ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МЕТОДОВ И СПОСОБОВ ОХРАНЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ	129
35.	Пашков А.П., Пашкова А.Н., Шипунов В.П. СРАВНЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ И РАБОТОСПОСОБНОСТИ САМБИСТОВ И СТУДЕНТОВ ДРУГИХ СПОРТИВНЫХ СПЕЦИАЛИЗАЦИЙ	132
PEDAGOGICAL SCIENCES		
36.	Bulatbayeva K., Zhakiyanova Z., Zhanissov A. UNDER ACHIEVEMENT OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM	135
37.	Fayzullaeva S.B. SUCCESFUL TEACHING METHODS OF LISTENING	140

38.	Горденко С.І. КУЛЬТУРА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО СВІТУ	143
39.	Зуєнко М.О., Петрушова Н.В., Кравченко В.Л. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО» ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ДЛЯ ПРОФІЛЬНИХ ТА ДЕРЖАВНОЮ ДЛЯ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	149
40.	Кристопчук Т.Є. СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТРЕНДИ У ВИХОВАННІ МОЛОДІ	152
41.	Садчук К.А. МОДЕЛЬ І ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТИ	156
42.	Хасанова Д.Ш. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	161
43.	Шуба О.Ю. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ ЧЕРЕЗ ПРИЙНЯТТЯ ЇЇ ЯК КОНЦЕПЦІЇ	165
PHILOLOGICAL SCIENCES		
44.	Volkova L. PECULIARITIES OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE DIALOGUE SPEECH	168
45.	Prenko Y., Vasta V. A PRACTICAL COMPONENT OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF LAWYERS	171
46.	Ломова Е.А., Коваленко Е., Нұржақып Е.Е. ВЗАИМОСВЯЗЬ РУССКОЙ, АНГЛИЙСКОЙ И АМЕРИКАНСКОЙ ЛИТЕРАТУР В 20-30-Е ГОДЫ XX ВЕКА	174
47.	Руденко С.М. ІДЕОЛОГІЧНІ КОНОТАЦІЇ ОДИНИЦЬ ГЛЮТОНІЧНОГО ДИСКУРСУ	180

ACTUAL TENDENCIES OF DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

48.	Сидорук Г.І., Федорчук О.О. ОСОБЛИВОСТІ ТА СКЛАДНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ В СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ	187
PHILOSOPHICAL SCIENCES		
49.	Firsova L. ORGANIZATIONAL POTENTIAL OF CRITICAL THINKING	190
50.	Liseienko O., Mikhalova Y. THE INFLUENCE OF LEGAL MINDSET IN DEVELOPING LEGAL CULTURE	192
POLITICAL SCIENCE		
51.	Атаманчук П.П. РЕАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДВИЩЕННЯМ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ	195
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
52.	Лавренко О.В. ЕКОНОМІЧНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЧАСИ ПАНДЕМІЇ COVID-19	198
SOCIOLOGICAL SCIENCES		
53.	Vaimuratov U. ON THE DISCOVERY OF THE "LAW OF PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF ETHNOS BY MEANS OF SAVING HARMONY ON A TRUE SPIRITUAL BASIS"	201
TECHNICAL SCIENCES		
54.	Kurmetova S.M. GLOBAL RESOURCES AND MARKETS FOR THE CONSUMPTION OF LITHIUM	203
55.	Pivnenko Y., Burda Y., Redko I. HEAT EXCHANGE OF SINGLE SMOOTH AND RIBBED PIPES IN THE FLUIDIZED BED	205

56.	Зубцов И., Полетаева О. ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ И ПЕРЕВОДА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ АВИАЦИОННЫХ ТЕРМИНОВ.	211
57.	Петров В.Н., Жданов А.А., Мацей Р.А. ВОЗДУШНЫЕ СЕПАРАТОРЫ С ВЕРТИКАЛЬНЫМ ПНЕВМОСЕПАРИРУЮЩИМ КАНАЛОМ	217
58.	Сироватка В.Л. ПИТТИНГОВАЯ КОРРОЗИЯ НИКЕЛЕВЫХ СПЛАВОВ	222
59.	Шингисов А.У., Еркебаева С.У., Алибеков Р.С. ИССЛЕДОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЕ ФЛАВОНОИДОВ И ФЕНОЛЬНЫХ СОЕДИНЕНИЙ В ОТЕЧЕСТВЕННЫХ СОРТАХ ФРУКТОВ, ЯГОД И ВИНОГРАДА	224

FUNGI AND BACTERIA ASSOCIATED WITH WHEAT SEED ABNORMALITIES IN IN-VITRO STUDY

Zhaumitova Nursaule

Master student of «Veterinary sciences and Animal Husbandry» Faculty. Specialty Biotechnology. Non-commercial joint-stock company
" S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University" (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Ajit Gulsim

Student of «Veterinary sciences and Animal Husbandry» Faculty. Specialty Biotechnology. Non-commercial joint-stock company
" S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University" (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Savin Timur

Supervisor of program, candidate of Biological Sciences,
Director of Science Department
" S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University" (Nur-Sultan, Kazakhstan)

This work was supported by the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, budget program BR10765056 "Creation of highly productive varieties and hybrids of grain crops based on the achievements of biotechnology, genetics, physiology, biochemistry of plants for their sustainable production in various soil and climatic zones of Kazakhstan"

Wheat (*Triticum aestivum* L) is the most important cereal crop worldwide. However, wheat infection with fungal and bacterial infections greatly reduces the level and quality of the crop. Seed abnormalities due to the influence of fungal infections are very common and often cause loss of yield and decrease its quality [1]. According to CIMMYT's report the list of the most harmful fungal infections of wheat includes more than 20 types of fungi and 3 types of bacterial infections. The main mycotoxigenic fungi in cereals are *Aspergillus spp.* [2], *Fusarium spp.* [3] and *Penicillium spp.* [4]. The type and severity of seed pathology may depend on the type and pathogenic potential of the associated fungi, as well as weather conditions. To date, scientists are working on obtaining new varieties of wheat that are resistant to various abiotic and biotic factors. Many works are based on *in vitro* culture of embryos, anthers, microspores. Sterilization with aggressive agents destroys the cells of the explants and can lead to yellowing and death, which reduces the percentage of callusogenesis.

Fungal hyphae grow inside the seed and lead to high levels of contamination in in vitro culture.

The level of infection of 10 hybrid wheat lines was studied using microbiological methods and the method of embryoculture. Seeding of seeds was checked according to SEST 12044-93. The seeds were planted on Saburo and Luria-Bertani medium. Cultivated at 23°C and 37°C, fungi and bacteria, respectively. Then, using 5 sterilization schemes, the seeds were prepared for introduction into in vitro culture. The embryo was isolated from sterile seeds and transferred to the Murashige-Skuga nutrient medium with 2 mg/L 2,4-D.

When studying for infection of wheat samples from the Akmola and Karaganda regions of Kazakhstan, the presence of fungal and bacterial infections was revealed (Fig. 1).

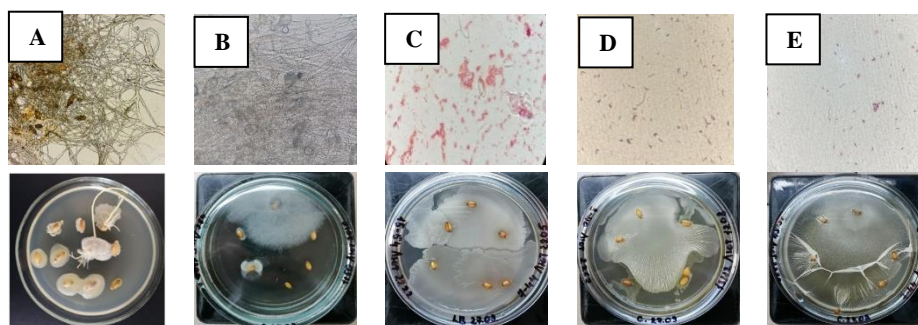

Figure 1. Fungal and bacterial infections of wheat: A - Line 1238 - *Alternaria alternata*; B - sample 1203 - *Mucor spp.*; C - sample 15-54 - *Bacillus idosus*; D - sample 1208 - *Bacillus mesentericum*; E - sample 7-44 - *Bacillus megaterium*

Fungal infections were found in samples from the Karaganda region. The infection rate was 30%. Were identified 2 species of fungi *Alternaria alternata* and *Mucor spp.* at samples 1238, 1203, 7-44, 15-54. No fungal infections were found in wheat samples from Akmola region. 100% of the samples had bacterial contamination represented by *Bacillus idosus*, *Bacillus megaterium*, *Bacillus mesentericum*. In the culture of mature embryos after careful sterilization, there was 5% contamination of fungal and bacterial infections (Fig. 2).

B.mesentericum *A.alternate* *A.alternate* *Mucor spp.*

Fig. 2. Mature embryos *in vitro* culture contamination

Before the introduction of wheat germ into the culture in vitro, the seeds were sterilized according to various schemes using a soap solution, potassium permanganate, chlorine-containing components, Tween 20, as well as 70 and 96% alcohol. The most effective and fastest sterilization scheme was the use of 20% chlorine solution with the addition of Tween 20 and 70% alcohol. Using of this sterilization scheme, the sterilization time of seeds was reduced to 20 min and fungal and bacterial contamination was reduced to 100% (Fig. 3).

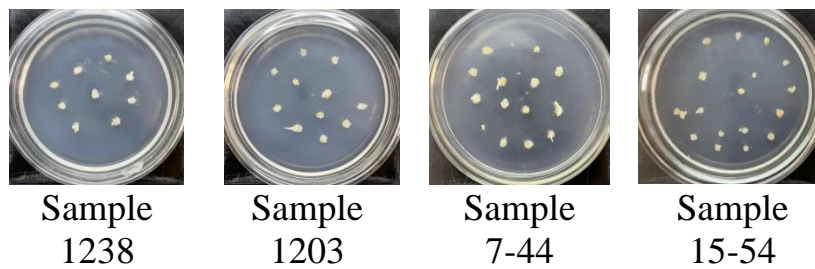

Fig.3. Callusogenesis in wheat mature embryos culture

Callusogenesis in mature wheat embryos culture of on the Murashige-Skuga nutrient medium from an infected batch of seeds was 92-98%. Callus tissue induction was noted at 3-5 days of cultivation.

The results obtained indicate the need to conduct a preliminary study of the seed contamination before introduction into the culture to prevent the appearance of fungal contamination during the cultivation process and individually select the sterilization parameters in the presence of fungal and/or bacterial infections. This will minimize the use of aggressive (mercury-containing, chlorine-containing) agents when sterilizing plant explants.

References

1. Neha Pathak, Razia. K. Zaidi Fungi associated with wheat seed discolouration and abnormalities in in-vitro study Agricultural Sciences Vol.4, No.9, 516-520 (2013) <http://dx.doi.org/10.4236/as.2013.49069>
2. <http://www.fao.org/3/ca0159ru/CA0159RU.pdf>
3. Reddy, C.S., Reddy, K.R.N., Kumar, R.N., Laha, G.S. and Muralidharan, K. (2004) Exploration of aflatoxia contamination and its management in rice. Journal of Mycology and Plant Pathology, 34, 816-820.
4. Makun, H.A., Gbodi, T.A., Akanya, H.O., Sakalo, A.E. and Ogbadu, H.G. (2007) Fungi and some mycotoxins contamination rice (*Oryza sativa*) in Niger State, Nigeria. African Journal of Biotechnology, 6, 99-108.
5. Owolade, B.F., Fawole, B. and Osinkanlu, Y.O.K. (2001) Fungi associated with maize seed discolouration and abnormalities in South Western Nigeria. African Crop Science Journal, 9, 693-697.

ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПОСІВІВ СОЇ В УМОВАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Гарбар Леся Анатоліївна,

к. с-г. н., доцент

Гуцул Дмитро,

магістр 2 року навчання

Антал Яна,

студентка 3 курсу

Національний університет біоресурсів і природокористування

України

Київ, Україна

Вступ. Аналіз якості харчування у нашій країні зафіксував у основної маси населення дефіцит у раціоні багатьох диференційованих за різними ознаками верств населення повноцінних білків, у тому числі тваринних, поліненасичених жирних кислот, важливих мінеральних елементів (зокрема, кальцію, заліза), багатьох вітамінів, важливих у раціоні харчових волокон, при надмірному споживанні рафінованих вуглеводів та тваринних жирів. Питання дефіциту повноцінного білка є глобальною проблемою, яку відслідковують у своїх щорічних звітах міжнародні організації, зокрема ФАО ООН.

Біологічна особливість сої полягає в здатності її рослин до симбіотичного типу живлення завдяки бульбочковим бактеріям роду *Rhizobium*, які забезпечують рослини фіксованим атмосферним азотом у формі органічних сполук і необмеженій кількості в найбільш необхідний період росту та розвитку рослин, що дає можливість формувати стабільні та екологічно безпечні врожаї. Від застосування такого заходу високий ефект спостерігається на ґрунтах, де відсутні або низькопродуктивні специфічні ризобії.

Широке використання бобовими рослинами азоту повітря є одним з напрямів альтернативного біологічного землеробства задля одержання екологічно безпечного продукту для потреб людини та годівлі тварин. На нашу думку, передпосівна інокуляція насіння сої повинна стати основним агротехнічним заходом ресурсо- та енергозберігаючої технології вирощування цієї сільськогосподарської культури [1].

У зв'язку з тим, що природні джерела надходження азоту в ґрунт становлять незначний відсоток тієї кількості, яка виноситься рослинами з урожаєм, необхідно збільшувати запаси азоту за рахунок внесення мінеральних, органічних і бактеріальних добрив. Для успішного досягнення цієї мети необхідно використати бактеріальні добрива, які застосовують при обробці насіння в день сівби сої. Застосування бактеріальних добрив є важливим додатковим фактором підвищення врожайності цієї культури

Передпосівна підготовка насіння до сівби серед низки заходів, що спрямовані на реалізацію генетичного потенціалу сучасних сортів сої інтенсивного типу, заслуговує на особливу увагу. У структурі витрат на вирощування сої частка посівного матеріалу становить 10–15%, тому для одержання дружніх, рівномірних і здорових сходів із подальшою високою азотфіксуючою здатністю посівів передпосівній підготовці насіння слід приділяти особливу увагу [2].

Для підтримки та стимулювання фізіологічних процесів розвитку сої слід проводити позакореневі підживлення мікродобривами, до складу яких входять мікроелементи у біологічно активній формі (хелатній), в ті фази вегетації рослин сої, коли вони особливо чутливі до нестачі елементів живлення. Практика використання мінеральних добрив тривалий час знала тільки такі способи внесення добрив у ґрунт: в основну обробку або під передпосівну культивуацію; при посіві або під час проведення прикореневого підживлення за допомогою різних знарядь у верхній шар ґрунту, який у другій половині літа пересихав з утворенням глибоких тріщин, через які інтенсивно випаровувалася волога, а внесені мінеральні добрива в таких умовах ставали недоступними для рослин. Добрива, що вносяться за півроку або за кілька місяців до початку інтенсивного поглинання їх рослинами, неминуче контактують з ґрунтом. При цьому значна частина солей у складі добрив розпадається на іони, вступає в реакції гідролізу, поглинається ґрунтовими колоїдами і переходить в нерозчинні або слабо розчинні форми, засвоюється ґрунтовою мікрофлорою, тому до рослин доходить лише невеликий відсоток від початкової їх кількості [3].

Застосування бактеріальних препаратів для інокуляції насіння сої здатне забезпечити приріст урожайності від 0,14 до 0,60 т/га або 6,6–28,2 % порівняно з ділянками контрольного варіанту, де інокуляція не проводилась.

Результати досліджень, проведених в умовах Правобережного Лісостепу України показали, що передпосівна обробка насіння ризобіофітом збільшувала урожайність насіння сої на варіантах, що досліджувались на 0,12–0,27 т/га або 7,8–10,8 %.

Дослідження на чорноземі опідзоленому в умовах Західного Лісостепу показали, що приріст насіння сої завдяки використанню інокуляції насіння штамом 1К сортів Хвиля та Княжна зріс на 9,0 %; штамом 2К сортів Сіверка та Хуторяночка на 10,2 %.

Проведення інокуляції Фосфоентерином покращує розвиток рослин сої завдяки виділенню в ґрунт природних стимуляторів росту та вітамінів. При цьому відмічено, що рослини стають більш адаптованими до несприятливих погодних умов.

Дослідженнями встановлено, що обробка насіння бактеріальними добривами здатна забезпечити приріст урожайності насіння на рівні 0,16–0,39 т/га за показників на контрольному варіанті 2,03 т/га. При цьому діяльність фосформобілізуючих бактерій дозволила отримати приріст урожайності 1,9–12,6 % до варіанту з інокуляцією ризобіофітом.

Сьогодні актуальним питанням є вивчення симбіозу в поєднанні з інокуляцією насіння ризобіями інших штамів мікроорганізмів. Вони володіють фосфатмобілізацією та здатні пригнічувати розвиток фітопатогенних грибів.

Приріст врожайності бобових культур від проведення інокуляції штамом бульбочкових бактерій у поєднанні зі штамми фосформобілізуєчих бактерій склав 15,4 %.

В дослідженнях при застосуванні для передпосівної обробки насіння азотфіксуєчих бактерій із фосформобілізуєчими спостерігали підвищення урожайності сої на 7,9-19,2 %. Було відмічено і зростання вмісту сирого протеїну на 0,04-1,52 % .

Симбіоз між бактеріями і соєю забезпечує не лише підвищення урожайності, а й якісних показників отриманого врожаю. Зокрема, відмічено збільшення вмісту білка, жиру. За вивчення біологічної цінності білків, інокуляція бульбочковими бактеріями сприяє не лише зростанню врожайності на 3,8 – 8,3 ц/га, а й активізації нагромадження білка.

Активний симбіоз рослин з бульбочковими бактеріями підвищує не лише урожайність, а й забезпечує високі показники якості зерна. При збільшенні врожаю за проведення інокуляції ризоторфіном на 3,7 ц/га та білка на 2,4 % додатковий збір сирого протеїну буде відповідати 380 кг/га .

При використанні високоефективних штамів бульбочкових бактерій за вирощування сучасних сортів зернобобових культур відмічено підвищення їх продуктивність на 10-30 %.

Передпосівна обробка насіння сої препаратом Оптімайз 200 здатна забезпечити збільшення вмісту сирого протеїну та жиру у сорту КиВін відповідно на 1,9 та 0,6 %.

Результати досліджень показали, що за вирощування сої, на ділянках, де її раніше не вирощували, урожайність становила 2,36 т/га з вмістом протеїну в насінні — 46,8 %. Тоді, як на ділянках, в яких від попередньої культури в ґрунті зберігались азотфіксуєчі бактерії, ці показники, відповідно, склали 2,61 т/га і 50,3 % [23].

Метою наших досліджень було вивчення впливу інокуляції насіння сої (БіоМаг Соя) та впливу удобрення на формування асимілюєчої поверхні сортів сої в умовах Тернопільської області.

Матеріали і методи досліджень. Дослідження проводили впродовж 2020–2021 рр. в умовах Тернопільської області на темно-сірих опідзолених ґрунтах. Відповідно до поставленої мети була розроблена програма досліджень та схема польового досліду (табл. 1). Схема досліду передбачала вивчення умов живлення (чинник А), застосування інокуляції насіння (чинник В).

Таблиця 1

Формування елементів продуктивності сої (схема досліду)

Фактор А – варіант внесення мінеральних добрив	Фактор Б – застосування інокуляції насіння
1. Без добрив (контроль); 2. N ₁₆ P ₁₆ K ₁₆ ; 3. Без добрив + «Махібор 21», (ВВСН 51-53, 1 кг/га); 4. N ₁₆ P ₁₆ K ₁₆ + «Махібор 21», (ВВСН 51-53, 1 кг/га).	1. Без інокуляції; 2. Інокуляція насіння «БіоМАГ соя» (3 л на 1 т насіння).

Облікова ділянка складає 50 м² за чотириразової повторності. Розміщення ділянок систематичне.

Біометричні спостереження рослин проводили за фазами росту та розвитку рослин сої. При цьому підраховували кількість живих та сухих листків на кожній з 25 рослин, вимірювали їх довжину та ширину. Висота рослин визначалась шляхом вимірювання 25 постійних рослин на двох несуміжних повтореннях впродовж вегетації.

Результати досліджень. Встановлено, що найбільший вплив на формування біометричних показників сортів сої мали гідротермічні умови років досліджень. Більш сприятливими виявилися погодні умови 2021 вегетаційного року.

Основними морфологічними ознаками рослин сої, які здатні визначати процес формування його продуктивності, є висота рослин, величина листкової поверхні, які характеризують характер взаємодії між генотипом культури та умовами її вирощування, відображаючи стан розвитку рослин.

Рослини сої, як показали дослідження, по мірі росту та розвитку збільшуються у висоті. При цьому свого максимуму вони сягають на період дозрівання. Варто зазначити, що застосування інокуляції мало позитивний вплив на формування висоти рослин, збільшуючи її на 9-11 % залежно від фонового варіанту удобрення.

Результати досліджень показали, що з розвитком рослин спостерігалось і збільшення площі листків. При цьому її зростання спостерігається до повного наливу насіння сої. У подальшому відмічено зниження асимілюючої поверхні у рослин. Збільшення доз добрив, як і застосування на їх фоні підживлення препаратом «Махібор 21», (ВВСН 51-53, 1 кг/га), давало позитивний результат у показниках площі листкової поверхні рослин сої сорту Алігатор

Максимальні показники площі листкової поверхні нами були отримані у фазу повного наливу насіння. При цьому, на варіантах, де не проводили обробку насіння інокулянтном, площа листків залежно від варіанту удобрення змінювалася від 41,6 до 43,5 тис. м²/га. Передпосівна обробка насіння інокулянтном БіоМаг Соя (3 л/т) забезпечила збільшення площі листків до 42,5-44,1 тис. м²/га.

Найбільший приріст листкової площі був триманий у ході наших досліджень у міжфазний період початок цвітіння – кінець цвітіння.

Висновки. Результати досліджень показали, що біометричні показники рослин сої визначалися генетичними особливостями культури та впливом погодно-кліматичних умов та чинників, які вивчали у досліді.

Список літератури

1. Каленська С. М., Новицька Н. В., Гарбар Л. А., Андрієць Д. В. Урожайність як інтегральний показник реакції рослин сої на елементи технології вирощування. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України України*. 2010. Вип. 149. С. 227–234.
2. Калініченко В. М. Вплив агрокліматичних умов на урожайність і якість зерна сої. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2003. № 6. С. 98-100.
3. Каленська С.М., Новицька Н.В., Гарбар Л.А. Альтернативні способи передпосівної обробки насіння сої. *Агробіологія*, 2009. Вип.1(64). 149-15.

ДОБІР ВИХІДНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ СЕЛЕКЦІЇ ХМЕЛЮ ЗВИЧАЙНОГО (*HUMULUS LUPULUS* L.) НА ПОСУХОСТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ЗМІН ЧИННИКІВ КЛІМАТУ НА ПОЛІССІ

Штанько Ігор Павлович

кандидат сільськогосподарських наук
Завідувач відділом селекції та інноваційних технологій хмелю
Інститут сільського господарства Полісся НААН України

Дзядович Ольга Леонідівна

Молодший науковий співробітник
Інститут сільського господарства Полісся НААН України

Хміль займає одне з провідних місць серед технічних культур у світі, в тому числі, і в Україні ця культура набула значного поширення. Для зони Полісся хміль залишається культурою, яка в умовах сучасних технологій виробництва здатна забезпечити галузі промисловості унікальною сировиною, сформувати зайнятість сільського населення через розвиток сільськогосподарських хмелярських підприємств різних форм власності. Збільшення виробництва хмелю та ріст ефективності його вирощування в країнах лідерах світового хмелярства (США, Німеччина) пов'язані з використанням нового покоління більш продуктивних сортів та сортів з унікальними ароматичними профілями для крафтового пивоваріння [1].

Одним із завдань виходу хмелярства в Україні на новий стабільний рівень виробництва є реалізація продукції селекційних програм. Тому серед пріоритетних завдань селекції на нинішньому етапі є переорієнтація на створення високосмольних сортів та сортів з унікальними біохімічними особливостями (специфічний комплекс ароматів, збільшена кількість ефірної олії, ксантогумолу в складі альфа-кислот, пренілфлавоноїдів, тощо). Це неможливо без розробки наукових основ селекції культури, пошуку надійних джерел вихідного матеріалу, якими є банки генетичних ресурсів рослин та робочі селекційні колекції [2].

Велика кількість господарських ознак для нових сортів хмелю потребує значних зусиль у підборі батьківських пар при гібридизації, а також наявності інформації про джерела і донори цінних, на основі яких можливе створення нових сортоклонів з бажаними господарськими ознаками. Це завдання нині є досить актуальним через те, що глобальні зміни чинників середовища вирощування посилюють процеси аридизації клімату в зоні Полісся. Глобальні та регіональні зрушення середовища вимагають виділення нових джерел і донорів для підвищення жаростійкості генотипів, їх здатності формувати врожай в умовах підвищених температур та дефіциту вологи, особливо в періоди росту

вегетативної маси рослин, формування генеративних органів, (шишок хмелю) та їх досягання до технологічної придатності.

Хміль потребує наявності в ґрунті достатньої кількості води для формування однорічної надземної частини рослини, яка досягає від 20 до 40 кг ваги, з яких близько 70% складає вода. Особливо значною потреба у воді для хмелю є в період інтенсивного накопичення вегетативної маси (червень-липень). Для утворення 1 г сухої маси рослина хмелю використовує близько 400 г води. Найсприятливішими умовами для цієї культури є регіони з річною сумою опадів від 500 до 600 мм, а від початку інтенсивного росту до фази технічної стиглості шишок хмелю має бути не менше 300 мм опадів. Важливим моментом є також рівномірний розподіл опадів протягом вегетаційного періоду і відсутність тривалих посух.

Впродовж останніх п'яти років на Поліссі нами зафіксовано відчутні зміни чинників середовища під час вегетації рослин хмелю, відмічено зокрема: більш швидкий перехід (до $+10^{\circ}\text{C}$) позитивних температур в квітні (вже в першій декаді), прохолодний і вологий травень, збільшення тривалості періодів з нестачею вологи і короткими періодами з надмірними критичними температурами повітря влітку та на початку осені, критично високі температури під час цвітіння рослин хмелю. Це викликає необхідність більш детального вивчення адаптивних пристосувань макросистем рослин на ці зміни з метою виділення більш посухостійких форм хмелю, оскільки, існуючі сорти не виявляють достатнього рівня адаптивності до нових умов культивування, зменшуючи при цьому врожайність та стійкість до біотичних і абіотичних факторів довкілля. Тому метою наших досліджень був добір серед наявних генотипів хмелю звичайного (*Humulus lupulus* L) джерел і донорів для формування робочої селекційної колекції і створення нових сортів хмелю адаптованих до умов зони Полісся з коротким періодом формування урожаю (ранньостиглі) та з підвищеною посухостійкістю.

Дослідження проводяться впродовж 2014–2021 рр. в Інституті сільського господарства Полісся НААН України. Об'єктами для досліджень виступали зразки хмелю різного еколого–географічного та селекційного походження, які представлені в базовій колекції ІСГП. Дослідження проводили згідно існуючих в селекційній світовій практиці методики оцінки рослин хмелю та розробленої власної методики добору вихідного матеріалу.

Всього було проаналізовано 240 зразків із 17 країн світу в базовій колекції генофонду хмелю ІСГП та близько 300 жіночих форм в селекційних розсадниках. За результатами багаторічного вивчення колекційних зразків за морфологічними та цінними господарськими ознаками нами було розроблено «Каталог джерел цінних господарських ознак хмелю» [3], в якому були виділені перспективні для практичного використання в селекції зразки за певними господарськими ознаками та їх комплексним поєднанням. Використовуючи результати такої диференціації генетичного матеріалу за широким спектром ознак, було проведено добір зразків за окресленими ознаками для спрямування селекційної роботи на покращення адаптивних параметрів новостворених форм до нових

кліматичних умов вирощування, зокрема було виділено для використання в селекційному процесі такі жіночі форми хмелю:

- як джерела ранньостиглості (вегетаційний період 101—115 днів): ‘Декоративний’ (UF3100165, Російська Федерація), ‘А-160’ (UF3100001, Україна), ‘Густяк’ (UF3100128, Україна), ‘Серпанок’ (UF3100241, Україна), ‘Істринській 15’ (UF3100167, Російська Федерація), ‘Порфір’ (UF3100236, Україна), ‘Альта’ (UF3100002, Україна), ‘Житран’ (UF3100209, Україна), ‘6007’ (UF3100292, Україна), дикоростуча форма ‘Алтай 4273’ (UF3100118, Гірсько-алтайська обл. Російська Федерація);

- як джерела посухостійкості: ‘Зміна’ (UF3100021), ‘Віолас’ (UF3100284), ‘Клон 6034’ (UF3100291), ‘Клон 7042’ (UF3100289), ‘Факел’ (UF3100285), ‘Фенікс’ (UF3100283) – всі зразки з України.

Нині в умовах глобальних змін клімату вкрай важливим є пошук та всебічне вивчення найбільш пластичних форм хмелю звичайного для потреб селекції, адже поступова зміна чинників довкілля може призвести до появи низки негативних факторів, котрі значно ускладнять культивування традиційних для зони Полісся культур, сортів, в тому числі і хмелю.

Реалізація окреслених завдань дозволила розробити нові селекційно-генетичні підходи до створення, оцінки та використання нових генотипів хмелю звичайного (*Humulus lupulus* L.), стійких до несприятливих факторів довкілля з цінними ознаками для пивоваріння, фармацевтичної та інших галузей, а також провести добір цінного вихідного матеріалу для створення нових гібридних генотипів хмелю з покращеними адаптивними ознаками, зокрема посухостійкістю.

Список літератури:

1. Концепція розвитку галузі хмелярства в Україні на період 2021-2025 рр. : науково-методичні рекомендації / Рижук С.М. та ін. Житомир : ПП. Рута, 2020. 48 с.
2. Штанько І.П. Аналіз нових селекційних досягнень в світі та перспективи удосконалення сортової структури насаджень хмелю в Україні. Агропромислове виробництво Полісся. 2013. № 6. С.92-98.
3. Каталог джерел цінних господарських ознак хмелю / Штанько І.П., Козлик Т.І., Дзядович О.Л., Пермякова Г.В., Гладких О.В. Інститут сільського господарства Полісся НААН. 2015. 24 с.

ЗАМЕС ТЕСТА ДЛЯ ПОЛУЧЕНИЯ КАЧЕСТВЕННОГО НУТРИЕНТНОГО ХЛЕБА

Изтаев Ауелбек Изтаевич

д.т.н., профессор, академик НАН РК,
Алматинский технологический университет

Аққожа Ильяс Шәріпханұлы

докторант 2 курса,
Таразский региональный университет (Тараз, Казахстан)

Якияева Мадина Асатуллаевна

доктор PhD,
заместитель директора научно-исследовательского института пищевых
технологий,
Алматинский технологический университет

Злаки и продукты на их основе с древнейших времен составляли основной компонент рациона человека во всем мире. Зерновые культуры обладают высокой энергетической плотностью и дают примерно в 10-20 раз больше энергии, чем большинство сочных фруктов и овощей. Основные зерновые культуры включают пшеницу, рис, кукурузу и ячмень. С точки зрения питания они являются важными источниками диетического белка, углеводов, витаминов группы В, витамина Е, железа, микроэлементов и клетчатки. Было подсчитано, что глобальное потребление зерновых напрямую обеспечивает примерно 45% белка и энергии, необходимых для питания человека, и только примерно 7% от общего количества жиров. Удельный вклад пшеницы в ежедневное потребление пищи соответствует примерно 20% необходимой энергии и белка для человеческого рациона.

Злаки используются в пищу по-разному, хотя для приготовления квасного хлеба подходят только два вида злаков, пшеница и рожь. Тем не менее, пшеница - это уникальный злак, который подходит для приготовления широкого разнообразия квасного хлеба, отвечающего требованиям потребителей во всем мире (Rosell, 2007a).

Все зерна злаков имеют довольно похожую структуру и питательную ценность, хотя форма и размер семян могут быть разными. В этой главе пшеница используется в качестве ориентира, потому что она основа для большего количества продуктов, чем любое другое зерно, и основа для приготовления квасного хлеба; и далее речь идет о зерне пшеницы.

Как правило, зерно злаков подвергают различным процессам, чтобы подготовить их для употребления в пищу. Эти процессы существенно влияют на их химический состав и, следовательно, на их пищевую ценность.

Большая часть пшеницы перемалывается в муку, из которой можно приготовить множество видов хлеба, различающихся по форме, структуре и органолептическим характеристикам. Фрезерование удаляет волокнистые слои зерна. Таким образом, очищенные злаки не обладают такими питательными свойствами и полезностью для здоровья, как злаки или цельнозерновые. Без отрубей и зародышей теряется примерно 45% белков зерна, а также 80% клетчатки, 50–85% витаминов, 20–80% минералов и до 99,8% фитохимических веществ. Кроме того, при рафинировании происходят значительные потери аминокислот (35–55%). Некоторое количество клетчатки, витаминов и минералов можно снова добавить в очищенные зерновые продукты с помощью программ обогащения, которые компенсируют потери из-за рафинирования, но невозможно восстановить фитохимические вещества, потерянные во время обработки (Rosell, 2007b).

В хлебопечении замес является одним из ключевых шагов, определяющих механические свойства теста, которые имеют прямое влияние на качество конечного продукта. Смешивание равномерно распределяет различные ингредиенты, увлажняет компонент пшеничной муки, обеспечивает необходимую механическую энергию для развития белковой сети и включает пузырьки воздуха в тесто. Каждое тесто необходимо перемешивать в течение оптимального времени для полного развития, и на этом этапе оно обеспечивает максимальное сопротивление растяжению. Период почти постоянного крутящего момента определяет стабильность теста, которая зависит от используемой муки и метода замеса. Недостаточное смешивание может привести к появлению небольших несмешанных пятен, которые помешают процессу проверки. И наоборот, при чрезмерном перемешивании свойства теста изменяются с хороших (гладких и эластичных) на плохие (слабые и липкие) (Sliwinski et al., 2004), и наблюдается снижение консистенции, что объясняется ослаблением теста и белковой сети. Хлебное тесто представляет собой вязкоупругий материал, который демонстрирует промежуточные реологические свойства между вязкой жидкостью и упругим твердым телом. Хлебное тесто должно быть растяжимым и достаточно эластичным, чтобы расширять и удерживать выделяющиеся газы соответственно.

При начальном замешивании пшеничное тесто подвергается большим односторонним и двухсторонним деформациям. Более того, распределение материала, сферических частиц белка и гидратация компонента муки происходят одновременно, и вместе с растяжением и выравниванием белков это приводит к образованию трехмерной вязкоупругой структуры с удерживанием газа. Реологические свойства теста из пшеничной муки во многом определяются содержанием крахмала, белков и воды. Белк муки обладает способностью образовывать глютен, непрерывную макромолекулярную вязкоупругую сеть, но только в том случае, если для гидратации предоставляется достаточно воды и во время смешивания поступает достаточное количество механической энергии.

Вязкоупругая сеть играет преобладающую роль в обрабатываемости теста и влияет на текстурные характеристики готового хлеба (Collar and Armero, 1996). Вязкоупругие свойства теста зависят как от качества, так и от количества белков, и распределение белков по размеру также является важным фактором. Два белка, присутствующие в муке (глиадин и глютенин), образуют глютен при смешивании с водой и придают тесту эти особые свойства. Глютен необходим для выпечки хлеба и влияет на свойства теста, замешивания и выпечки. Согласно MacRitchie (1992), два фактора влияют на прочность теста: доля белков, размер которых превышает критический, и распределение белков по размерам. Свойства этой сети регулируются четвертичными структурами, возникающими из связанных дисульфидными связями полимерных белков и частей с водородными связями (Aussenac et al., 2001). Замешивание теста связано с большими деформациями, превышающими предел линейности, что коррелирует с нелинейными реологическими свойствами. Для характеристики вязкоупругого поведения, превышающего линейную вязкоупругость, требуются специальные устройства, которые регистрируют консистенцию теста при воздействии механического напряжения и механических и температурных ограничений (Rosell and Collar, 2009). Стабильность разрушения стенок отдельных пузырьков из теста напрямую связана со свойствами теста при растяжении и деформациях, которые играют важную роль в стабилизации стенок пузырьков во время выпечки.

Размер, распределение, рост и разрушение пузырьков газа, выделяющихся во время расстойки и выпечки, имеют большое влияние на конечное качество хлеба с точки зрения как внешнего вида (текстуры), так и конечного объема (Cauvain, 2003). По мере того, как интенсивный жар духовки проникает в тесто, газы внутри теста расширяются, что приводит к увеличению размера теста. По мере повышения температуры скорость ферментации и образования газовых ячеек увеличивается, и этот процесс продолжается до тех пор, пока не будет достигнута температура инактивации дрожжей (примерно 45 °C). Когда белки денатурируются, нити глютена, окружающие отдельные газовые ячейки, превращаются в полужесткую структуру, из которой получается хлебная крошка. Присутствующие в тесте эндогенные ферменты инактивируются при различных температурах во время выпечки. Сахара и продукты распада белков, высвобождаемые в результате ферментативной активности, затем становятся доступными для подслащивания хлебной крошки и участвуют в неферментативных реакциях потемнения, которые ответственны за коричневый цвет корки.

На содержание витаминов также влияет процесс выпечки хлеба. Процесс приготовления дрожжевого хлеба приводит к потере 48% тиамина и 47% пиридоксина в белом хлебе, хотя более высокие уровни этих витаминов могут быть получены при более длительных ферментациях (Batifoulier et al., 2005). Природные или эндогенные фолаты демонстрируют хорошую стабильность в процессе выпечки. Наблюдали даже увеличение содержания эндогенных фолатов в тесте и хлебе по сравнению с хлебной мукой. Тем не менее, процесс выпечки хлеба с дрожжевым брожением полезен для снижения уровня

содержания фитата с последующим увеличением биодоступности магния и фосфора (Haros et al., 2001).

Потребители все больше осознают взаимосвязь между питанием и здоровьем. В настоящее время инновации в области хлеба в основном сосредоточены на улучшении питательной ценности хлеба за счет обогащения или использования различных видов муки (Collar, 2007; Rosell, 2007b). В частности, пищевые аспекты хлеба больше всего беспокоят пожилых потребителей и тех, кто внимательно относится к своему здоровью (Lambert et al., 2009). Хотя этикетки, касающиеся состава хлеба, являются обязательными только для упакованного хлеба (нормативные ограничения), большинство потребителей предпочли бы иметь такую информацию для всех сортов хлеба. Несмотря на то, что пищевой состав хлеба зависит от типа хлеба, хлеб является высококалорийным продуктом из-за содержания углеводов в виде крахмала. Он также обеспечивает большое количество белка и пищевых волокон и не содержит холестерина. Хлеб - самый важный источник пищевых волокон, хотя содержание этого макроэлемента значительно снижается в процессе рафинирования. Таким образом, цельнозерновой хлеб рекомендуется для здорового питания.

Список литературы

1. Aussenac, T., Carceller, J. L., & Kleiber, D. (2001). Изменения растворимости полимеров глютеина в SDS при замесе и отдыхе теста. *Cereal Chemistry*, 78, 39e45.
2. Батифулье, Ф., Верни, М.А., Шанло, Э., Ремези, К., и Демин, К. (2005). Влияние различных способов выпечки хлеба на содержание тиамин, рибофлавина и пиридоксина в пшеничном хлебе. *Журнал зерновых наук*, 42, 101e108.
3. Каувен, С. (2003). *Хлебопечение: повышение качества*. Кембридж, Великобритания: Вудхед.
4. Воротник, К. (2007). Новый хлеб с высоким содержанием клетчатки и цельнозерновой. В Б. Хамакере (ред.), *Технология функциональных злаков*.
5. *Продукты* (стр. 184e214). Кембридж, Великобритания: Вудхед.
6. Воротник, К., & Армеро, Э. (1996). Физико-химические механизмы черствения хлеба при хранении: Формованное тесто как технологическая проблема повышения функциональности и лежкости хлеба. *Последние исследования в области питания*, 1, 115e143.
7. Воротник, К., и Мартинес-Анайя, М. А. (1994). Влияние микробной закваски и стадии выпечки хлеба на профили свободных аминокислот пшеничных заквасок, теста и хлеба с помощью обращенно-фазовой высокоэффективной жидкостной хроматографии. *Журнал жидкостной хроматографии*, 17, 3437e3460.
8. Деветинк, К., Ван Бокстаэле, Ф., Кун, Б., Ван де Валле, Д., Куртенс, Т. М., и Геллинк, Х. (2008). Пищевая ценность хлеба: влияние обработки, взаимодействия с пищевыми продуктами и восприятия потребителями. *Журнал зерновых наук*, 48, 243e257.
9. Дорнез, Э., Гебруерс, К., Кайверс, С., Делкур, Дж. А., и Куртин, К. М. (2007). Влияние эндоксилаз, связанных с пшеничной мукой, на арабиноксилан

в тесте после замеса и отдыха. Журнал сельскохозяйственной и пищевой химии, 55, 7149e7155.

10. Продовольственная и сельскохозяйственная организация (2007 г.). <http://www.fao.org/>. По состоянию на декабрь 2009 г.

11. Грамен (2009). <http://www.gramene.org/>. По состоянию на ноябрь 2009 г.

CULTURAL AND LEISURE ACTIVITIES AS AN IMPORTANT RESOURCE OF STATE SOCIAL AND CULTURAL POLICY

Shabunina Viktoriia,

Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor of Humanities, Culture and Art Department
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

Krot Volodymyr,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool
Education and Humanities,
Kremenchuk Anton Makarenko Pedagogical College, Ukraine

Cultural and leisure activities are one of the most important resources of state social and cultural policy and its significance is constantly growing. This growth is due to the need for solving problems that are not properly solved by state bodies or social institutions. These problems include social adaptation, creative abilities development, social security, value guidelines acquisition, etc.

State cultural policy is considered depending on the priorities and areas identified in it. We understand the state cultural policy as a set of principles and norms for the preservation, development and dissemination of culture as well as the actual activities of the state in the field of culture. The main strategic goals of the state cultural policy are the development of cultural potential and preservation of its cultural heritage, ensuring the unity of cultural space, accessibility of cultural values, and the development of creativity [1, p. 66].

A modern state cultural policy is a professional activity at the stage of formation. From the point of view of project intentions and attempts of its institutionalization, the cultural policy in our conditions is a virtual activity that takes place in the current cultural process and is evaluated according to agreed criteria of social efficiency. Today it is necessary to deal with the declared cultural and political perspectives and to determine the conditions under which we can talk about pragmatic criteria for assessing cultural policy as a socially significant activity [2, p. 36].

Assessing the possibilities of cultural policy as a socially significant activity, it is necessary to strengthen the activities of cultural and leisure institutions to be in the social demand. In order to achieve this goal, it is important to find out the possibilities of a modern state cultural policy in solving this problem.

Taking into consideration the above, we should determine the trends observed in the domestic practice of cultural and leisure activities management.

One of the tendencies is the displacement of the sectoral principle by the territorial-sectoral one in the implementation of the tasks of cultural policy. The advantage of the territorial-sectoral principle is the possibility of developing cultural and leisure activities of the population directly in the regions. In this case, the content of cultural processes implies the improvement of the way and quality of life of the population by means of cultural and leisure activities; this is a prerequisite for spreading these activities impact on various aspects of people's life.

The territorial-sectoral principle of cultural policy is the most clearly observed in the development and implementation of various regional programs of cultural and leisure activities, which have recently become widespread. Particular attention in a modern cultural policy is paid to participatory programs as a mechanism of direct involvement of the local population, its public, creative and civic structures in the development and implementation of such programs through public funds, creative unions, scientific intelligentsia, public organizations. The programming process in this case turns into a civic movement for the development and implementation of various cultural and leisure innovations.

The next cultural policy trend, focused on solving social problems, is a noticeable pluralism of its guidelines, objectives and values. The lack of a rigid state ideological order and appropriate censorship in the field of cultural and leisure activities have ensured the growth of leisure activities of various groups, the emergence of experimental groups and studios that form their own communities of amateurs and experts in cultural and leisure activities. There is a real opportunity to form stable subcultures of social groups that form a single leisure space. "Horizontal", or "segmental" administrative-command structure of management starts functioning instead of a "vertical" one. It provides a dialogue of different leisure communities, which constitute a holistic cultural and leisure space while maintaining the diversity of its segments.

Thus, the leisure culture of society starts developing on its own basis, depending on the presented self-sufficient leisure initiatives that reflect the diversity of non-state cultural life with appropriate codes, information and symbolic means of self-expression.

An important trend of cultural policy is the gradual transition from "constituent" to "institutionally constituent" management of cultural and leisure services. This trend is observed while studying some program and regulatory documents, various management actions, innovations and experiments that facilitate the transition of cultural policy actors from formal-network to functional-morphological planning and organization of cultural and leisure processes.

The institutionally constituent approach in management practice can be fully realized by limiting bureaucracy in cultural policy. This is ensured due to a fuller consideration of natural socio-cultural factors. This turns artificial management activities in the field of culture (restrictions on management activities through the production of circulars, regulations or orders) into artificial and natural ones.

In this case, management is focused not only on optimizing the existing areas and objects of cultural and leisure activities, but also on the development of natural processes in the field of leisure, namely the development of leisure needs of different

groups regardless of any standard, stimulating public initiatives, the leisure sector commercial development as a means of involving the population in creative cultural activities, etc.

Some revival of project technologies in the state cultural policy contributes to the development of various activities in the management process, increasing the likelihood of greater use of socio-cultural potential of leisure activities.

So, modern state cultural policy is started to be evaluated not as the activity of one department or a number of departments, but as a complex social and state activity involving various cultural policy actors, such as scientists, public figures, cultural and arts workers, entrepreneurs and others.

References

1. Spiritual development and reform of society. M., 2003. 217 p.
2. Genisaretskiy O.I. Navigator: methodological extensions and continuation. M., 2002. 528 p.

THE IMPORTANCE OF KNOWLEDGE IN PRODUCTION ACTIVITIES

Apanasevich Maryia

Postgraduate student of the Department of Industrial Marketing and
Communications BSEU, Minsk, RB

The transition to a new stage of development of society leads to radical changes in the conditions of economic activity. Today, people and the knowledge they possess are increasingly becoming the main resources of economic development.

L.N. Nekhorosheva argues that the "era of three "I" is coming: invention (new knowledge) – innovation – investment", and therefore we consider it important to analyze the essence of the concept of "knowledge". [1]

The definition of knowledge is directly related to the concepts of "data", "information".

According to V.L.Makarov, data is information, the hierarchical totality of which, concerning certain aspects of the real and virtual world, is information. [2]

K. K. Arabyan defines data as potential information consisting of unorganized facts and events, and information as data presented in meaningful content. [3]

We consider data as a set of various objective facts recorded on a tangible medium, and information as a kind of message, usually having its sender and recipient and, therefore, having a subjective character.

Data, as a result of human work with it, acquire new qualities, it is ordered for certain purposes and it is given a new meaning. Thus, it turns into information.

There are several ways to turn data into information:

- contextualization - data definition and analysis;
- categorization - data is divided into types and components;
- counting - mathematical data processing;
- correction — correction of errors and elimination of omissions;
- compression - data is compressed, concentrated and aggregated..

We propose a scheme reflecting the interaction of data, information and knowledge, which is presented in Figure 1.

Accepting the data and information of subject B, subject A accumulates, actualizes and systematizes them taking into account personal experience and values, and then cognitively transforms them at the expense of his knowledge. As a result, subject A increases knowledge with the data and information received and outputs his information based on them.

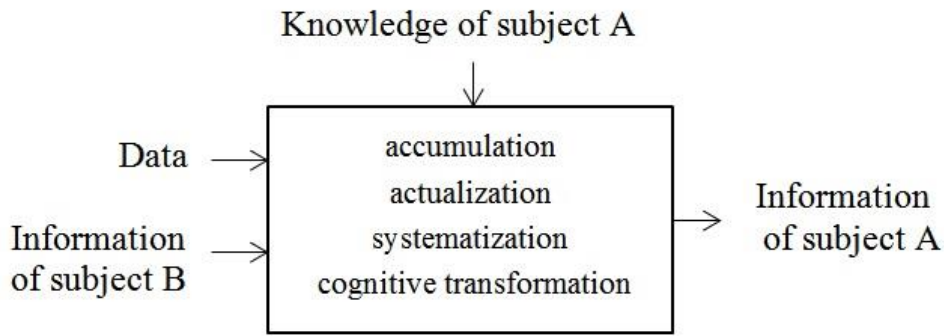

Figure 1. - Interaction of data, information and knowledge
Source: author's own development

From our point of view, information can be spoken of as knowledge alienated from its immediate owner. On the other hand, when receiving information, the subject, through intellectual assimilation (accumulation, actualization, systematization, cognitive processing), turns it into his new, personal knowledge.

Accordingly, knowledge is a combination of personal experience, values, as well as contextual information and data, through which new experience manifests itself in new information.

At the present stage of society's development, knowledge is becoming an important economic resource. Any product created by a person contains resources processed in the course of labor activity using knowledge.

Knowledge integrated by production in various forms is the basis of the category of intellectual capital.

The correlation of the concepts of corporate information, knowledge and intellectual capital is reflected in Figure 2.

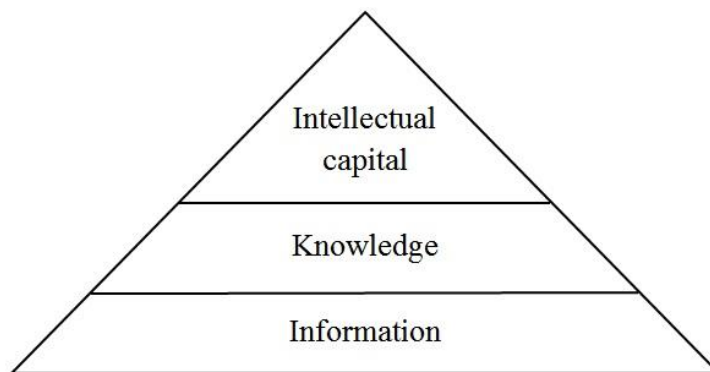

Figure 2 - Correlation of the concepts of information, knowledge and intellectual capital
Source: author's own development

Not all information is significant for the organization's activities, and only part of it plays a significant role in making managerial decisions. Corporate information is formed under the influence of the external and internal environment, being divided, respectively, into external and internal.

External information includes information about the state of the company's external environment, the market and its infrastructure, the behavior of buyers and suppliers, the actions of competitors, measures of state regulation of market mechanisms, etc. Such information is published in periodicals and special publications, statistical collections, etc., and can also be collected as a result of attending conferences, exhibitions, negotiations.

Internal information contains a set of data that appears in the company in the form of accounting and statistical reports, operational and current production and scientific and technical information.

At the second stage, a significant part of the information is transformed into knowledge. The degree of transformation of information into knowledge depends on the individual competencies of the company's personnel, which include creativity of thinking, level of education, degree of perception of information, etc.

The third stage is the application of individual knowledge of employees in production activities, which is reflected in the form of intellectual capital of the company. The degree of transformation in this case will depend not only on individual competencies, but also on the motivation of the individual, his interest in the final result.

We define the intellectual capital of an industrial company as the knowledge, skills and experience of specific people involved at all stages of production, as well as the intellectual assets of the company, the complex use of which is aimed at increasing profits and achieving other economic and technical results. [4]

Intellectual capital has a higher stage of development in comparison with already known functional forms of capital, the criterion of which is a more stable level of economic growth of society, the effectiveness of its structures. It is the intellectual capital of the company that sets the pace and character of updating the production technology and its products, which then become the main competitive advantage in the market.

In modern society, the use of knowledge multiplies the results of production activities much more effectively than the use of any other production factor. One of the main conditions for the formation and development of a new economy is the recognition of knowledge not only equal to other factors of production, but also the main engine of scientific, technical and social progress.

References

1. Теория и практика экономики и управления инновациями: учебно-методическое пособие / Л. Н. Нехорошева [и др.]; под ред. Л. Н. Нехорошевой. - Минск: БГАТУ, 2013. – 608 с.
2. Макаров, В. Л. Микроэкономика знаний / В. Л. Макаров, Г. В. Клейнер. – Москва : Экономика, 2007. – 204 с.
3. Арабян, К. К. Методика оценки интеллектуальных активов / К. К. Арабян. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 127 с.
4. Апанасевич, М.В. Модификация факторов производства в условиях современного развития общества / М.В. Апанасевич // Вестник Белорусского государственного экономического университета. – 2020. - №1. – 124 с. – С. 24-30

REDUCTION OF THE MATRIX GAME TO THE PROBLEM OF LINEAR PROGRAMMING

Ostapenko Roman

PhD in Economics, Associate Professor,
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

Skidan Vladislav

student, Department of Accounting, Auditing and Taxation
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

Game theory is called a mathematical model in making optimal decisions in terms of any differences between the parties. The game model must include the parties to the conflict and their interest in the outcome. Such parties are called "players", and the decisions made are "strategy".

The content of mathematical game theory is:

1. establishing the principles of behavior of all players;
2. justification of the situation;
3. development and finding a situational model;

When analyzing games from one coalition, we can use different strategies, but this coalition. Such games are called "non-strategic". For example, playing with nature. It is used to analyze economic situations and select the most desirable alternatives. There are two models of tasks of games with nature, namely:

1. the task of making management decisions in conditions of risk, when the probabilities with which nature accepts each of the possible states;
2. the task of making management decisions in conditions of uncertainty, when it is not possible to obtain information about the state of nature;

Other games that have two or more coalitions are called "strategic". The basic concept is not to coincide with the interests of the participants. Game theory allows you to find the optimal solution that suits all parties to the conflict.

Matrix game, the size of two players $m * n$ with each player a limited number of moves. Assume that player m wins and player n loses. In numerical expression it looks like this:

$$H = \|a_{ij}\|, i = \overline{1, m}, j = \overline{1, n}, (1.1)$$

a_{ij} – The victory of the first player and the loss of the second player. The player under the tent is marked as "A", and the second as "B".

i, j - clean strategies

The task of lies in the study of the game in determining the optimal strategy for our subjects.

The optimal strategy for the player "A" is a strategy that provides the maximum possible average gain. And for player "B" minimum average loss. With "B" is a serious competitor. The argument for solving this game is:

1. Exclude from the matrix deliberately unfavorable strategies. For player "A" there are rows with the smallest elements compared to others. For player "B", respectively, the opposite;

2. Determine the upper and lower price of the game, check the presence of a saddle point, if any, then the strategy will be optimal;

3. Otherwise, solutions will be found mixed strategies.

Linear programming. The task of optimization, which consists in finding the optimal value of the objective function in general, is written as follows:

$$U = F(x) \rightarrow \max; X \in W(1.2)$$

Where); $X = (x_1, x_2, \dots, x_n$

W- the range of valid values of variables;

F (x) is the objective function.

To solve the optimization problem it is enough to know $X_0 \in W$ that $F(X_0) \geq F(X)$ for any value. In the case of minimization, the opposite. $X \in W$

The optimization problem should be considered unsolved if it does not have an optimal solution. For example, a maximization problem cannot be determined if F (X) has no constraints.

The problem of linear programming. The model of the linear programming problem has the following form:

$$F(x) = \sum_{j=1}^n c_j x_j \rightarrow \max(\min)(1.3)$$

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j = b_i, i \in I, I \subseteq M = \{1, 2, \dots, m\}(1.4)$$

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_j, i \in M;(1.5)$$

$$x_j \geq 0, j \in J, J \subseteq N = \{1, 2, \dots, n\};(1.5)$$

The system of linear equations and inequalities, which determines the admissible set for solving the problem W, is a system of constraints of the linear programming problem, and the function;

F (x) is the objective function.

Reduction of matrix game to the problem of linear programming. This matrix H. assume that it does not contain a saddle point. This means that the solution of the game is presented in mixed strategies.

The ratio of finding A and B correspond to the equivalent problems:

$$\max(a: M(x; y) \geq a)(1.7)$$

$$\min(\beta: M(x; y) \leq \beta);$$

$M(x; y) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_{ij} x_i y_j$. Then for any pure strategy of the player ". Has the

following look: математичне очікування виграву гравця «A» «B»

$$M(x; y(j)) = \sum_{i=1}^m a_{ij} x_i;(1.8)$$

In turn for the player «A».

$$M(x(i); y(j)) = \sum_{i=1}^n a_{ij} y_i;(1.9)$$

Thus, (1.7) - (1.9) we write in the form of a linear programming problem

$$\max \{a: M(x; y(j)) = \sum_{i=1}^m a_{ij} x_i \geq a, j = \overline{1, n}; x_i \geq 0, i = \overline{1, m} \sum_{i=1}^m x_i = 1\};(1.10)$$

$$\min \{\beta: M(x; (j); y) = \sum_{j=1}^n a_{ij} y_i \leq \beta, j = \overline{1, m}; y_i \geq 0, i = \overline{1, n} \sum_{i=1}^n y_i =$$

$$1\};(1.11)$$

It is obvious that problems (1.10) and (1.11) are dual, so their optimal values must coincide, namely:; where Suppose that and for problem (1.10) and for problem (1.11). $\alpha_{\text{опт}} \beta_{\text{опт}} = VV - \text{ціна. } t_i = x_i/v T = 1/v U_j = y_j/v Z = 1/v$ Then in order to find the optimal strategy of the player "AND", it is necessary to solve the following problem of linear programming, namely to minimize the linear function:

$$T = t_1 + t_2 + \dots + t_m; (1.12)$$

Under the following conditions:

$$\sum_{i=1}^m a_{ij} t_i \geq 1, j = \overline{1, n}; t_i \geq 0, i = \overline{1, m}; (1.13)$$

For the player "IN" finding its strategy leads to the solution of the problem of the form:

$$Z = u_1 + u_2 + \dots + u_n (1.14)$$

Waving from this:

$$\sum_{i=1}^n a_{ij} u_i \geq 1, j = \overline{1, m}; u_j \geq 0, j = \overline{1, n}; (1.15)$$

Given the theorem of the duality theory, problems (1.12) - (1.15) have a finite solution $T_{\min} = Z_{\max}$

Summing up the theory of games is involved in all areas of entrepreneurship, where there are conflicts to one degree or another. The practical compilation of game-game models is often difficult, as detection between situations is not always objective and is associated with the general problem of measuring quantities in economics, given by game theory, based on the use of approximate or conditional data can be very useful .

References:

1. Glushik M. Mathematical programming: textbook / M. Glushik, I. Kopych, V.Sorokivsky.-Lviv: New World-2000, 2010. -280p..

BITCOIN PROSPECTS IN THE GLOBAL MARKET

Ostapenko Roman

PhD in Economics, Associate Professor,
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

Savchenko Bogdana

student, Department of Accounting, Auditing and Taxation
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

The development of the digital economy is increasing the popularity of electronic currencies, which can respond quickly to changes in the market for virtual payments. Cryptocurrency in the modern system of international monetary, financial and credit relations is a convenient form of electronic payments and offers great prospects for investment.

Today's topics are determining the characteristics of the cryptocurrency bitcoin in modern financial markets, analyzing the dynamics of the exchange rate and assessing the advantages and disadvantages of its implementation for the national economic system.

Bitcoin is the most popular and liquid digital currency, which is not pegged to local currency or intangible assets and is not controlled. The capitalization of the cryptocurrency market exceeded 230 billion dollars. US dollars and bitcoins 129 billion dollars. USA [1].

Bitcoins are created through "mining" - the process of forming new blocks in a database using computer power and specialized equipment. Interestingly, banks using blockchain technology save between \$ 8 billion and \$ 12 billion annually. USA.

About 3,600 new bitcoins appear every day, but their number is limited to 21 million. The last bitcoin is expected to be mined in 2140 [2], when the open block fee is 0.00000001 bitcoin. To date, more than 16 million bitcoins have been issued (76% of their possible number).

From August 1, 2017, the most popular cryptocurrency Bitcoin (BTC - Bitcoin) has a new branch - Bitcoin Cash (BCC - Bitcoin Cash), because users and developers could not agree on the future of the currency and decided to leave it their own way. As a result, the bitcoin exchange rate rose significantly, setting a new historical record of \$ 54,000. US for one coin [3]. The function of bitcoin is to transfer, accumulate and store values. However, this currency has both advantages and disadvantages that need to be considered.

The main advantages of bitcoin are:

- decentralization (not controlled by anyone and no one controls it);
- universality (you can pay as much as you want, exchange for any other cryptocurrency, make payments or save);

- anonymity (public addresses are open on the blockchain, but it is impossible to find out from the blockchain who is behind it);
- efficiency (economic costs in the blockchain are lower than in traditional payment channels, and the speed of transactions is much higher than in bank payments);
- security (cryptoprotocol guarantees that money arrives to the recipient and at the same time leaves the payer); the trend of positive appreciation of bitcoins;
- lack of commission; highest liquidity compared to other cryptocurrencies;
- community trust in bitcoins is greater than in any other cryptocurrency.

The disadvantages of bitcoin include:

- price instability;
- hacker intervention;
- the deflationary nature of the currency leads to a reduction in household expenditures, which has a negative impact on the country's economy;
- impossibility to return transfers;
- the anonymity of remittances prevents the state from controlling foreign exchange transactions, which makes it possible to withdraw money from the country without hindrance.

There are three approaches to the generalization and systematization of bitcoin regulation:

1. Prohibition or very strict restriction on the use of this cryptocurrency. Examples are: Thailand, Bangladesh, Saudi Arabia and others. An interesting example is China, whose trading market is the world's largest bitcoin, while the People's Bank of China (70% of which is state-owned) bans the use of virtual money by financial institutions.
2. Try adjusting the virtual currency. For example, the United States, Britain, Japan.
3. "Sit down and wait." Other countries will solve this problem (typical for European countries).

Many people believe that bitcoin is another financial pyramid, but what they have in common now is the rapid growth in profitability and enrichment of people who started it earlier. It is important for bitcoins to attract new members, but not their fiat money.

Most importantly, as its founder Satoshi Nakamoto saw, the bitcoin project should no longer generate revenue from the increase in the value of cryptocurrencies, but rather create a new, decentralized and state-independent currency system based on a temporarily distributed computer network. The success of this project will increase the value of bitcoins, and failure will lead to a decrease.

The National Bank of Ukraine considers bitcoin as a monetary substitute that has no real value and cannot be used as a means of payment by individuals and legal entities in Ukraine, as it contradicts the norms of Ukrainian legislation. Despite this, Ukraine is now in the top 10 countries in the world, measured by the number of bitcoins, as well as the number of bitcoin business people. At the same time, Ukrainians earn about 15% of all resources from mining and provide their computing power for bitcoins. At the same time, Ukraine is among the top five countries in the world in terms of the quality of education and the number of IT specialists. Despite the risks of bitcoin for a

convenient form of conversion, there are Privatbank, Oschadbank, Alfa-Bank, Sberbank of Russia, FUIB, Creed Agricole, Fidobank [4, p. 7].

From this we can conclude that the main characteristics of using the cryptocurrency Bitcoin are ensuring the confidentiality and anonymity of users in bank transfers, accelerating capital turnover, reducing significant operating costs associated with paper money, improving bank transfers, minimizing inflation and simplifying the payment system. And although most countries in the world do not recognize bitcoin as a full-fledged means of payment, as well as the lack of shortcomings, there is no denying that by implementing this payment system, Ukraine can gain a number of benefits at the state level. Bitcoin can be an alternative to the dollar and the euro for international payments. The authorities pay special attention to the study of blockchain technology, on which the bitcoin market is built, especially the possibility of its use in anti-corruption policy.

References:

1. CryptoCurrency Market Capitalizations. URL: <http://coinmarketcap.com>.
2. Bitcoin / USD. URL: <http://greatworld.ru/istoriya-bitkoina-grafik-kursa>.
3. Bitcoin broke a new record URL: <https://minfin.com.ua/ua/2017/11/17/31000414/>.
4. Zhelyuk T. The use of cryptocurrency in the payment market: new opportunities for national economies / T. Zhelyuk // Finance and Credit. 2016. 56 p.
5. Zadorozhna A. Prospects for the development of bitcoins in the world / Zadorozhna Anna // Economics. Finances. Right. 2016. 17–20 p.
6. Bitcoin exchange rate // Finance.ua. URL: <http://charts.finance.ua/ua/currency/bitcoin/-/1/btc>.

STRATEGIC PLANNING OF UKRAINE'S DEVELOPMENT

Stolyarova Victoria

Doctor of Philosophy in Economics,
leading researcher
Institute of Physical Economy under name Podolinsky S.A.,
Kiev, Ukraine

Strategic planning of socio-economic, environmental and technological development in a sovereign and independent Ukraine is carried out in accordance with the methodological provisions and principles of state formation. The strategy of the Center and the Regions of the social and legal state is based on the coordinated and synchronous interaction of purposeful national and regional reproduction processes.

In Ukraine, purposeful reproduction processes at different levels of public administration of socio-economic development are divided into: national (national economy); regional (administrative-territorial structure); sectoral (industries and sectors of the economy, types of economic activity); individual (subjects of market relations of various forms of ownership).

Decentralized budgeting of regional targeted reproduction processes is becoming a leading element of the mechanism of substantiation of the State socio-economic, environmental and innovation-investment policy, which will be implemented in the relevant State and Regional Development Strategies and Action Plans for their implementation.

In modern conditions of decentralized budgeting, the processes and procedures of strategic planning determine those components of socio-economic, environmental and technological development of Ukraine, which are regulated by the Consolidated Budget of the unitary state.

Ukraine has gained experience in strategic planning, both through the formation of State Strategies for Regional Development for the periods up to 2015 (9 years) to 2020 (6 years) and 2027 (7 years), and through the development of Action Plans for their implementation in stages in three years (first stage) and four years (second stage).

Unfortunately, the timetable for preparation, adoption and delivery to co-executors of national strategic planning decisions was constantly violated and contradicted the tenth principle of the State Strategic Planning Bill 2011, which was to introduce social and administrative responsibility of participants in state strategic planning for the effectiveness of tasks and measures, to achieve the goals of socio-economic development of the state and regions.

The lack of organization of a joint and timely coordination of the State Strategy for Regional Development between central and regional executive bodies has led to the centrifugation of regional goals, priorities and tasks from national ones. This slowed down the processes of state formation in Ukraine and led to the degradation of the integral and systemic functioning of the Center and the Regions as a whole.

The national tasks of the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030 are aimed at their intensification, development of each region and the state as a whole (as a dialectically delimited unity).

The strategic planning of unitary Ukraine is based on the new logic of perspective development, which provides for the definition of such strategic goals and strategic priorities and their indicators that can ensure the change of negative trends of the past to positive ones in the future. Strategic planning is implemented according to the following structural and logical scheme: strategic goals - targeted national and regional programs; strategic priorities - strategic projects of socio-economic, ecological, technological development; strategic indicators - indicators of the Action Plans of the Center and Regions.

In Ukraine, as a sovereign, independent, legal, social and unitary state, strategic planning is developing in the direction of using the national methodology for measuring the Index of Regional Human Development (RHDI, 2012). The state has statistical support for RHDI forecast calculations since 2004, after the accession of Ukraine in 2003 to the World Community on the achievement of the 7 Millennium Development Goals (MDGs). It became possible to coordinate the information and methodological coordination of RHDI indicators with the MDG indicators.

The statistical measurement of RHDI has been carried out since 2004 for 6 block aspects and 33 indicators, of which 22 are indicators-stimulators of development, and 11 are indicators-disincentives of development:

- 1) population reproduction (5 indicators, including 4 indicators-stimulators of development, 1 indicator - development stimulator);
- 2) social status (6 indicators-disincentives);
- 3) comfortable life (6 indicators-stimulants);
- 4) well-being (5 indicators, including 4 - stimulant indicators);
- 5) decent work (6 indicators, including 3/3);
- 6) education (5 indicators-stimulants).

Extrapolation of objective trends of RHDI components to the perspective planning period allows to find out the negative forecast dynamics of those on which it is necessary to substantiate strategic priorities and indicators for target programs, global, large-scale and local projects and Action Plans for their implementation by the Center and Regions.

In Ukraine, in the presence of depopulation of the nation and catastrophic labor migration, the central link in the strategic planning of socio-economic development is the purposeful reproduction of the population as a basic aspect of human development, due to the reproduction of human capital.

Among the 25 strategic indicators for the implementation of the Sustainable Development Strategy of "Ukraine 2020", the 17th indicator was defined as follows: in 2020 the share of local budgets will be at least 65 percent in the Consolidated Budget of the unitary state. That is, there are grounds to regulate the financing of socio-economic development of the region at the expense of local budgets in relation to the state budget, using the harmonious proportion of the "Golden Section": 62% / 38%. At the same time, if 62% of the Consolidated State Budget for socio-economic

development is provided by local budgets, it is the upper limit of budget federalism, and 38% - the lower limit of budget centralism.

The marginal proportions of the "Golden Section" are adequate to the common boundaries of budget centralism and budget federalism, which reflect the level of autonomy and depth of compatibility of purposeful national and regional reproduction processes. Thus, they form a zone of choice of agreed solutions for co-financing of relevant programs, projects and activities in the social dialogue of national and regional authorities in the amount of 24% ($62\% - 38\% = 24\%$) of the total budget of the Consolidated Budget of Ukraine for socio-economic development of the region.

In the context of depopulation of the nation, the reform of the financial structure of budget unitarism is planned to begin with determining the amount of budget funds for simple reproduction of available human capital of each region, which should be at least 38% of the Consolidated State Budget for socio-economic development. Extended reproduction of human capital of the territory should be provided by a planned increase in the share of local budgets for socio-economic development to 62% in the Consolidated State Budget.

The application of the concisely considered logical scheme of planned reform of budgetary unitarism ensures the achievement of the ratio of the distribution of funds of the Consolidated Budget of the unitary state between state and local budgets for socio-economic, environmental and technological development according to the harmonious proportions of the Golden Section.

Due to this, it is possible to achieve structural harmony of the budget system of the state, which, on the one hand, will ensure the coherence and balance of socio-economic relations between the Center and the Regions of the unitary state. On the other hand, it will become a kind of Generator of improving the level and quality of life of the Ukrainian people in a unitary state, a people that fulfills its planetary mission in the development of European Humanism.

In Ukraine, the powers of Central and Regional authorities in strategic planning are justified based on their role in ensuring the economic cycle and synchronization in the hierarchy and time of national and regional targeted reproduction processes.

The level of completion of the economic cycle of reproduction processes determines the relationship between the directives of the Center and the autonomy of the Regions, and the depth of interaction of these processes in simple and extended reproduction, determines their compatibility, especially human capital.

The structure of purposeful reproduction processes determines the need for their decentralized budgeting in accordance with the expenditure powers of the Central and Regional authorities in the socio-economic development of the Regions and the state as a whole.

The effective indicators of financial and economic activity of regions and the state in general are gross domestic product (GDP) at the national level and gross regional product (GRP) at the regional level. The ratio of the dynamics of GRP volumes with the dynamics of GDP volumes will determine the contribution of the respective region to the national results.

Ensuring the organic unity of cost and in-kind form of regional gross output of products and services should occur when creating gross value added (GVA) of the

region. Estimates of the region's GVA and GDP at the national level should be based on the assumption that GDP is equal to the total amount of the region's GVA, taking into account the balance of indirect taxes and subsidies.

Achieving equality of the regions of the unitary state in the distribution of financial resources of socio-economic development in accordance with the contribution to GDP will be ensured through the use of the principle of justice. According to the region's contribution to the state GDP, its share in the distribution of state financial resources for socio-economic development of the region is determined using the harmonious proportions of the "Golden Section" in the Consolidated Budget of the unitary state through the principle of harmonization [1, p.293].

Strategic planning of socio-economic development of sovereign, legal and independent Ukraine does not provide for financial equalization both vertically and horizontally. Decentralized budgeting is focused on financial support of strategic goals, priorities, programs and projects by the Center and Regions' own sources within the harmonious proportions of the "Golden Section" between State and local budgets in the Consolidated Budget of the unitary state.

The results of the research became the basis of a new scientific paradigm "For Ukrainian people - a stable planned sustainable socio-economic development". Prospects for further scientific and methodological developments are seen in the substantiation of the agreed hierarchy of the "Tree of Development Goals" from the United Territorial Communities and Local Governments to regional and central executive bodies of administrative regions and the state in general.

References

1. Stolyarova V.V.. Methodology of formation of complex strategic planning of social and economic development of Ukraine. Economic management: theory and practice. Chumachenko readings: collection of scientific works / NAS of Ukraine, Inst. of Industrial Economics; editor-in-chief: Khandiy O.O. (editor-in-chief), Lyashenko V.I. (editor-in-chief), Kurilyak V.Ye. and others. Kyiv, 2020. - P.275-297.

BORROWING CAPITAL BY ENTERPRISES

Tsarevsky Mykola

student, Department of Accounting, Auditing and Taxation
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

Ostapenko Roman

PhD in Economics, Associate Professor,
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

The activity and development of economic entities is always accompanied by the attraction of financial resources associated with the use of various types of capital, including loans, because at each stage of development the company needs loans. However, in the current domestic economic and political environment, which is accompanied by inflation, high levels of financial risk, political and economic instability, and the escalation of foreign policy conflicts, attracting credit resources to companies has become a major problem. . Mission. Therefore, efforts to find new ways to provide the company with the optimal amount of resources on time and at reasonable costs are of particular importance today.

The question of developing a comprehensive theory of the essence of borrowed capital has attracted the attention of scientists for many years, but there is still no single approach to interpreting its essence.

In the field of domestic law, there is a fixed concept according to which the debt capital of the company is the amount used to finance the economic activities of the company on the principles of urgency, repayment and repayment.

Credit capital plays an important role in the activities of economic entities, primarily as a factor of production, as well as a means of attracting additional assets to expand trade and production. The main functions of the loan capital of the enterprise are determined by:

- protective - capital provided as capital of the enterprise is one of the sources of financing its resources;
- production - the use of credit capital leads to the expansion of production activities of the enterprise;
- operational - allows you to manage resources to acquire the necessary assets;
- regulatory - they allow you to determine and manage the financial condition of the company;
- investment - credit capital is one of the main types of financing of investment projects and investment activities of companies;
- social - borrowed capital can help improve the quality of governance and institutional development.

The loan capital of the enterprise consists of short-term and long-term liabilities. Thus, long-term liabilities of the enterprise include long-term loans, deferred tax liabilities and other long-term liabilities.

The company's debt capital can be not only a factor in the development and intensification of its economic activity, but also a source of a number of problems. Therefore, the policy of credit capital formation at the enterprise is of special importance.

The policy of borrowing is part of the overall financial strategy, which aims to ensure effective forms and conditions for borrowing from various sources in accordance with the needs of enterprise development.

Capital management in the company includes: creation of management information base; Calculation of capital demand based on forecasts of operating and investment activities; Identify opportunities to raise capital; Determining the need for credit capital; selection of optimal sources and conditions of involvement; assessment of the effectiveness of credit capital formation; Ensure the implementation of credit policy. Analyze the effectiveness of the use of loans.

The main problems of credit capital formation of national companies today are:

- high level of financial risk in the activities of domestic companies (especially those operating in areas of political instability or military aggression), which led to a decrease in the ability to borrow at an acceptable interest rate;
- the expediency of most of the resources involved creates restrictions on the use of the enterprise and, accordingly, may lead to loss of profit;
- the urgent need to repay loan capital in the short term, due to recent changes in the financial, economic and political situation in the country. In particular, banking institutions are reducing the number of long-term loans to companies, lenders are beginning to reduce the terms of payments, and some even switch to full prepayment;
- unusual structure of credit resources, which may arise due to the impossibility of wide differentiation of these resources and the shortcomings (even lack) of credit management policy;
- reduction of sales volumes and, as a consequence, reduction of the possibility of financing current activities at the expense of own funds and increase of the volume of credit necessary for ensuring normal operation of the enterprise; .

Thus, as we can see, most of the problems that exist today in the formation of credit capital of domestic enterprises are associated with negative trends in the external environment of their business environment, and especially with political and financial instability in Ukraine. This situation requires companies to pay more attention to improving the internal management of education and the use of credit capital to ensure the optimism of their activities.

The main goals of improving the efficiency of corporate credit capital management in conditions of instability are: to identify measures for the formation of borrowed funds, which include determining the basic needs for these financial resources and borrowing (if necessary), estimating the cost of loans from different sources and the maximum relationship between them; the structure of operating profit, ie determining the volume of sales, provides the same operating activity and the level of potential decline in production to increase sales, ie increase turnover.

An important factor in improving the efficiency of obtaining loans at the enterprise can be the provision of uninterrupted management of this process, as the modern internal realities of the enterprise require research and use. The best ways to achieve your goals.

For the optimal balance of the structure of credit capital of the enterprise it is necessary to develop and implement a fund management strategy, to ensure the search for effective sources of financing of production and economic activities. The project taking into account everything. limitations and risks. Regular and targeted fundraising helps to identify additional resources, increase the economic potential and competitive advantage of the company in the market.

The current internal reality of economic entities requires an increase in the amount of loans at a time when the sources of these funds are very limited. This situation forces companies to look for optimal ways to form credit capital.

The main ways to improve the company's credit capital in modern conditions can be to improve the quality of its management by ensuring the smooth management of this process, as well as by developing and implementing fundraising management. A strategy that provides a search for effective sources of financing the production and economic activities of the enterprise, taking into account all the limitations and risks.

References:

1. P(S)AD 11 "Obligations", approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated January 31, 2000 - № 20. - [Electronic resource]. - Access mode:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>
2. Zelenina O. Loan capital as a component of the capital of the enterprise: place and accounting nature / O. Zelenina // Bulletin of ZhSTU - 2011. - № 1 (51). - P. 53-60.
3. Moiseenko I. Investing: Textbook. way. / I. Moiseenko. - K.: Знання, 2006. - 490 с.
4. Andriychuk V. Loan capital and the criterion of feasibility of its involvement / Economics of agricultural enterprises: Textbook. / V. Andriychuk. - 2nd ed., Ext. and recycled. - K.: KHEU, 2002. - 624 с.

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Давлетбаева Н.Б.,

к.э.н., профессор

Декан факультета дополнительного образования

Республика Казахстан

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова

В современном мире ни одна сфера жизни не обходится без использования информационных технологий и их компонентов. В настоящее время информационные технологии стремительно развиваются и внедряются в различные слои общества. В современном мире под информационными системами понимают фокус деловой активности, а также предоставление услуг в области стратегического управления, развития и развития информационной архитектуры и многих других вопросов, связанных с использованием информационных технологий на предприятиях. Развитие информационного общества включает использование информации и информационных технологий во всех сферах общественной жизни, включая государственное управление. Преимущество использования ИКТ в государственном управлении заключается в том, что оно повышает эффективность управления, внедряет инновационные способы повышения эффективности управления, быстро оплачивает расходы на инфраструктуру, создает прозрачную операционную среду, повышает эффективность системы и расширяет возможности управления. Важной составляющей успешного развития государственного управления является установление правопорядка, развитие гражданского общества, широкое внедрение информационных технологий и активное использование достижений науки и техники. Эффективность современного государственного управления зависит от уровня владения информацией, способности ее обрабатывать, уровня развития информационных технологий и качества ее применения в практике государственного управления. Информационный подход позволяет государству быть представленным в совокупности информационных процессов, направленных на сбор, хранение, организацию, обработку, анализ и передачу информации. Поскольку информационные и коммуникационные технологии являются наиболее важным способом поддержки этих процессов, уровень развития информационных технологий и качество их использования напрямую влияют на результаты государственного управления. Понятие информационного общества понимается как сложная система со многими функциями. Важной позицией в синергетической парадигме является определение понятия информации и ее ценности. Ценность информации приводит к достижению конкретной цели. В отношении информационного общества синергетическая парадигма предполагает, что информационное общество является новым этапом качества человеческого развития.

Рассмотрим преимущества использования информационных технологий в государственном управлении. Информационные технологии имеют большой потенциал для изменения всех сфер общества, и достижения ИКТ должны эффективно применяться и внедряться в практику государственного управления. Таким образом, ИКТ могут значительно повысить производительность в политической, социальной, экономической и других областях. Повышение качества жизни, облегчение доступа к услугам, расширение средств связи между гражданами, обществом, бизнесом и правительством во всех областях, информационные технологии являются неотъемлемой основой для обеспечения качества в этих процессах, и социальный сектор меняется. Развитие глобального информационного общества способствует интеграции стран в единое экономическое пространство и повышает устойчивый рост и конкурентоспособность по сравнению с более закрытой экономикой. Экономические последствия внедрения ИКТ и развитие рынков информационных технологий могут повлиять на рост ВВП на 7-8%. Информационные технологии, которые пронизывают все сферы человеческой жизни и деятельности, являются важной основой для развития не только экономического сектора, но и общества в целом. Точно так же можно оценить влияние ИКТ на развитие государственного управления. Использование информационно-коммуникационных технологий в экономическом развитии и государственном управлении в современном мире. Значительным преимуществом использования информационных технологий во всех областях применения, включая государственное управление, является повышение производительности, снижение качества предоставляемых услуг и сокращение организационных и других затрат, что, в свою очередь, повышает качество структурных операций. В государственном секторе информационные технологии помогают обеспечить прозрачность процессов управления, облегчают распределение ресурсов и снижают вероятность злоупотребления государственными должностями, тем самым повышая эффективность управления.

Рассмотрим концепцию электронного правительства. Существует множество определений понятия «электронное состояние», но большинство из них описаны в содержании или перечне сферы применения ИКТ при выполнении общественных функций. Электронное правительство - это новая интерактивная форма общения между субъектами в сфере государственного управления, отношениями между государством и гражданами, компаниями, а также государственными органами. В связи с этим электронное правительство представляет собой совокупность регулирующих не только нормативных, но и практических отношений между обществом и государством. Электронное правительство включает в себя возможность развивать электронную демократию на основе электронных выборов и способность влиять на решения правительства через новые каналы связи. Реализация концепции электронного правительства основана на развитии информационной среды и создании соответствующей коммуникационной инфраструктуры, которая позволяет государственным органам и гражданам взаимодействовать с использованием новых

информационных технологий. Правительство выбирает лучшие инструменты и методы для удовлетворения потребностей деятельности, в том числе социальной информации. Процесс обмена информацией в этой области имеет особое значение, поскольку он влияет на структуру всех авторов процесса – государственных органов, граждан, общества, организаций и предприятий, поэтому он должен быть своевременным, скоординированным, организованным и контролируемым.

Организация экономического сотрудничества и развития определяет «электронное правительство» как процесс, с помощью которого правительство использует информационные технологии, особенно Интернет, для повышения качества государственного управления. Определение «электронного правительства», предложенное экспертами Всемирного банка, связано с использованием информационных технологий государственными органами для изменения отношений между гражданами, бизнесом и различными секторами власти. Электронное правительство является исполнительным органом государственного управления на любом уровне государственного управления и территориальной структуры и предназначено для реализации его целевых функций, полномочий и ответственности. Для этого широко используются ИКТ, а социально организованные компоненты управления и автоматизированные схемы являются социальными и экономическими. составляют человеческий аппарат правительства. Электронное правительство - это способ предоставления информации и предоставления государственных услуг в соответствии с утвержденным списком граждан, предприятий, других секторов правительства и государственных должностных лиц, что сводит к минимуму максимальное использование информационных технологий для личного взаимодействия между правительством и получателями услуг. Электронное правительство служит электронной системой документов государственного управления, основанной на автоматизации всего процесса управления по всей стране, и играет важную роль в значительном повышении эффективности электронного правительства и государственного управления и снижении стоимости социальных услуг для каждого члена общества. Реализация концепции электронного правительства связана со следующими целями:

- повышение эффективности государственного управления;
- снижение стоимости государственных услуг;
- облегчить доступ к государственным услугам со стороны предприятий, общественных организаций и граждан;
- улучшение качества жизни населения;
- улучшение отношений между гражданами, обществом, бизнесом и государством;
- развитие равноправного партнерства между государством, гражданским обществом и бизнесом;
- улучшение деловой среды за счет использования информационных и коммуникационных технологий с целью повышения эффективности работы государственных и муниципальных организаций в сфере бизнеса;
- устойчивый экономический рост;

- создание благоприятных условий для привлечения инвестиций из других регионов;

- улучшение имиджа государственной власти путем создания прозрачной и удобной для пользователя информационной среды.

Таким образом, внедрение электронного правительства должно учитывать текущий уровень развития информационных и коммуникационных технологий, использовать их наиболее эффективные инструменты и методы, использовать мировой опыт в реализации проектов электронного правительства, а также анализировать текущую социальную, экономическую и внешнюю политику.

Современная глобализация способствует передаче знаний и опыта, техническому, научному и техническому прогрессу, а также использованию международного сотрудничества и партнерских отношений, что является важной основой для прогрессивного развития стран в свете современных тенденций. В современном мире особенно важно использовать достижения информационных технологий для развития информационной экономики, создания и распространения знаний, а также для создания и реализации инновационных идей в области производства и управления. В контексте быстрых технологических изменений четкое определение приоритетов развития ИКТ и соответствующих перспективных технологий может обеспечить конкурентное преимущество для национального развития.

Список литературы:

1. Левченко Е.В., Удалов Д.В., Шульдякова В.В., Риски цифровизации в обеспечении экономической безопасности государства, «Актуальные проблемы экономики и менеджмента», №2 (30) 2021г.

2. Бекбергенова Д.Е., Исследование цифрового менталитета населения региона, «Экономика и управление», № 8 (190)2021г.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Дугієнко Наталя Олександрівна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри
міжнародної економіки, природних ресурсів
та економіки міжнародного туризму
Запорізький національний університет, Україна

Рубан Альона Андріївна,

студент V курсу
Запорізький національний університет, Україна

За даними доповіді Міжнародної організації праці – «COVID-19 and the world of work» 2020 рік став переломним для міжнародного ринку трудових ресурсів, адже пандемія повноцінно змінила хід подій.

Втрати робочого часу протягом 2020 року порівняно з четвертим кварталом 2019 року склали 8,8% і були еквівалентні втраті 255 млн робочих місць - це майже в чотири рази більше, ніж під час глобальної фінансової кризи 2009 року. Сюди також відносять втрати, пов'язані як зі скороченням робочих годин серед працюючих, так і з небувалим за масштабами безробіттям: роботу втратили близько 114 млн осіб. В результаті трудові доходи скоротилися на 8,3%, що становить 3,7 трлн доларів, або 4,4% глобального ВВП [1].

Латинська Америка і Карибський басейн, а також Європа і Центральна Азія – два найбільш постраждалих регіони, адже втрати робочого часу в кожному випадку перевищують 8% у першому кварталі і 6% у другому кварталі 2021 року.

Автори дослідження відзначають, що вплив пандемії є нерівномірним. Наприклад, жінки постраждали більше, ніж чоловіки: серед них роботу втратили 5%, у порівнянні з 3,9% безробітних серед чоловіків. Також варто зазначити, що показник безробіття серед молодих людей (віком від 15 до 24 років) складає 8,7%, в той час як серед осіб старшого віку роботу втратили 3,7% [1]. На думку експертів МОП, ці показники свідчать про небезпеку появи «втраченого покоління», як наслідок довгострокового впливу пандемії на освіту, харчування і загальний добробут молоді молоді [2].

Особливо сильного впливу пандемії зазнали готельна та харчова індустрії, де зайнятість впала на 20%. Наслідки вірусу також відчутні у сфері виробництва та роздрібній торгівлі. Проте варто зазначити, що зайнятість в інформаційно-комунікаційній, фінансовій і страховій галузях в третьому і четвертому кварталі 2020 року дещо зросла. Також незначне зростання спостерігалось в гірничодобувній промисловості та в сфері комунальних послуг [1].

На думку експертів, у кінці 2021 року почнеться процес глобального, проте нерівномірного, економічного відновлення, що буде обумовлений прогресом у вакцинації і великомасштабними бюджетними витратами. Ці позитивні ефекти в основному залишаться обмеженими за географічним положенням без

узгоджених міжнародних дій у питаннях політики як по розподілу вакцин, так і в питаннях фінансової підтримки, включаючи списання боргу.

У глобальному масштабі відновлення, згідно з прогнозами, призведе до чистого створення 100 мільйонів робочих місць в 2021 році і додаткових 80 мільйонів – у 2022 році. Однак рівень прогнозованої зайнятості в 2021 році все ще буде нижче докризового рівня. За прогнозами експертів, глобальна нестача робочих місць, викликана кризою, складатиме 75 млн у 2021 році і 23 млн у 2022 році [1].

На думку Гая Райдера – генерального директора МОП, існує лише один шлях до стабільного та довгострокового глобального відновлення ситуації на міжнародному ринку праці. А саме відновлення, орієнтоване на людину, на забезпечення зайнятості, доходу та соціального захисту населення, дотримання прав трудящих та громадський діалог; фокусування на тому, аби життя стало кращим, ніж до пандемії [2].

Список літератури:

1. World Employment and Social Outlook: Trends. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_794452.pdf
2. Что ждет рынок труда в 2021 году – обзор. URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/01/1395062>

ВЛИЯНИЕ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КОМПАНИЙ В СОВРЕМЕННОЙ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Климович Людмила Александровна ,

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры международных экономических отношений
Белорусский государственный университет, Беларусь

Лазарчик Ульяна Сергеевна

магистрант
Белорусский государственный университет, Беларусь

В последнее десятилетие мировая экономика развивается в рамках четвертой промышленной революции, которая требует коренной модернизации традиционных взглядов и подходов к организации бизнес-процессов компаний. От того насколько быстро компании смогут адаптироваться к новым условиям на рынке будет зависеть их место в системе глобальной конкурентоспособности.

Данные исследований компании McKinsey показали, что средняя продолжительность жизни компаний, включенных в список Standard & Poor's 500, на сегодняшний день составляет лишь 18 лет, тогда как в 1970-х показатель достигал 61 года. Согласно отчету McKinsey, к 2027 году исчезнут более 75% котирующихся на данный момент компаний. Причиной такого вынужденного ухода с рынка станет технологическое отставание компаний, отсутствие гибкого планирования, несоответствие продукции потребительским ожиданиям [1]. Компании эпохи четвертой промышленной революции стоят перед проблемой активного внедрения новых технологий в производство, услуги и бизнес-процессы.

Основным отличием четвертой промышленной революции по оценкам большинства экспертов от предыдущих этапов является качественный эффект, который проявляется при слиянии информационных, компьютерных, нано- и биотехнологий, формировании глобальных информационных сетей, использовании альтернативных источников энергии и новых материалов, искусственного интеллекта и т.д. Как результат развития четвертой промышленной революции, можно рассматривать понятие «экономика 4.0», включающее также характеристики понятий «индустрия 4.0», «цифровая экономика». Развитие скоростного производственного интернета, smart-технологий, социальных сетей и виртуальной реальности создает новые возможности для развития бизнеса и обеспечивают реализацию новых коммуникаций четвертой промышленной революции. Развиваются машинная коммуникация (M2M), коммуникация между транспортными средствами (V2V), между транспортными средствами и инфраструктурой (V2I), развивается

непосредственное взаимодействие организаций с организациями посредством Интернета (B2B), при этом сокращаются взаимодействия между людьми (H2H).

Последствия четвертой промышленной революции – это коренная трансформация бизнес-процессов в современных компаниях, обновление инструментов и методов управления, позволяющих уменьшить или отменить барьеры для выхода компаний на международные рынки.

Экономической базой развития экономики 4.0 является рост расходов субъектов мировой экономики на цифровые технологии предприятий с 2017 по 2020 год и прогноз расходов до 2024 года [2]. На рисунке 1 видна динамика глобальных расходов на услуги цифровой трансформации

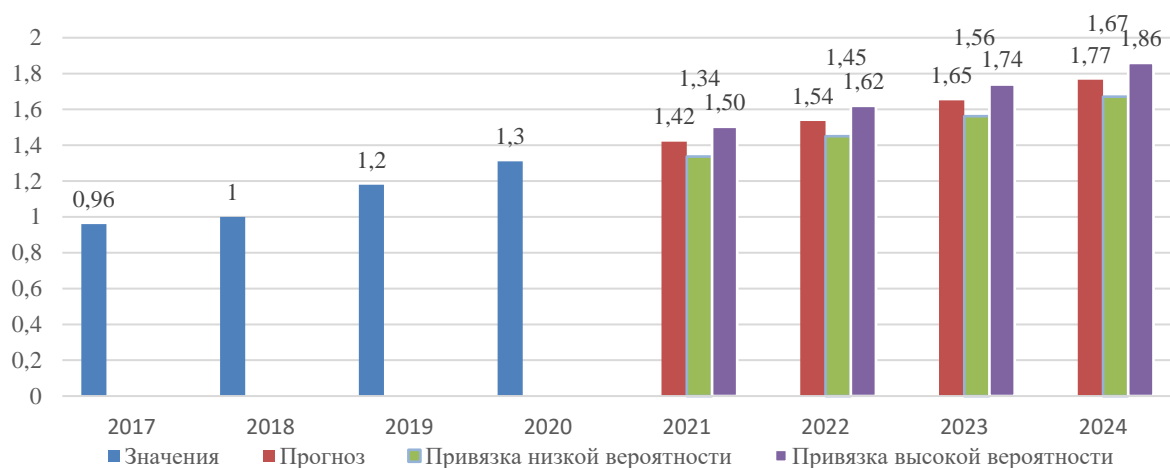

Рисунок 1 – Глобальные расходы на технологии и услуги цифровой трансформации во всем мире, трлн. долл., 2017-2024 гг. [разработка на основе данных IDC]

Рост затрат объясняется не столько удорожанием ИТ-услуг, сколько ростом количества компаний, осуществляющих переход к цифровизации бизнес-процессов. Так, согласно статистике исследовательского центра Gather, 87% процентов руководителей высшего звена отмечают, что цифровизация является основным приоритетом их компании на данный момент.

Кроме того, прогнозируемый рост технологий и услуг цифровой трансформации в последние годы объясняется во многом пандемией коронавируса COVID-19, которая в свою очередь, привела к смене приоритетов среди компаний и массовому переходу на ряд новых цифровых технологий, способствующих росту и трансформации бизнеса. По данным рисунка 2 видно, что этот тренд наблюдался во всех секторах экономики, однако наибольшие вложения были замечены в секторе услуг и торговле (изменения составили 8,8%) [3]. Спрос на услуги ИТ обеспечивается увеличивающимся многообразием используемых корпоративных систем, требующих больших затрат на установку, интеграцию, обучение и обслуживание.

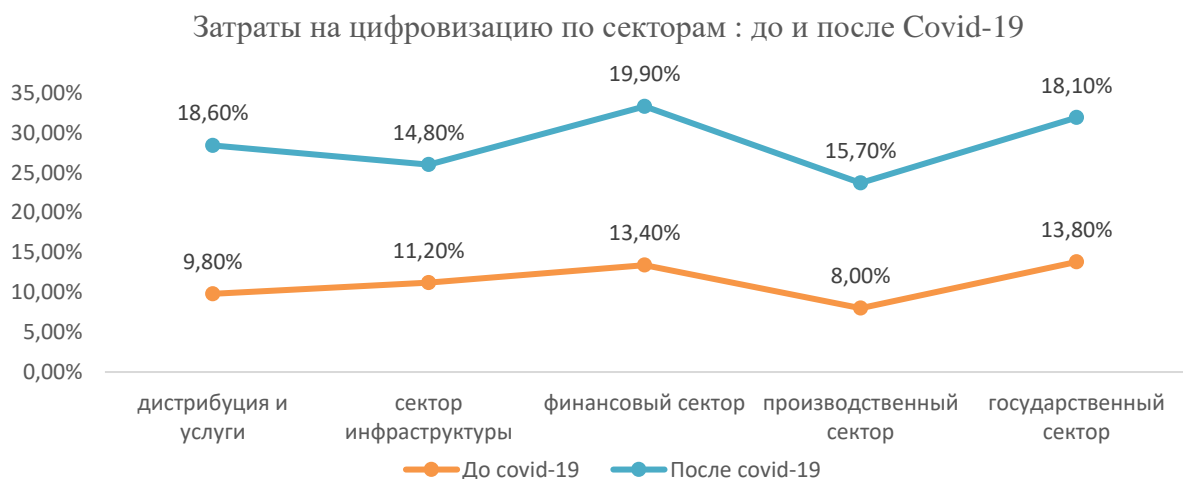

Рисунок 2. –Изменение затрат на услуги цифровой трансформации во всем мире, %, 2020 год

Неизменно высокий спрос сохраняется на облачные технологии, аналитику больших объемов данных, мобильные технологии и социальные сети.

Вместе с тем, консалтинговая компания IDC представила данные анкетирования международных компаний, которые были опрошены на предмет влияния отдельных технологий 4.0 на развитие их бизнеса. Согласно представленным данным, наибольший экономический эффект будет достигнут от внедрения Интернет-вещей, искусственного интеллекта и облачной инфраструктуры, что говорит о первостепенности их внедрения. Однако первоочередность внедрение этих технологий для различных регионов будет отличаться. Так, в Азиатско-Тихоокеанском регионе, Европе, Африке и Ближнем Востоке будет наблюдаться повышенный спрос на технологии интернет-вещей, искусственный интеллект. Технологии обработки больших данных и облачные решения, согласно исследованию IDC, будут более востребованы в Северной, Центральной и Южной Америке.

Большинство белорусских предприятий в настоящее время находятся на этапе третьей промышленной революции. Так, результаты исследования 424 респондентов, белорусских организаций малого и среднего бизнеса из различных секторов экономики, проведенного Белорусским центром экономических исследований «BEROC», показали, что большинство опрошиваемых компаний только слышали о данных технологиях 4.0, либо не слышали о них вовсе. CRM-системы (целостные системы управления клиентами) используются 21,2% опрошенных компаний, ERP-системы (обеспечение управления бизнес-процессами) – 21,5%, программы управления проектами – 8%, специализированное отраслевое ПО использует 23,6% компаний. Наиболее перспективными и планируемыми к использованию в ближайшие 3 года, технологиями по оценкам компаний МСБ в Республике Беларусь являются CRM- ERP-системы, робототехника, облачные технологии, искусственный интеллект, дополненная реальность.

В отраслевом разрезе лидером по использованию всех перечисленных информационных систем является сектор компьютерных услуг. ERP-системы и CRM-системы также активно применяются в компаниях торговой, финансовой сферы и на промышленных предприятиях [4]

Перспективность использования ряда информационных технологий для белорусских компаний подтверждают и данные анализа Global Digital IQ Survey, проведенного международной консалтинговой компанией PwC среди 2216 компаний из 53 стран мира [5]. Следует отметить, что наблюдается расхождение в оценках наиболее значимых технологий у белорусских и международных компаний. Так, фаворитом рейтинга наиболее перспективных технологий для внедрения в исследовании PwC стали технологии Интернет вещей, в отличие от результатов анкетирования белорусских фирм. Искусственный интеллект же находится на втором месте по перспективности для зарубежных компаний (63%), а представителями белорусского бизнеса отмечен в качестве наиболее перспективного лишь у 3,8% опрошенных компаний. Робототехника располагается на третьем месте в рейтинге (11%), но считается перспективной для своей отрасли только у 2,8% белорусских компаний.

По оценкам компаниями приоритетных бизнес-процессов для обеспечения автоматизации и модернизации были выделены: бухгалтерский учет (93,4% респондентов), кадровый учет и продажи (по 47,9%), склад (46,5%) и документооборот (41,5%). Около 30% белорусских фирм МСБ автоматизируют такие процессы, как маркетинг, коммуникация с клиентами, процесс закупок, управление проектами и производство. Бизнес-процессами, для которых по мнению респондентов реже всего используются технологии 4.0 оказались обучение сотрудников (10,4%), управление проектами и персоналом (14,2% и 12,7% соответственно), доставка (14,4%) [4].

Белорусские компании МСП довольно активно пользуются решениями, связанными с веб-технологиями и продвижением бизнеса в Интернете. В то же время они реже внедряют дорогостоящие инструменты, как, например ERP-системы и 3-D печать. Для ускорения перехода к технологиям 4.0 белорусским компаниям необходимо опираясь на опыт международных компаний-лидеров в индустрии 4.0 стимулировать инвестиционные влияния в передовые бизнес-процессы, в частности с использованием бизнес-инкубаторов и венчурных фондов, поддерживать систему подготовки кадров, необходимой квалификации.

Таким образом, чтобы оставаться конкурентоспособными компании продолжают активно развиваться в направлении инновационных технологий в рамках четвертой промышленной революции. Внедрение новых технологий будет сопровождаться экономическим, научно-техническим, ресурсным, социальным и экологическим эффектами, а также значительными изменениями в бизнес-моделях, ростом потребностей в квалифицированном персонале.

Список литературы

1. Cyberrisk in a Networked World.” McKinsey & Company [Electronic resource] – 2018. – Mode of access: <https://www.mckinsey.com/de/~media/>

97 mckinsey/locations/europe%20and%20middle%20east/deutschland/publikationen — Date of access: 12.11.2020.

2. Global Innovation Index 2020 [Electronic resource] – 2020 – Mode of access: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf2 — Date of access: 14.05.2021.

3. Digital Transformation spending growth forecast worldwide by sector in 2020, pre and post COVID-19 [Electronic resource] – 2020 – Mode of access: <https://www.statista.com/statistics/1127865/worldwide-digital-transformation-spending-covid/>— Date of access: 09.05.2020.

4. Использование информационных технологий белорусским бизнесом [Электронный ресурс] — 2019. — Режим доступа: <http://www.beroc.by/upload/iblock/a35/a3523cc2c64258e8533ed2c195ce57b2.pdf> - Date of access: 10.05.2021.

5. Global Digital IQ Survey [Electronic resource] – 2020 – Mode of access: <https://www.pwc.ru/ru/publications/global-digital-iq-survey-eng.pdf>— Date of access: 14.05.2021.

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Колодяжна Ірина Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інноватики та управління
Приазовський державний технічний університет, Україна

Фельдман Поліна Вадимівна

Студентка IV курсу
Приазовський державний технічний університет, Україна

Упродовж останніх років на інвестиційний клімат України та її економіку в цілому негативно впливає чимало факторів, основними з яких є пандемія COVID -19, політична й економічна нестабільність, військові дії на сході країни, корупція, тінізація економіки, невдалі реформи тощо. Попри це, зважаючи на курс України на євроінтеграцію, інвестиційний клімат держави набуває визначального характеру щодо виходу економіки з кризи та забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

В умовах розвитку коронавірусної хвороби, економічної нестабільності, диспропорції розвитку регіонів, нестабільного валютного курсу та зростання інфляції, відсутності розвитку малого та середнього бізнесу успішний розвиток країни неможливий. Отже, за таких умов стає очевидним, що пріоритетним завданням уряду має бути покращення інвестиційного клімату держави з метою залучення в економіку іноземних інвестицій [1].

На нашу думку, інвестиційна привабливість поєднує в собі сукупність факторів, які сприяють або перешкоджають процесу залучення іноземних і внутрішніх інвестицій в економіку держави, регіону або суб'єкта господарювання.

Ступінь інвестиційної привабливості є важливим показником інвестиційного клімату країни, а отже, і показником ефективного соціально-економічного розвитку економіки держави загалом. Відповідно, доцільно проаналізувати обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку України за останні роки у залежності від інвестиційних факторів привабливості країни.

Протягом досліджуваного періоду спостерігається відсутність чіткої тенденції до збільшення або ж зменшення обсягів інвестицій. Від того, на скільки ефективною буде інвестиційна політика з урахуванням можливих ризиків, залежить успіх подолання кризи, спричиненої пандемією COVID-19. Правильна інвестиційна політика може протистояти кризі численними способами. Фіскальна та фінансова підтримка компаній та працівників є основою інвестиційної політики у відповідь на кризу. Національна та міжнародна інвестиційна політика може відігравати важливу додаткову роль різними способами, хоча не всі вони можуть мати швидкий ефект.

В Україні визначають вкрай малі обсяги іноземних інвестицій в економіку, що не дозволяють цілковито розкрити потенціал економіки України. Але попри такі невтішні показники, згідно з опитуванням, проведеним Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України разом з Представництвом ЮНІСЕФ в Україні щодо цієї ситуації, на думку експертів, у 2022–2024 роках темпи економічного зростання України прискорюватимуться. Зростання в інвестиціях – 9,3% в середньому щороку за період; безробіття вийде на допандемічний рівень – 8,2% лише у 2024 році, а для відновлення втраченого потенціалу пандемії COVID-19, на думку респондентів, Україні потрібно буде від 1-го до 2-х років (71% респондентів), від 2-х до 3-х років (21% опитуваних), від 3-х років (7% респондентів), решта опитуваних вважає цей період менше року [2]. Але в будь-якому випадку подолання наслідків можливе лише при правильній інвестиційній політиці та стимулюючих інвестиційних заходах уряду.

Список літератури

1. Колодяжна І.В. *Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах кризи: тези доп.* The 2nd International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science” (October 6-8, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021., p.549-553
2. Майстро Р., Назаренко Д.С. Антикризова стратегія України подолання негативних економічних наслідків запровадження карантину. *Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»* Серія «Економічні науки». 2020. № 2. С. 115-118

УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ РЕПУТАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА ЯК МАРКЕТИНГОВИМ КОМУНІКАЦІЙНИМ ІНСТРУМЕНТОМ: СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Мартин Ольга Максимівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

Живко Зінаїда Богданівна,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

Вітер Олександра Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економічної та інвестиційної діяльності,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Ділова репутація підприємства сьогодні виступає ефективним маркетинговим інструментом досягнення підприємством бажаних конкурентних переваг, означає орієнтацію на ринок і задоволення зростаючих потреб споживачів. Ділова репутація як загальна поінформованість про діяльність підприємства є «результатом взаємодії підприємства з громадськістю відповідно до встановлених норм та стандартів поведінки (норм законодавства, соціальної відповідальності, корпоративних кодексів, міжнародних угод тощо)» [5, с. 65], характеризується складною структурою. Бренд, торговельна марка, корпоративний стиль, корпоративні стандарти, які істотно впливають на попит і ціну продаж, частку ринку і умови угод, відносяться до маркетингової складової ділової репутації підприємств [3, с. 131]. Тому ділова репутація підприємства сьогодні перетворилася на потужний маркетинговий комунікаційний інструмент просування товарів і послуг на ринку, скорочуючи шлях товару та послуги до споживача, розширюючи знання споживачів про можливості використання товару чи якісний рівень послуги, місце купівлі, їхні переваги.

Основними функціями ділової репутації підприємства є:

1. Накопичування капіталу. Репутація збільшує акціонерну вартість підприємства та сприяє зростанню інвестицій у його діяльність, збільшуючи прибутковість та конкурентоспроможність.

2. «Фіксація» ціни акцій підприємства при фінансово-економічних кризах. У періоди кризи вона може зберігати акціонерну вартість компанії.

3. Посилення конкурентних переваг.

4. Контроль над подачею інформації про підприємство. Репутація, за Генрі Фордом, є потоком інформації про організацію, якщо вона не докладає зусиль для управління ним, то про це потурбуються її конкуренти.

5. Мала замінність товарів. Репутація підвищує цінність продукції підприємства у порівнянні з продукцією її конкурентів, зменшує замінність товару, збільшуючи лояльність споживачів та покупців.

6. Високий престиж підприємства як роботодавця. Репутація є тим чинником, що дозволяє працівникам гордитися своєю роботою на підприємстві.

7. Низька плинність кадрів. Добра репутація підприємства дозволяє покращити психологічно-моральний клімат у трудовому колективі.

8. Сприяння у просуванні нового товару або послуги. Репутація може суттєво полегшити виведення нового товару на ринок: оскільки покупці ставляться позитивно до всієї продукції підприємства, то це позитивне ставлення перенесеться і на його новий товар.

9. Зростання престижу в бізнес-контактах і збільшення довіри до підприємства.

10. Стабільне становище на ринку галузі завдяки високій цінності його нематеріальних активів.

11. Підтримка з боку державних структур. Підприємствам із позитивною репутацією належну увагу приділяють і державні структури, запрошуючи їх до участі в цікавих проектах, престижних конкурсах і виставках, конференціях на місцевому та державному рівнях [5, с. 65-66].

Ділова репутація підприємства формується з плином часу, в процесі продуманих, послідовних дій. Складність структури ділової репутації підприємства, різноманітність її функцій, а також часовий фактор обумовлює потребу управління діловою репутацією з метою забезпечення стабільного економічного розвитку і зростання підприємства та його вартості, а відповідно – посилення конкурентних переваг на ринку товару чи послуги.

Управління діловою репутацією підприємства – це «системний бізнес-процес, який може і повинен бути організований кожним суб'єктом господарювання; його можна представити як комплекс послідовно здійснюваних заходів щодо формування, підтримки, захисту та перспективного розвитку й підвищення ділової репутації» [1, с. 107], це «послідовна реалізація загальних управлінських функцій (планування, організування, регулювання, мотивування та контролювання) у напрямі досягнення підприємством позитивного рівня репутації у сукупності таких етапів: проведення репутаційного аудиту; розроблення цілей та стратегії управління репутацією; розробка заходів щодо мінімізації репутаційних ризиків; здійснення контролю та оцінювання репутації підприємства» [2, с. 51].

Процес управління діловою репутацією підприємства передбачає вирішення ряд завдань у «певній послідовності, а саме:

- 1) визначення рівня довіри та напрацьованої ділової репутації;
- 2) відстеження змін, пов'язаних з діловою репутацією підприємства, у динаміці;
- 3) збереження напрацьованих позицій ділової репутації фірми;

4) розробка заходів та їх втілення у напрямку зміцнення і покращення ділової репутації підприємства на перспективу» [4, с. 208].

Особливістю сучасного процесу управління діловою репутацією підприємства є його орієнтація на соціальну відповідальність та високу корпоративну культуру, які є найвагомішими чинниками, що визначають ділову репутацію підприємства. Корпоративна культура передбачає відповідальність, прозорість бізнесу та чесність перед працівниками та акціонерами, сприятливий внутрішній мікроклімат, довірливі стосунки між працівниками. Соціальна відповідальність передбачає добровільність щодо здійснення підтримки соціальних проектів та благодійності, сприяння покращенню якості життя працівників та їх родин, дотримання прав людини, формування взаємовигідних партнерських відносин, на основі довіри, публічності, відкритості, обміні інформацією, здійснення позитивного впливу на суспільство.

Отже, сьогодні ділова репутація підприємства та управління нею стає стратегічним активом і реальним інструментом отримання підприємством на ринку конкурентних переваг. Формування і удосконалення управління діловою репутацією підприємства з орієнтацією на соціальну відповідальність та з урахуванням умов і особливостей ринкового середовища сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства.

Список літератури

1. Ігнатенко М.М. Формування процесу управління діловою репутацією та соціальною відповідальністю харчових і переробних підприємств як складниками їх конкурентоспроможності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 5(2). С. 105-108.

2. Дєєва Н.Е, Грабчак В.І. Управління діловою репутацією підприємства: основні фактори впливу на формування та підвищення. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 48-52.

3. Реверчук Н.Й. Дзямулич О.С. Управління діловою репутацією підприємства : необхідність, особливості та чинники розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 6. С. 130-132.

4. Шкроміда В.В. Ділова репутація підприємства: проблеми оцінки та необхідність обліку. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2012. Вип. 8(2). С. 207-211.

5. Ясінська Ю.Р. Цінність ділової репутації підприємства як економічної категорії. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2015. Вип. 47. С. 63-67.

ВПЛИВ ОЦІНКИ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НА ОРГАНІЗАЦІЮ АУДИТУ ГРОШОВИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВА

Окончук Анастасія Романівна,
здобувач другого (магістерського) рівня освіти
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Науковий керівник:
Радіонова Наталія Йосипівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і аудиту
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Загально відомим є той факт, що грошові кошти є найліквіднішими активами кожного підприємства. Правильний розподіл грошових коштів може приносити підприємству додатковий дохід, при умові раціонального вкладення тимчасово вільних коштів для отримання прибутку. Разом із цим, саме грошові кошти частіше інших активів підпадають під загрозу крадіжок та зловживань. Крім того, слід зазначити, що рух грошових коштів суттєво впливає на платоспроможність підприємства та на його подальше існування взагалі. Тому для будь-якого підприємства дуже важливо створити належні умови для чіткого контролю за рухом грошових коштів, зокрема це стосується своєчасного проведення внутрішнього і зовнішнього контролю. Саме тому питання внутрішнього контролю та аудиту грошових коштів, як форми незалежного зовнішнього контролю є досить актуальними питаннями та підлягають детальнішому дослідженню.

Метою аудиту операцій з грошовими коштами є встановлення достовірності даних щодо наявності та руху грошових коштів, повноти і своєчасності відображення інформації в зведених документах та облікових регістрах, правильності ведення обліку грошових коштів і розрахунків відповідно до прийнятої облікової політики, достовірності відображення залишків у звітності господарюючого суб'єкта.

У процесі аудиту операцій з грошовими коштами на підприємстві необхідно розв'язати такі основні завдання:

- оцінка стану розрахунково-платіжної дисципліни та внутрішнього контролю суб'єкта підприємницької діяльності;
- перевірка фактичної наявності грошових коштів у підприємства та виявлення нестач або надлишків;
- оцінка правильності зберігання та ефективності використання грошових коштів;
- контроль за дотриманням нормативно-правових актів щодо порядку ведення касових операцій;
- перевірка законності та цільового витрачання грошових коштів;

- пошук можливостей більш раціонального вкладення вільних грошових коштів як джерел фінансових інвестицій, які б приносили дохід..

Теоретичні та практичні аспекти міжнародного досвіду аудиту, які узагальнені у МСА, рекомендують аудитору оцінити систему внутрішнього контролю суб'єкта господарювання. Мета оцінки системи внутрішнього контролю полягає у визначенні стратегії аудиту. Оцінка системи внутрішнього контролю дозволяє скоротити час і витрати на проведення аудиту, спланувати аудиторські процедури, правильно обрати прийоми аудиту, визначити обсяг перевірки та є доказом якісного виконання аудитором своїх професійних обов'язків. Оцінка системи внутрішнього контролю не виділяється окремим етапом проведення аудиту та, як правило, проводиться одночасно з виконанням аудиторських процедур на початковому етапі аудиторської перевірки [1].

Отже, перед початком роботи аудитор має провести аналіз системи внутрішнього контролю підприємства, що обумовить значний вплив на організацію й методику проведення аудиту.

Вивчення літературних джерел показало, що надійно функціонуюча система внутрішнього контролю дозволяють підвищити ефективність використання грошових коштів на підприємстві, правильно оцінити здатність підприємства генерувати необхідні суми грошових коштів в необхідних розмірах та в зазначені строки здійснення планових витрат, сприяти ефективному управлінню грошовими потоками підприємства, а саме :

- забезпечити фінансову незалежність підприємства;
- підвищити ритмічність операційної діяльності;
- забезпечити прискорення оборотності капіталу;
- зменшити потреби в позиченому капіталі;
- знизити ризик неплатоспроможності.

Оцінку стану внутрішнього контролю коштів доцільно здійснювати за наступними напрямками:

- перевірка розподілу функціональних обов'язків посадових осіб;
- дослідження питань забезпечення належних умов доставки і збереження готівкових коштів;
- аналізування рівня контролю з боку керівництва за рухом коштів (наявність підписів керівництва на документах, які є підставою для оплати тощо);
- аналіз ефективності заходів, щодо попередження порушень в грошовому обігу (нумерація банківських і касових документів; наявність пропусків чи порушень хронології в нумерації; проведення раптових інвентаризацій каси тощо) [2].

Вагомим способом отримання інформації про систему внутрішнього контролю є тестування за попередньо підготованими запитаннями, наприклад:

- чи укладена угода про матеріальну відповідальність касира;
- чи створені умови, що забезпечують збереження грошових коштів;
- чи повністю заповнюються реквізити в касових документах;
- чи проводяться раптові перевірки каси;

- як дотримуються встановленого ліміту каси; чи перевіряється відповідність проведених банківських операцій угодам тощо.

Залежно від оцінки системи внутрішнього контролю, встановленої тестуванням та вивченням актів перевірки ведення операцій із готівкою, аудитор встановлює види і кількість аудиторських контрольних процедур.

При плануванні аудиту, що проводиться аудиторською групою, необхідно розподіляти завдання таким чином, щоб весь цикл операцій пов'язаних з грошовим обігом перевіряв один аудитор. До такого циклу операцій можна віднести: касові операції; операції на поточних рахунках в банках; розрахунки з підзвітними особами [3].

Визначення межі суттєвості при аудиті грошових може бути встановлено аналогічно до межі, застосовуваної відносно аудиту інших активів; при операційній перевірці з метою дотримання законодавства щодо обігу готівки – у розмірі встановленого ліміту залишку в касі. Якщо операційний аудит замовлений власником в інших цілях, то межу суттєвості необхідно погодити з ним. Незначні порушення, що допускаються неодноразово (наприклад, відсутність підписів в документах) певним чином характеризують виконавців, але можуть не спричинити вагомого впливу на показники фінансової звітності та фінансовий стан підприємства.

За результатами тестування можна встановити як ставиться адміністрація до організації обліку і забезпечення цільового використання грошових коштів на підприємстві. Також, аудитор визначає для себе об'єкти підвищеної уваги під час планування контрольних процедур, послідовність етапів проведення аудиту, конкретні джерела отримання даних, уточнює аудиторський ризик.

Список літератури

1. Подмешальська, Ю. В. Удосконалення методики аудиту операцій з грошовими коштами у касі підприємства / Ю. В. Подмешальська, О. В. Троян, М. Д. Ковалик // Економіка та держава. – 2019. – № 1. – С. 114–121

2. Радіонова Н. Й., Білоус К. С. Організаційні та методичні підходи до проведення аудиту грошових коштів / Н. Й. Радіонова, К. С. Білоус // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". – 2019. – №15. [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/issues/2019/15/5301>

3. Enterprise energy supply system design management based on renewable energy sources / S. Drobyazko, M. Skrypnyk, N. Radionova, O. Hryhorevska, M. Matiukha // Global Journal of Environmental Science and Management. – 2021. – Volume 7, Issue 3. – P. 1-14

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА, ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА

Попова Вікторія Давидівна

к.е.н., доцент кафедри економіки
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя

Яланський Дмитро

магістр
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя

Діагностика фінансово-господарської діяльності – це не лише дослідження фінансового стану підприємства, а й елементи його фінансового механізму, як динамічної системи сукупної дії фінансових важелів, що виражається в організації, плануванні, управлінні грошовими потоками та контролі за процесом формування і використання фінансових ресурсів. Все це впливає на неї та в сукупності визначає ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства. Ця характеристика відрізняє діагностику від фінансового аналізу діяльності підприємства, що основним предметом дослідження має його фінансовий стан. Відмінності у характері предмета дослідження та обраної інформаційної бази призводять до одержання різних за суттю і призначенням результатів. Для фінансового аналізу вони носять описовий характер наявності й ефективності використання ресурсів, а отже, служать основою для розробки варіантів покращення ситуації, результати ж діагностики є опрацюванням рекомендацій аналізу, виражаються у альтернативних шляхах підвищення ефективності управлінських рішень та вдосконалення схем господарських операцій. Вони мають більше прогностичний характер і стають базою для побудови стратегії і тактики фінансово-господарської діяльності об'єкта дослідження.

Діагностика фінансово-господарської діяльності підприємства, на відміну від економічної, має вужче спрямування відносно об'єкта дослідження: зі всієї сукупності операцій, що характеризують діяльність підприємства аналітичній оцінці підлягають лише ті, що справляють істотний вплив на результативність його роботи і ефективність використання фінансових ресурсів. При цьому економічну та фінансову діагностику характеризує єдність мети, а саме – побудова інформаційної системи підтримки системи управління.

Уся множина цілей та завдань діагностики фінансово-господарської діяльності, трансформованих через призму процесу економічної діагностики, безумовно, характеризує значення її результатів для усіх груп користувачів. Проте, на нашу думку, слід щоразу конкретизувати цілі та завдання діагностики

відповідно до передумов її застосування, характеру очікуваних результатів, обраного об'єкта дослідження та специфіки його діяльності.

Природно, що кожен із видів діагностики передбачає існування притаманних лише йому організаційних та методологічних особливостей, проте, усі вони тісно взаємопов'язані між собою, оскільки спрямовані на досягнення двоєдиної мети: зменшення інформаційної асиметрії та нейтралізації принципал-агент конфлікту між суб'єктами фінансових відносин. Тому, виходячи з єдності мети дослідницьких процедур, їх доцільно об'єднати під загальною назвою „діагностика фінансово-господарської діяльності підприємства”.

Діагностика може мати за об'єкт дослідження фінансовий стан підприємства у комплексі, а може бути зосереджена на окремому його параметрі, для прикладу, на фінансовій стійкості. Крім того, можлива ситуація, коли параметри фінансового стану досліджуються з позицій їх зміни під впливом окремих господарських рішень. Тож для уникнення плутанини, що виникає при визначенні діагностики фінансово-господарської діяльності підприємства як оцінки якості його фінансового становища, доцільно вказати на ієрархію цих понять, де діагностику фінансового стану виділяємо як один із видів діагностики фінансово-господарської діяльності підприємства. Проте залежно від об'єкта дослідження виділяють й інші види діагностики фінансово-господарської діяльності.

Зокрема, діагностика фінансової безпеки покликана з'ясувати стан захищеності ключових інтересів підприємства у сфері фінансів та зміцнення його здатності протидіяти загрозам та ризикам діяльності.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

Радіонова Наталія Йосипівна,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і аудиту

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Войтенко Марина В`ячеславівна,

здобувач другого (магістерського) рівня освіти

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Діяльність кожного підприємства передбачає використання основних засобів, які є одним з найважливіших елементів продуктивних сил та значною мірою впливають на рівень фінансових результатів діяльності. Це обумовлює важливість проведення аудиту основних засобів, як форми незалежного контролю. Міжнародні асоціації бухгалтерів та аудиторів узагальнили досвід організації й методики проведення аудиту в різних країнах на підприємствах з різними формами власності та способами господарювання у вигляді міжнародних стандартів аудиту (МСА), які у певній мірі виконують функції національних стандартів з обліку та аудиту в Україні.

Основною метою проведення аудиту основних засобів відповідно до МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до міжнародних стандартів аудиту» є висловлення аудитором незалежної професійної думки щодо правильності відображення у звітності підприємства інформації щодо основних засобів [1].

Основним завданням аудиту основних засобів підприємства є:

1. Встановлення правильності документального оформлення і своєчасного відображення в обліку операцій з основними засобами, їх надходження, внутрішнє переміщення і вибуття;
2. Перевірка правильності розрахунку та своєчасного відображення зносу (амортизації) основних засобів;
3. Контроль доцільності проведення ремонту основних засобів, контроль за витратами на капітальний ремонт, за правильністю їх відображення в обліку;
4. Перевірка правильності відображення в обліку фінансових результатів від вибуття (в тому числі ліквідації) основних засобів;
5. Контроль за збереженням основних засобів **підприємства**;
6. Перевірка правильності проведення індексації основних засобів;
7. Підтвердження законності та правильності відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з лізингу основних засобів.

Організація аудиторської перевірки обліку основних засобів починається з планування діяльності, під час якої аудитор визначає методи перевірки та кількість необхідних аудиторських процедур. Основними документами цього етапу є план і програма аудиту основних засобів.

Приклад загального плану аудиторської перевірки обліку основних засобів на підприємстві представлено в табл. 1.

Таблиця 1

План аудиторської перевірки обліку основних засобів

Перевіряється підприємство _____				
Період перевірки з 1 листопада по 15 листопада 2021 р.				
Кількість людино-годин 150				
Аудитор Шовтенко О. В.				
Планований аудиторський ризик низький				
Планований рівень істотності 1% валюти балансу				
№	Планові види робіт	Період проведення	Виконавець	Примітки
1.	Перевірка наявності і збереження основних засобів	1.11.21-2.11.21	О. В. Шовтенко,	
2.	Контроль правильності відображення операцій щодо руху основних засобів	3.11.21-9.11.21	О. В. Шовтенко	
3.	Перевірка правильності нарахування амортизації	10.11.21-12.11.21	О. В. Шовтенко	
4.	Узагальнення результатів аудиторської перевірки, складання підсумкового документу	13.11.21-14.11.21.	О. В. Шовтенко,	

Виходячи з вищенаведеного плану аудиту розробляється програма аудиту основних засобів підприємства, яка деталізує здійснення аудиторських процедур.

Інформаційна база, що використовується під час аудиту основних засобів, містить:

- а) наказ про облікову політику підприємства;
- б) статут підприємства;
- в) розпорядчі документи керівника підприємства, які засвідчують факт введення об'єктів основних засобів в експлуатацію (акт, наказ, розпорядження, службова записка);
- г) первинні документи бухгалтерського обліку, що відображають операції по основних засобах:
 - Акт прийому-передачі (внутрішнього переміщення) (№ 03-1);
 - Акт здачі відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів (№ 03-2);
 - Акт на списання основних засобів (№ 03-3);
 - Акт на списання автотранспортних засобів (№ 03-4);

- Акт на установку, пуск, демонтаж будівельних механізмів (№ 03-5);
- Інвентарна картка обліку основних засобів (№ 03-6);
- Опис інвентарних карток з обліку основних засобів (№ 03-7);
- Картка обліку руху основних засобів (№ 03-8); – Інвентарний список основних засобів (№ 03-9);
- д) відомість обліку основних засобів, нарахованих амортизаційних відрахувань (№ В-1);
- є) головна книга;
- є) бухгалтерська звітність: Баланс (форма № 1); Звіт про фінансові результати (форма № 2); Звіт про рух грошових коштів (форма № 3); Звіт про власний капітал (форма № 4); Примітки до річної фінансової звітності (форма № 5); ж) плани ремонтів (кошториси) основних засобів; з) страхові поліси, контракти, угоди про оренду тощо [2].

При оцінці системи внутрішнього контролю аудитор повинен перевірити наявність і дію розпорядчих документів, що закріплюють способи ведення обліку операцій, пов'язаних з рухом основних засобів; здійснити експертизу порядку документального оформлення фактів господарської діяльності; вивчити затверджені графіки і схеми документообігу; провести експертизу застосовуваної форми обліку; встановити, чи дотримується встановлений порядок підготовки та подання внутрішньої бухгалтерської звітності; узагальнити інформацію про склад, масштаби і характер операцій в періоді, що перевіряється [3]. Для оцінки надійності системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю аудитор здійснює тестування. Тести внутрішнього контролю дозволяють аудитору визначити слабкі місця.

У відповідності з основними напрямками і завданнями аудиту основних засобів можна виділити чотири комплекси перевірки: облік наявності та збереження основних засобів; облік руху основних засобів; розрахунки по нарахуванню амортизації; узагальнення результатів аудиторської перевірки.

Список літератури

1. МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до міжнародних стандартів аудиту» [Електронний ресурс].-Режим доступу: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201(1).pdf)
2. Андросова О.Ф. Методика аудиту основних засобів і нематеріальних активів та її вплив на якість аудиту / О.Ф. Андросова, К.А. Калугіна // Вісник Хмельницького національного університету/ 2011, № 3, Т.3.-С.250-255
3. Радіонова Н. Й., Михайлюк О. В. Організація внутрішньогосподарського контролю основних засобів на підприємствах України /Н. Й. Радіонова, О. В. Михайлюк // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». - 2018. - №14.

ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ЕКОЛОГО-ПРИРОДООХОРОННИХ АТЛАСІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ОБЛАСТЕЙ

Байназаров Анатолій Михайлович,

Кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної географії та картографії
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Необхідність та доцільність дослідження питання принципів розробки еколого-природоохоронних атласів адміністративних областей обґрунтовується цілою низкою взаємопов'язаних причин, головними серед яких є наступні: стійка тенденція загострення екологічних проблем у світі, Україні та її окремих регіонах; переорієнтація практично всіх природничих, у тому числі географічних, наук на екологічний підхід; виключна важливість в екологічних дослідженнях картографічного моделювання; необхідність упорядкування широкого спектру екологічно орієнтованих напрямків у сучасному тематичному картографуванні; відносно слабкий розвиток атласного картографування; відставання розвитку регіонального тематичного картографування у порівнянні з загальнодержавним. На сьогодні переважна більшість адміністративних областей України потребують створення еколого-природоохоронних атласів, як найбільш повних джерел інформації про стан довкілля та заходів з його охорони.

Створення таких атласів можливе лише за умови застосування єдиних принципів, які обумовлюються особливостями взаємодії у системі “суспільство-природа”, завданнями атласного еколого-природоохоронного картографування, його методологією, вимогами до картографічного методу стосовно розробки регіональної природоохоронної стратегії, управління та планування.

Необхідність розробки наукових принципів підтверджується і досвідом створення картографічних творів екологічної спрямованості: до цього часу еколого-природоохоронні карти та атласи на одну й ту ж територію часто є необґрунтовано різними за масштабом, загальногеографічними елементами, деталізацією тематичного змісту та вибором картографічних засобів його відображення. Все це ускладнює використання карт і атласів, а також процес їх створення та оновлення. Враховуючи це та аналізуючи результати інтенсивних експериментальних робіт, можна визначити принципи, покладені в основу розробки обласних еколого-природоохоронних атласів. Головні з них, на наш погляд, можна сформулювати таким чином:

-Еколого-природоохоронний атлас адміністративної області є *науково-довідковим* картографічним твором багатоцільового призначення, в якому повинні у відповідній формі узагальнюватись результати новітніх фундаментальних наукових досліджень екологічних аспектів багатьох галузей

знань – географії, екології, геології, геофізики, геохімії, біології, економіки, правознавства та інших наук, що створить єдину інформаційну базу для різних напрямків його використання на практиці;

-Принциповим положенням розробки обласного еколого-природоохоронного атласу є *комплексність* у відображенні об'єкта дослідження – інтегративної геосистеми “суспільство-природа” в межах адміністративної області. Атлас повинен відбивати усі сторони взаємодії в даній системі, а також усі напрямки еколого-природоохоронної діяльності, стан, екологічну оцінку, заходи із збереження, відтворення і раціонального використання як природних компонентів, так і природних комплексів;

-Важливим принципом є *системність* подання матеріалу в картографічній формі. Він має діяти на всіх етапах створення атласу, від відбору об'єктів картографування – елементів системи “суспільство-природа” та формування структури атласу, до розробки змісту карт, їх легенд та засобів картографічного зображення;

-Комплексність у дослідженні повинна доповнюватись *інтегративністю* у відображенні об'єктів картографування. Науковий рівень вивчення та пізнання зв'язків і взаємовідносин у природі, суспільстві та їх взаємодії дає можливість синтезованого їх відображення;

-В обласному еколого-природоохоронному атласі слід враховувати сучасні напрямки спеціальних екологічних досліджень, а також загальних досліджень природи, населення та господарства регіону, що реалізується через включення до атласу карт *проблемної орієнтації*;

-Важливим принципом є *репрезентативність* інформації. Всі дані, які використовуються для розробки карт та наукові концепції стосовно вивчення географічних об'єктів, їх властивостей і зв'язків мають бути добре виваженими;

-При розробці карт еколого-природоохоронних атласів слід дотримуватись *еволюційності* та *наступності*. Характеристики і показники, які відображені на картах атласу розробляються з урахуванням досягнень вітчизняної і зарубіжної еколого-природоохоронної діяльності та картографування. Якість і кількість показників може змінюватися у відповідності до накопичення нових знань про навколишнє середовище, його екологічну оцінку та прийоми і методи оптимізації природокористування;

-Важливим принципом є використання та органічне поєднання при укладанні карт атласу найбільш достовірної, стійкої графічної, статистичної та іншої вихідної інформації, обробленої за *сучасними* методиками;

- При обробці великого обсягу інформації необхідно використовувати *сучасні методи* організації інформації та її передкартографічної обробки. Це можливо за умов створення *геоінформаційної* системи, що передбачає застосування комп'ютерної техніки;

-Атлас має відзначатися *збалансованістю розділів* щодо масштабного ряду, кількості карт, їх узгодженості за змістом тощо;

-На етапі розробки тематичного змісту карт атласу важливим є застосування принципу *регенеративності*, який полягає у здатності до взаємозаміни однієї

характеристики чи показника на інші, згідно з наявністю інформації та потреб користувачів;

-Усю необхідну інформацію слід намагатись передати за допомогою *мінімуму типових карт*. Для цього необхідно ретельно відбирати показники та застосовувати *комплексування* на одній карті ряду сюжетів, які дають закінчену характеристику певної теми;

-При створенні обласних еколого-природоохоронних атласів особливо важливим принципом є врахування *регіональних особливостей* адміністративної області. Цей принцип реалізовується включенням карт, які відображають специфічні для даного регіону об'єкти та явища (наприклад для АР Крим та прикарпатських областей - сейсмічні зони, лавинонебезпечні ділянки тощо);

-Вся вихідна інформація має бути, по-можливості, приурочена до *певних дат*, які приймаються за *базисні*;

-Карти атласу повинні відображати *історизм* та *динаміку* явищ. Для цього доцільно включати графіки динаміки явища по області на ряд характерних дат, з інтервалом 5-10 років; відображати різниці (прибуток, зростання, спад, зміна структури тощо);

-Незалежно від вибору підходу до структури атласу (покомпонентного чи проблемного), необхідно дотримуватися *типової послідовності розділів*. При покомпонентному підході розділи розміщуються відповідно до загальноприйнятої фізико-географічної характеристики території; при проблемному підході - у послідовності: причини погіршення екологічного стану – наслідки негативного впливу на середовище (екологічний стан) – заходи щодо збереження та відтворення довкілля – ефективність від їх запровадження;

-При необхідності комплексної характеристики явищ, яка іноді вступає в протиріччя з забезпеченням гарного сприйняття інформації, деякі характеристики, представлення яких в масштабі основної карти не є необхідністю, слід виносити на *додаткові (похідні) карти* – тематичні карти більш дрібного масштабу, а також відображати у вигляді таблиць, графіків, діаграм та текстових нарисів;

-Обласний еколого-природоохоронний атлас повинен включати певну частину карт (як правило згрупованих в окремий розділ), що характеризують *умови формування екологічного стану території* – природу, населення, господарство;

-Атлас має вмещувати карти, що відображають *стан здоров'я населення* регіону, як індикатор стану довкілля. Доцільним є включення карт кореляційної залежності між захворюваністю населення і забрудненням навколишнього середовища. Ці карти можуть складати окремий розділ;

-Зміст окремих карт обласного атласу повинен, по-можливості, доповнюватись діаграмою, що відображає *питому вагу* картографованого явища у відповідному явищі території більш високого ієрархічного рангу (держави) та діаграмою, яка розкриває *структуру* явища, що характеризується;

-Поряд з традиційними картами атлас має містити *інші геозображення* (фотокарти, анаморфовані карти, локаційні геозображення, блок-діаграми тощо);

-Окрім геозображень в атлас необхідно включати *текстові матеріали* у вигляді вступного розділу, який закладає основи правильного розуміння карт та містить рекомендації сумісного використання, співставлення та аналізу карт різних розділів;

анотацій до карт, що поглиблюють їх зміст; апарату орієнтування (зміст, покажчик географічних назв тощо); коментаріїв до специфічного змісту окремих карт (опис методик визначення, пояснення термінів та ін.);

-При створенні атласів є обов'язковим застосування *типових географічних основ*, для розробки яких використовуються топографічні карти та космічні знімки;

-Для збалансованого відображення екологічного стану та заходів щодо збереження та відтворення окремих компонентів навколишнього середовища важливим є дотримання *єдиного рівня картографічної генералізації*;

-Елементи загальногеографічного та тематичного змісту слід виражати в єдиній уніфікованій системі умовних позначень, які повинні не лише добре сприйматись візуально, але й бути придатними для машинної побудови та читання, тобто бути *машинноорієнтованими*;

-Бажаним є максимальне застосування вже *знайомих* та *зрозумілих* користувачу способів зображення явищ з широким застосуванням їх сучасних модифікацій, направлених, на підвищення точності зображення, розкриття закономірностей тощо. Перевагу слід віддавати багатоколірному оформленню карт з урахуванням існуючих традицій. При цьому слід забезпечити сумісність шкал картограм та легенд однотипних карт;

-З метою більш ефективного використання обласних еколого-природоохоронних атласів в розробці регіональної екологічної політики, кількісні та якісні характеристики на картах атласу мають виражатися *абсолютними* та *відносними* показниками, що використовуються в управлінні, статичній звітності, обліковій документації, екологічному моніторингу;

-Незважаючи на науково-довідковий характер атласу при розробці тематичного змісту його карт та виборі зображувальних засобів, необхідно максимально врахувати можливості використання даного картографічного твору в *навчальному процесі* у вищих та загальноосвітніх навчальних закладах, а також в просвітницькій діяльності. Для цього необхідно уникати необґрунтованого використання узагальнюючих індексів, показників, коефіцієнтів тощо.

Список літератури

1. Байназаров А. М. Атласне еколого-природоохоронне картографування адміністративних областей (на прикладі Харківської області). Автореф. дис... канд. географ. наук: 11.00.12 Географічна картографія. К.: Інститут географії НАН України, 2003. – 20 с.
2. Байназаров А. М. Принципи розробки еколого-природоохоронного атласу Харківської області як засобу навчання // Модернізація і реформування середньої, вищої і післядипломної географічної та картографічної освіти в країнах СНД: досвід, проблеми, перспективи. Вінниця, 2003. - С. 330-334.

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Лахно Олександр Петрович,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та методики викладання
історії Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка, Україна

Насамперед відзначимо, що значну увагу дослідники давньоєгипетської держави приділили реконструкції подій саме політичної історії Єгипту. Так, зокрема, книга В.В.Солкіна присвячена епосі Рамесидів (XIX і XX династії). Вона є своєрідною історико-культурною реконструкцією епохи, яка має великий обсяг першоджерел, більшість із яких було перекладено вперше [1].

Аналізу створення першої в Єгипті держави присвячена монографія Т.О.Шеркової, де на основі широкої джерельної бази аналізуються економічні, екологічні, соціальні, політичні, релігійно-міфологічні аспекти життя єгипетського суспільства додинастичного та ранньодинастичного періодів. Дослідниця в своїй праці використовує новітні археологічні матеріали, що дозволяють дещо по-новому інтерпретувати хід подій, пов'язаних із об'єднанням цієї країни [2].

Окремі проблеми становлення давньоєгипетської держави можна зустріти в монографії О.О.Крола. У ній автор досліджує період появи головних основ давньоєгипетської цивілізації. Тут також викладені основні проблеми ранньодинастичної єгипетської історії. Зробивши аналіз свята хеб-сед, зокрема, дослідник робить висновок, що це свято не пов'язане із звичаєм вбивати свого правителя, оскільки немає доказів про випадки царевбивства під час цього торжества. Джерела пов'язують це свято із об'єднанням країни [3].

Проблемам зовнішньої політики та взаєминам Давньоєгипетського царства із сусідніми державами присвячена колективна монографія Е.Є.Кормишевої, Г.М.Бауера, І.Ш.Шифман та ін. Тут увага зосереджується не тільки на Стародавньому Єгипті, але й на історії розвитку та становлення економічних, політичних взаємин країн Аравійського півострова, областей Північно-Східної Африки, взаємовпливів у різних сферах культури, які склалися в давнину. У цій праці досліджуються різноманітні проблеми – палеогеографія регіону, специфіка найдавніших господарсько-культурних комплексів, розвитку торгівлі, розробки корисних копалин, народної дипломатії, кордонів, політичних взаємин тощо. Особливу увагу приділено питанням екології, пристосованості людини до навколишнього середовища та її освоєння, розселення людських колективів, міграцій окремих груп і народностей, пов'язаних у т.ч. і з формуванням земної кори, ділянок суші та водного простору у відомих нині межах. Ключовою

проблемою даного колективного дослідження є історія розвитку контактів на базі торгівлі, освоєння караванних доріг, морських шляхів і портів Червоного моря, історії зіткнень зі світовими державами давнини, взаємного обміну культурними цінностями, релігійного синкретизму. Окрему увагу також приділено околицям старого світу і тому впливу, який зробили на неї великі держави давнини [4].

Монографія М.О.Лебедева стала результатом багаторічного дослідження взаємовідносин давньоєгипетської цивілізації із сусідніми областями та їхнім населенням в епоху Стародавнього і Середнього царств. Цей автор спирається на дослідження багатьох письмових джерел. В основі доробку – вивчення процесу становлення і розвитку давньоєгипетських експедицій на рудники та каменоломні за межі Нільської долини, їх соціального, економічного, культурного та політичного значення для давньоєгипетського суспільства часу будівництва царських пірамід. Також такі експедиції розглядаються як один із важливих інструментів взаємодії єгипетської держави з навколишніми областями [5].

Культура і мистецтво Стародавнього Єгипту є важливою частиною світової культури, і, природно, не могли залишитися непоміченими єгиптологами. Книга Е.Є.Кормишевої «Стародавній Єгипет» дає загальне уявлення про давньоєгипетську культуру, розповідає про досягнення в господарській сфері, науках, писемності, традиціях і звичаях, повсякденному житті. Авторка знайомить нас із чудовими творами літератури й мистецтва давніх єгиптян, що входять до золотого фонду світової культури, увага також приділяється їхнім релігійним віруванням [6].

Монографія О.О.Большакова «Людина і її Двійник. Зображальність і світогляд в Єгипті Старого царства» є найбільшим дослідженням проблеми Ка (у релігії давніх єгиптян – дух людини), заснованим на матеріалах настінних зображень і скульптури гробниць, які раніше не розглядалися всерйоз у цьому аспекті. Робота присвячена вивченню світогляду людини давнини, спроби реконструкції якого єгиптологи роблять уже більше півтора століття, але до цих пір залишаються незрозумілими найважливіші уявлення, в число яких входить і комплекс ідей, пов'язаних із Двійником людини – Ка, який займав центральне місце в ідеології Старого царства (III тис. до н.е.). Головним завданням свого дослідження автор вважає: побачити в складних єгипетських уявленнях живу людину і спробувати зрозуміти основи її духовного світу [7].

Викликає науковий інтерес діяльність археологічної експедиції в Гізі, яка працювала на плато Гіза з 1996 року. У зону досліджень входив східний край Східного некрополя Гізи, на якій розташовані скельні гробниці представників єгипетської знаті і некрополь середнього класу єгипетського суспільства епохи Стародавнього царства (III тис. до н.е.). Колективна монографія С.В.Ветохова, Е.Є.Кормишевої та С.Е.Малих відкриває серію публікацій результатів робіт археологічної експедиції в Гізі. Дана монографія складається з трьох томів.

Перший том серії «Гіза. Східний некрополь» присвячений скельній гробниці Хафраанха – представника царської адміністрації, який жив за правління V династії і був похований на східному краю Східного плато Гізи. Публікація

вводить у науковий обіг дані, отримані в результаті археологічного та епіграфічного дослідження скельної гробниці Хафраанха. Сама ж гробниця була відома раніше за короткими записами і копіями рельєфів прусського єгиптолога XIX століття К.Р.Лепсіуса, але археологічному вивченню раніше не піддавалася. Отриманий у ході польових робіт матеріал надав додаткові відомості щодо функціонування гробниці та поховального обряду часу Стародавнього царства. Було уточнено датування гробниці, час її створення було визначено серединою – другою половиною V династії (царювання Ніусерра-Джедкара Ісесі) [8].

Другий том цієї серії – це публікація результатів археологічного дослідження Малого некрополя, сформованого в епоху Стародавнього царства й знайденого на сході від скельної гробниці Хафраанха (G 7948), на схилі Східного плато Гізи. Книга містить публікацію виявлених експедицією пам'яток й аналітичну частину, в якій дається аналіз топографії, стратиграфії та архітектури Малого некрополя, керамічного і речового матеріалу, проблеми датування та виділення стадій будівництва, представлені результати антропологічної експертизи і дані по давньоєгипетському похоронному обряду III тис. до н.е. [9].

Третій том монографії є публікацією результатів археологічного вивчення староегипетських скельних гробниць епохи Стародавнього царства (V-VI династій, XXV-XXII ст. до н.е.), розташованих на південь від гробниці Хафраанха (G 7948) на східному краю Східного плато некрополя Гіза. У ході розкопок були виявлені та розчищені поминальні каплиці та шахтні поховання гробниці, що містять епіграфічний і речовий матеріал. Книга включає в себе публікації матеріалів археологічних робіт і аналітичної частини, містить аналіз архітектури та епіграфіки скельних гробниць, давньоєгипетського похоронного обряду III тис. до н.е., антропологічного, керамічного і речового матеріалу [10].

Знахідкам, зробленим під час роботи археологічної експедиції в Гізі, присвячена також монографія С.Є.Малих. В основу дослідження лягли мініатюрні глиняні моделі судин, знайдені в ході вивчення гробниць єгипетської знаті епохи Стародавнього царства. У книзі робиться аналіз предметів із залученням епіграфічних і образотворчих пам'яток, що дозволило встановити призначення вотивної кераміки, розробити її типологію та визначити точне датування [11].

Книга С.В.Ветохова, М.О.Лебедева, С.Є.Малих «Піраміди над розкопками. Єгипет очима російських археологів» описує роботу археологів в Гізі за останні двадцять років, знайомить читача з відкриттями, зробленими в ході експедиції, специфікою польових досліджень в Єгипті, життям і побутом археологів. Паралельно викладаються наукові проблеми, що розробляються в сучасній єгиптології. Окрему увагу приділено археологічним відкриттям в Єгипті на початку XXI ст. [12].

Таким чином, можемо узагальнити, що увага єгиптологів наприкінці XX – на початку XXI ст. була в цілому спрямована на вивчення становлення давньоєгипетської держави і специфіці її устрою. Відповідно до тенденцій історичної науки в цілому акцент зміщений на вивчення світоглядних основ життя давньоєгипетського суспільства, зв'язку релігії з політичними та соціальними аспектами. Крім того, інтерес викликали зовнішньополітичні

контакти Стародавнього Єгипту з сусідніми областями. Особливу увагу дослідників приділено висвітленню діяльності археологічної експедиції в Гізі, результатами якої стало введення в науковий обіг й інтерпретація джерел антропологічного характеру, архітектурних конструкцій і речового, зокрема, керамічного матеріалу.

Список літератури

1. Солкин В.В. Солнце властителей. Древнеегипетская цивилизация эпохи Рамессидов. М., 2000. 261 с.
2. Шеркова Т.А. Рождение ока Хора. Египет на пути к раннему государству. М., 2004. 370 с.
3. Крол А.А. Египет первых фараонов. Хеб-сед и становление древнеегипетского государства. М., 2005. 244 с.
4. Бауэр Г.М., Кормышева Э.Е., Шифман И.Ш. и др. Красноморский мир в древности. М., 2012. 492 с.
5. Лебедев М.А. Слуги фараона вдали от Нила: развитие контактов древнеегипетской цивилизации с окружающими областями в эпоху Древнего и Среднего царств. СПб., 2015. 688 с.
6. Кормышева Э.Е. Древний Египет. М., 2005. 190 с.
7. Большаков А.О. Человек и его Двойник. Изобразительность и мировоззрение в Египте Старого царства. СПб., 2001. 288 с.
8. Ветохов С.В., Кормышева Э.Е., Малых С.Е. Гиза. Восточный некрополь I. Гробница Хафраанха G 7948. М., 2010. 272 с.
9. Ветохов С.В., Кормышева Э.Е., Малых С.Е. Гиза. Восточный некрополь II. Малый некрополь к востоку от гробницы G 7948. М., 2012. 352 с.
10. Ветохов С.В., Кормышева Э.Е., Лебедев М.А., Малых С.Е. Гиза. Восточный некрополь III. Гробницы Ченти II, Хуфухотепа и безымянные гробницы GE 17, GE 18, GE 47, GE 48 и GE 49. М., 2015. 400 с.
11. Малых С.Е. Вотивная керамика Египта эпохи Древнего царства. М., 2010. 320 с.
12. Ветохов С.В., Лебедев М.А., Малых С.Е. Пирамиды над раскопом. Египет глазами российских археологов. М., 2017. 288 с.

ИСЛАМДЫҚ ӨРКЕНИЕТТІҢ ҚАЗАҚ ДҮНИЕТАНЫМЫНА ТИГІЗГЕН ЫҚПАЛЫ

Таирова Бағила Лесқызы

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті.
Философия ғылымдарының кандидаты

Жармухамбетова Лаура Асыгатовна

Алматы мемлекеттік бизнес колледжі
Тарих пәнінің оқытушысы

Аннотация. Бұл мақалада қытай мен парсы халықтарымен салыстырғанда түркі халқының ежелгі дәстүрі мен танымының құрылымдық ерекшелігі айқындалады. Қазақ халқының исламға дейінгі және кейінгі танымында дәстүрден алшақтамай, өзін жаңғырту жолындағы қызметі тарих философиясы негізінде қарастырылды.

Түйін сөздер: Халифат, ислам, буддизм, мемлекет, мәдениет, дін.

Дәстүрлі қазақ мәдениетінің төңірегінде ой айтуымыз үшін түркілер танымына исламның ықпалын, оның қоғамдағы орнын білу маңызды. Біз түркі халқының танымын екіге бөліп қарастырамыз. Біріншіден, исламға дейінгі танымда түркілер Тәңірлік діннің ұстанымымен жүрген халық екенін есте сақтауымыз қажет. Екіншіден, түркі халықтары исламды қабылдаған соң ел билеу үрдісінің төңірегінде ой қозғауды қажет етеді. Дәстүрлі қазақ мәдениетінің төңірегінде ой айтуда түркілік мемлекеттің билік құрудағы өзіндік ерекшелігіне тоқталамыз.

Жалпы зерттеуші ғалымдардың айтуы бойынша, ислам дінінің келуімен пайда болған теократиялық мемлекет Мұхаммед (с.ғ.с) пайғамбардың қайтыс болуымен бірге тарих сахнасынан кетті. Пайғамбар қайтыс болған соң, билік жүйесі күрделі өзгерістерге түсіп, билік басына қарапайым кісілер келді. Ал «Мемлекетті кім басқару керек?» деген сұрақтың төңірегінде тартысқан дінбасылар ислам діні мен мемлекетінің одан әрі бөлшектенуіне мұрындық болды. Дінбасылар мен халифалар арасында тартыс күшейді. Осы күрестің нәтижесінде билеуші үшін ыңғайлы, дін үшін ауыр болған дәстүрлі ирандық деспоттық жүйе жеңіске жетті. Олар мұсылмандар арасында өз беделдерін жоғалтпай, биліктерін мәңгілік еткілері келіп, төңірегіне дін иелерін жинап, шарифат мәселелерінде Құран аяттарын өз ыңғайларына бұрып, жасап алды. Мысалы, кейбір аббас халифалары исламдағы мутазалиттік ағымды ұстанып, осы ағымдағы мұсылмандарға қолдау көрсетті. Бұл ағымның негізгі ұстындарының бірі мынада болды. Егер билеуші мұсылмандар мен ислам үшін игілікті істер істесе, оның жеке басының кемшіліктері, күнәлары қандай болса да кешіріледі.

Батыс Қарахан билеушісі Тамғаш хан өз ісін шарифаттың талабымен іске асырды. Ұрылар мен күпірлік ағымдарға жаза қолданып, қағанаттың ішкі ісіне

араласқан түркі дәстүріне қарсы шыққан дін қызметкерлерін өлтірді. Бұл тұста Қарахан мемлекеті селжүктер мен қарақытайлықтардың мүддесі бар аймаққа айналған болатын. Қарахан билеушілері селжүк Санжардың билігін мойындаса, шығыстан келген қарақытайлар астанасы Баласағұнды жаулап алды. Бұл кезде қарахандар Ортаазиялық жаулап алушыларға дәрменсіздік танытып, саяси күреске Санжар араласты. Қарақытайлар Қарахан мемлекетінің бытырауына әсер етті. XIII ғасырдың басында тәуелсіз мемлекеттер пайда болды. Мұхамед хорезмшах қарақытайларды жеңді. Бұл кезде Қарахан мемлекеті өмір сүруін тоқтатты. Селжүктер тарих сахнасына шықты. «Селжүктер тұсында түркілер дәстүрлі Иран – Тұран шекарасын белгілейтін Әмудария өзенінен әрі асып, парсы тілдес аймақты өздеріне қосып алды. Орталық Азия мен Кіші Азияны біріктірген селжүктер мемлекетін мекендейтін түркі көшпелілерімен, Иран, Хорасан, Гурген аймақтарының иран тілдес халқымен араласты. Бұл процесс түркілердің біртіндеп дәстүрлі діндерінен алшақтап, осы кезде ресми исламдағы сунниттік бағытқа оппозицияда болған шиизмді қабылдауымен қатар жүрді» [1,134б.]. Бартольдтің айтуы бойынша Иранға түркілердің келуі мен көне түркі кезеңінде басталып, селжүктер, қарахандар мемлекетінің құрылуымен жалғасын тапты. Аймақтағы оғыз-қыпшақ этникалық топтарының көбеюімен жергілікті ирантекті хорезм тілін ығыстырды. Дегенмен түркі мәдениетінің қатты өзгеріске түскені сияқты түркі тілінде де бұл хорезм тілінің элементтері молынан кірді.

Ә.Муминовтың: «Түркілер ислам дінін арабтардан тікелей қабылдаған жоқ. Түркі халықтарына ислам діні парсы тілі арқылы келді. Бұл өз кезегінде ислам дінін қабылдаған халықтардың парсылануына алып келді», -деген пікірінің жаны бар [2,180б.]. Ислам дінін қабылдаған түркі халықтары дәстүрлі мәдениеті мен салт дәстүрінен ажырап, толық парсылануға бет алған тұсын зерттеуші ғалымдардың еңбегінен кездестіреміз, сонымен қоса XI ғасырдың орта тұсына дейін діни, ғылыми, әдеби шығарма түркі тілінде жазылмағанын тілге тиек етеді. Дегенмен, ирандық-саманилік мемлекеттік дәстүрлерінің әсерінен дәстүрлі түркілік мемлекеттік басқару жүйесі біртіндеп жойылу мен түркілік рух әлсіреп, ұлттық дағдарысқа ұшыраған тұсыда осы тұс болса керек.

Зерттеуші ғалымдар пікіріне сүйенсек, Хорезмшахтар әулетінің Хорасан мен Иракты билеген тұсында, бұл аймақта исламның сүннилік бағытын үстем етті. XI ғасырда Хорезмде теориялық қалам ғылымын үгіттеген мутазила мектебі гүлденді. Мутазилилер мен сунни ғалымдар әл-Ашари мен әл-Матруди құрған мектеп мүшелері арасында дау-дамайлар орын алып отырды.

Егер табғаштар мемлекеті Қытай мәдениетін түркі көшпелілері үшін өткізу және бейімдеу болса, оңтүстік Хорезм мемлекеті Иран мәдениетін түркі көшпелілері бейімдеп, өткізетін аймақ болды. Хорезм мемлекетінің осындай саясатының құрбаны болып, тырнағына ілінген алғашқы түркілер-қыпшақтар мен қаңлылар болды. Арап-парсы жаулап алушылары жергілікті халықты белсенді түрде «ирандықтандыру» саясатын жүргізді.

Араб халифатының құрамына енген соң, Орта Азия мен Иран әлеуметтік-экономикалық және мәдени өмірінде үлкен өзгерістер бола бастайды. Әрине, жаулап алынған елдің халқы халифаттық орталық билікке, үдеп бара жатқан әлеуметтік қанауға үнемі қарсы шығып отырды. Бұл қарсылықтың әр түрлі

формалары етек алды, халифатқа қарсы, тіпті феодализмге қарсы сипат байқалды. Халифат әлеуметтік және мәдени даму жағдайлары әртүрлі, діни сенімдері әртүрлі халықтардың конгломераты ретінде көрініс тапты. Халифат дәуірінің алғашқы ғасырларында оның кең аумақты жерінде мұсылмандар мен христиандар, Орта Азия мен Иранның ежелгі діни зороастризмді ұстанушылар, буддизм мен иудаизм дінінің өкілдері, отқа табынушылар өмір сүрді. Осының барлығы халифат дәуірінің алғашқы ғасырларында қоғамның саяси-идеялық және рухани өмірінің маңызды факторы ретінде әртүрлі еретикалық ілім, еркін ойлау идеясы, көптеген секталардың пайда болуына әсер етті. Соған қарамастан, халифаттың құрылуы-біртұтас мемлекеттің әртүрлі аймақтарында сауда, шаруашылық, мәдени байланыстардың күшеюіне, қоғамның феодалдық дамуының үдеуіне әкеп соқты [3,43 б.]. Тарихтан білетініміз мұсылман немесе христиан дінінің негізінде құрылған империялардың ешқайсысы ұлттың болашақ бағдарын жасап бермегені анық. Ендеше, осындай орталықтанған жүйе ұлттың болмысын рухани және материалдық жағынан да шыңға шығаруы екіталай үрдіс болатын. Әл-Фараби, Ибн Сина, Бируни. Омар Хаям шығармашылығы әлемдік ғылымды ислам дінінің негізінде түркілік рухпен аспандатқаны анық. Бұл тұста Орта Азия мен Иранда жарытылыстану, философиялық ой-пікірдің қалыптасып жатқан тұсы болса керек, ағылшын, ғалымы Дж. Бернал былай дейді: Рим империясының құлауын байланысты Еуропаның көп бөлігі былықты басынан кешіп жатқанда, мұсылман әлемі жарқын гүлдену кезеңін өткізіп жатқан деген ойы орынды болатын.

Адамзаттың даму тарихы өзіндік бояу мен үлгі-өнеге мен сабақ болар оқиғаларға толы. Әр уақытта әр түрлі күйді бастан кешіріп, өзіндік ерекшелікке ие болды. Мұндай мәдениетті әмбебапты мәдениет деп атайды. Т.Х.Ғабитов былай дейді: «Әмбебапты мәдениеттер дегеніміз белгілі бір кезеңдерге және ғылыми білімдер мен техникалық құралдарының белгілі бір даму сатыларына тән эпистемалық ұстанымдар жүйесі. Мәдениеттің қалыптасуы – бұл абсолюттік дамудағы ашық тұтастық. Ендеше, мәдениет өркениеттің қуаттылығы негізінде жетіліп, дамып, жүзеге асуы қажет. Ал адамзаттық мәдениет заңдылығы мен тұтастық бірлігі ерекше дүниелер болып есептелінеді. Мәдениет тұтас және әр алуан, ерекше мәдениеттердің көпжақтылығы біртұтас адамзаттық мәдениеттердің болмыстық тәсілі болып табылады. Демек, мәдениеттің өркениет негізінде дамып, жетілетіндігі даусыз» [4, 156.]. М.М.Бахтиннің пікірінше, «бөгде мәдениет – тек өзге мәдениеттің алдында ғана өз мәніне тереңірек үңілуге тырысады». Яғни, бір мәдениеттің ерекшелігі екінші бір мәдениет арқылы танылмақ. Бір мән екінші бір өзге, бөгде мәдениетпен кездесіп, сұхбаттасу және жанасу арқылы өзінің шынайы табиғи мән-сырын ашады. Нәтижесінде, олардың арасында мәдениеттердің біржақтылығын, оқшаулығын, томаға- тұйықтығын игеретін диалог, яғни сұхбаттастық пайда болады. Мәдени диалогтың немесе мәдениеттер арасындағы сұхбаттастықтың туындауы осыдан бастау алады. Біз бөтен мәдениетке жаңа сауалдар қоямыз, олар қалай қабылдаса да, біз осы қойған сауалдарымызға өзімізше жауап іздейміз. Бөтен мәдениет біздің осы мақсат-мүддемізге, еркімізге көніп, өз құшағын айқара ашып, жаңа мәндік тұрғысынан бізге жауап береді. Осындай диалогтық кездесуде екі

мәдениет бір-бірімен өзара араласып, қабаттасып кетпей, әрқайсысы өз бірлігі мен ашық тұтастығын сақтай отырып, бір-бірін өзара байыта түседі [5, 333-334 бб.]. Қай заманда болмасын ұлтаралық байланыс орнаған. Әсіресе, көшпелі халық отырықшы халықтардан өздеріне қажет заттарын алып, бірін-бірі материалдық және рухани байлықтарымен толықтырып отырған. Бұл көшпелі үрдіс пен отырықшы үрдісті қанағаттандырған болатын. Екі түрлі мәдениет өзара сабақтастықтың өлшемін біліп, әрі нәрлендіріп отырған. Исламға дейінде және кейінде бұл үрдіс өз жалғасын тапқан.

Ислам дінінің пайда болуымен еуразиялық дала кеңістігінде күрделі этносаяси үдерістер жүріп жатты. Солардың барысында түркі халықтары әлемдік тарихи үдерістің белсенді субъектісіне айналды. Ашина державасы көршілес жатқан мемлекеттерді өзімен қуатты мемлекет ретінде санасуға мәжбүр етті. Осы уақыттардан бастап түркілер Еуразия даласындағы барлық тарихи оқиғалардың бел ортасында жүріп, өркениеттік дамудың бағыт-бағдарын айқындауға пәрменді ықпал етті. Түркілердің тарихы жеңіс пен қатар қайғы қасіретке де толы болды. Бұл кезде тарихқа көзсалсақ, түркілер арасында әртүрлі діндер мен діни ағымдар таралды. Түркі қағандары оларға қолдау көрсетіп, діни кітаптарын түркі тіліне аудартты. М.С.Орынбеков: «Қазақстан жеріне әлемдік діндердің ішінде алғашқысы болып буддизм келді. Бумынның ұлы Мұхан қаған осы дінді қабылдады, ал оның мұрагері Тобо қаған «Нирвана-сутрадан бастап, будда әдебиетін түркі тіліне аударуға жарлық берді», - деп жазды [6,50 б.]. Әрине, буддизм діні түркі халықтарының ортасында табандап тұрақтап тұра алмады. Ол түркілік рух пен болмысқа қайшы келді. Тарихтан баршамызға мәлім, Ұлы Жібек жолы арқылы христиандықта таралды. Алғашқыда несториандық, кейінен яковиттік түрінде V ғасырда ене бастады. Жалпы буддизм мен христиандық түркілер арасында кең жайылуына ешқандай кедергі болмаса да тұрақтай алмады. Себебі, саяси элитаға ықпал ету үшін бәсекеге түскен бұл діндер бұқара халықтан алшақ қалды. Түркі халқының танымына жат болып келетін бұл діндер елдің бірлігі мен тұтастығында қамтамасыз ете алмады. Түркілік танымның ерекшелігі сонда танымына жат келетін дүниетанымды туғып көтермеген. Оған қағандары мен ұлт ғұламаларының дүниетанымды мұрындық бола алады. «Бұқара халық санасын ұяланбаған діни сенімнің тіршілігі ұзаққа созылмайды. Мұндай діндер халықтың тарихында және мәдениетінде орын алмаған соң, тіршілігінде қамтамасыз ете алмайды. Олар дәстүрлі мәдениеттің тұғырын шайқайтыны анық. Тарихта мұндай құбылыстар аз болған жоқ. Түркі қағанаттарында көп діншілдік таралғанымен, олардың бірде-бірі ортақ бір мәдениетті қалыптастыра алған жоқ, өйткені әр дін соған сәйкес келетін мәдениеттің негізі болып табылады. Алайда, түркі қоғамында ұлттың басын ұйытатын дәстүрлі мәдениет қашаннан жарастық тапқан. Түркілер тарих өтінде қытайлар мен парсылармен және гректермен иық тірестіре түскен сәттері көп болды. Әсіресе, қытай императорлары түркі қағандарына қыз беріп, қыз алып олардың ішіне ентелей кіріп, өз діттеген мақсаттарына жылдам қолжеткізген тұстары көп болды. Тарихта Түрік-қытай арасындағы саяси, мәдени, рухани байланыстар жоғарғы деңгейде көрініс тапты. Бұл түркі халқын ұлттық болмысынан айырып, қытайланып кеткен тұстарымен көмкереаламыз. Түркілер

қытай мәдениетіне жылдам бойалдыртып, өз болмысынан айырылып қалатын тұсқа тап келгенде жылдам қағандары осы үрдістен бой тасалауға күш жұмсаған тұстарындағы іс- әрекеттері бүгінде отандық және шетел ғалымдарының танымынан көреміз.

Исламның түркілер арасында алғаш рет қабылдануы Қарахан әулетінің билік құруымен тұспа тұс келді. IX ғасырда Шығыс Түркістанда Қарахан қағанаты бой көтерді. Осы мемлекеттің билеушісі Оғылшақ Қадыр ханның немере інісі Сатық 910 жылы таққа отырған тұста исламды мемлекеттік дін дәрежесіне көтеріп, өз есімін Әбділкәрім Сатық деп өзгертті. «Ал оның баласы Мұса 955 жылы исламды Қарахандар мемлекетінің ресми діні деп жариялады» [7, 75-76 бб.]. Қарахандықтар исламның Ыстық көл мен Қашғарға орнығуына ықпал етті. Кейбір ғалымдар исламды түркілердің қабылдаған тұсын I Баязит байланыстырады. Оған дейінгі аралықта түркілер Тәңірлік дінді ұстанғандығына басымдық берген болатын. Көкке, Тәңірге сыйыну арқылы түркі халқы рухын жігерлендіріп отырған.

Т.Х.Ғабитов «Қазақ мәдениетінің рухани кеңістігі» деп аталатын еңбегінде: «XIII ғ. басында ұлы Еуразия даласында ортағасырлық әлемнің саяси картасын түбегейлі өзгерткен тарихи үдеріс басталды. Әлемдік тарих сахнасына түркі-моңғол халықтары шықты. Осылай Шыңғыс хан құрған әлемдік қуатты мемлекет құрылды. Ол Шығыс Еуропадан Корей түбегіне дейінгі аралықты өзіне бағындырды. Олардың жорықтарынан ислам әлемі де шет қалмады. Шыңғыс хан әскері Бағдат халифатын құлатып, Мысыр шекарасында соғыс жүргізді. Моңғол жорықтары көптеген өркениеттердің қабырғасын қайыстырды. Алайда, олар топырағынан қайта түлеп, өздерінің мәдени-материалдық және адами потенциалын қалпына келтірді. Шыңғыс хан ұрпақтарына мирас болған оның алып империясы ыдырап, әртүрлі, негізінен қытайлық-буддалық және түркілік-исламдық өркениеттер ағымына енді» деген болатын [4,168б.]. Бұл пікірмен толықтай келісуге болады. Құбылай тарихта қытайды жаулап, ұлттық діни кітаптарын өртетіп, орнына будда кітаптарын таратты. Бұл жергілікті халықтың танымына айтарлықтай ықпалы болған дін болатын. Будда діні де жергілікті халықтың салт-дәстүрімен бірлесе отырып, кеңінен құлашын жайды. Түркілер ортасына сіңген шамандық сенім мен бақсы әрекетін түп тамырымен жоюға ұмтылған Ақсақ Темір әрекетінен кем түспеген болатын. Екі қолбасшыда әлемдік дінді ішке кіргізуде жергілікті халықтың салты мен дәстүрімен санаспағаны баршамызға мәлім.

Дегенмен, түркі халықтарының арасында қазақ халқы діннен гөрі дәстүрге өте жақын болған. Бұл қазақ халқының ментальдық ерекшелігін көрсетіп отыр. Түркілік мәдениет парсы мен қытай мәдениетіне қарағанда қан тазалығына қатты мән берген халық. «Аталған тарихи кезеңде халық санасында қос сенімділік, яғни исламға дейінгі және исламдық сенімнің қабаттасуы орын алғанын жоққа шығара алмаймыз. Алайда осы уақыттардың өзінде-ақ халықтың өзіндік бірегейлігінде ислам жетекші позицияларда болды деп айтуға негіз бар. Өйткені сопы-дәруіш пен қам-шаман, бақсы бейнелеріне мәдени-антропологиялық талдау жасайтын болсақ, алғашқылар образының соңғыларын ығыстыра бастағанын байқаймыз. Себебі, бақсы аруақтар мен рухтар әлеміне

жақын болса, сопы адамдардың күнделікті өміріне, тұрмыс- тіршілігіне бір табан жақын болды. Үшіншіден, біз санадағы архаикалық архетиптермен істес болатындығымызды ұмытпайық. Халық дүниетанымының терең қабаттарында жатқан бұл архетиптер ізсіз жоғалып кетпейді және мүлдем ығыстырылып шықпайды. Олар актуалданған немесе пассивті жағдайда болуы мүмкін. Белгілі бір оқиғалар немесе ресми идеологиялық ұстанымдар олардың қайта жаңғырып, жандануына себеп болуы мүмкін. Аталған жаугерлік заман олардың осылай қайта жаңғыруына түрткі болатынын да естен шығармаған абзал. Дегенмен, уақыт ағымы исламның қазақ халқының санасында тұрақтануына алып келді. Сондықтан, XV ғ. халықтық діни сана мен XVII-XIX ғ. діни сана бірдей бола бермейді. Қазақтардың мұсылмандығы туралы айтқанда осыны естен шығармаған жөн,-деген Т.Х. Ғабитов ойы орынды болатын.

Арғы-бергі тарихымызда орын алған діни сенім мен дәстүрлі құндылықтарымызды пайымдап жүргеніміз орынды. Бұл өзімізді тарих өтінде жойып алмау тұр. Алайда, Н.Д. Нұртазина атап көрсеткендей, «көшпелі өмір салты сенім жолына, шарифатты, тіпті ғылым мен білімді игеруге тосқауыл болмады». Исламның терең теологиялық мәселелері көшпенділер үшін түсінікті болмаса да, адамгершілік, ар-намыс мәселесі маңызды болды. Әрине, исламға дейінде түркі халықтары намысты ту еткен халық. Қашанда жаттың қолына өлген батыр немесе хандарының өлігін еліне әкеп жерлеуді нысанаға алған. Бұл жат табанында таптатпау жатыр. Көшпелі халық өр мінезді халық болған. Осы өрлік қашанда олардың рухын асқақтатып, туын көкке көтеруіне жол сілтеген.

Ислам діні Орта Азияға VIII ғасырда ене бастады. Талас бойында қарақытайлар мен мұсылмандар арасында шешуші шайқаста жеңіс тауып Орта Азияға ислам діні мен мәдениеті еркін қанат жаюына жол ашылды. Ислам дінімен қазаққа Ислам өркениеті де келді. Қазақ елі бұл өркениетті жатсынбай қабылдады. Қазақ жерінде мешіттер мен медреселер көбейді.

Қазақ хандығы тұсында шарифат нормалары қазақ халқының дәстүрлі құқында көрініс таба бастады. Қасым ханның тұсында қазақ хандығы гүлденді. «Қасым ханның қасқа жолы»-деп аталған тұс дербес қазақ мемлекетінің заң жинағы негізделді. Бұл заңның ерекшелігі ішкі-сыртқы қатынастарды реттеуде дәстүрлі нормаларға арқса сүйесе, Тәуке ханның «Жеті жарғысы» мен «Есім ханның ескі жолында» қазақтың дәстүрлі құқы мен шарифат нормаларын арасында өзіндік үйлесімдік орын алды. Қазақ халқы өзінің танымына қайшы келмейтін таныммен ғана өмір сүрген. Бұл туралы Қ.Омарханов «Қазақ елінің дәстүрлі құқығы» еңбегінде: «XVII-XIX ғғ. қазақтың дәстүрлі құқығындағы шарифат заң ережелерінің рөлі мен маңызы артпаса төмендемеген. Шарифат заңының кейбір нормалары мен элементтері дәстүрлі құқықтың ережелерімен ұштасып, беки түсті. Қазақтың көшпенді қоғамындағы қылмыстың кейбір жеке түрлері үшін ант беруді шарифат заңы мен қағидаты жеке азаматтарға айтарлықтай ықпал етті. Шарифат заңының нормалары көбіне дінге қарсы қылмыстарға, отбасы мен неке қатынастарына байланысты туындағын істерге қолданылғаны тарихи жазба деректерде біршама айтылған», -деп жазады. Исламның құқықтық практикасының қазақ халқының әдеп-ғұрып заңдарына

ықпалын зерттеген ғалымдар С.Зиманов пен Н. Өсерұлының зерттеулері жоғарыда айтылған пікірмен үндестік табады [8, 29-43 бб.].

Бұл тұста Тәуке хан әдет-ғұрып заңдарына өзгерістер енгізді. Ташкентке таяу жерде Құрылтай өткізіп, мемлекеттік мәселелер басы бүтін талқыланып, «Жеті жарғы» деп аталатын заңдар жобасы жасалынды. А.И. Левшин «Қырғыз-қазақ немесе қырғыз-қайсақ ордасы мен даласын суреттеу» деген еңбегінде: «Бұл есімді естігенде өздерінің қызу қанды елірген отандастарының тобырынан рухы әлдеқайда жоғары кез келген қырғыз-қайсақтың жүрегін мақтаныш сезімі кернеп, Тәукенің алдында бас иді. Оны Қазақ Ордаларының нағыз Ликургі, нағыз «Драконы» десе де болады. Ол өз халқын апатты өзара соғыстан арылтты; бір тайпаның екінші тайпамен бірнеше жылға созылған қантөгіс ұрыстарына тыйым салды; жұрттың бәріне ортақ жарғы шығарып, сол арқылы сот билігін жүзеге асырды; ол күш қолданудан гөрі, неғұрлым терең ақыл-оймен, тәжірбиемен, байланыстар мен билік ету өнері арқылы әрекет жасаған сияқты» [9, 54 б]. Тәуке ханға берген бағасы өте орынды. Тәуке хан елдің басын қосып, қазақтың заң жүйесін ислам дінінің негізінде жүйелеген алғашқы ойшыл десек болады. Оның ұлт үшін жасаған қызметін тарихта, ұрпақта ұмытпайды. Көшті осындай көсемдер басқарғанда ғана ұлттың сағы сынбай, сыналатын сын сағаттарда сөзі мен ісінде іріліктің негізі оны абырой мен даңққа бөлеген.

Қазақстан тарихының бүкіл даму кезеңдерінің қалыптасуына өзінің ой-толғамы көзқарасы шеңберінде тарихшы М.Қ.Қозыбаев ұсынды. Ол 1992 жылы дүниежүзі қазақтарының құрылтайында жасаған баяндамасында қазақ тарихын мынандай белестерге бөледі:

1. Адам баласы қазақ сахарасында пайда болып, өмір сүрген белес
2. Сақ, үйсін, қаңлы, алшын, ғұндар заманасы
3. Түркі тектес тайпалар
4. Қыпшақ белесі
5. Мұңғыл үстемдігі
6. Қазақ хандықтары: халық, ұлттың қалыптасуы
7. Отаршылдық бұғауында
8. Қазақ халқы кеңес империясының уысында
9. Қазақ халқы егеменді ел болған шағында [10, 2 б.].

Әрине, ғалымның қазақ халқының тарихтағы орнына ханологиялық тұрғыдан белгілі бір кезеңдерге бөліп көрсетіп отыр. Қазақ халқы тарих өтінде осы тоғыз кезеңнен өтіп, бүгінде тәуелсіз ел атанып отыр. Қилы заманның құқайын көп көрген елміз. Ертеңгі үміттердің ақталуы үшін де әр кезеңнің тарихы мен мәдениетін білу бізге парыз. Әр дәуірдің қойған талабы мен шыққан шыңы, құлазыған тұсымызға байыпты пайымдау бүгінде қажет. Осыдан әр халықтың тарихи даму процесі, этникалық ерекшеліктері, өмір сүруінің тыныс-тіршілігі, дәстүрлі саяси жүйесі мен ғасырлар бойы қалыптасқан әдет-ғұрпы жоққа шығарылды. Әр елдің тарихында өз ойшылдары асқан даналықпен пайымдаған идеяларын сараптау бүгін де маңызды. Қай заманда болмасын мемлекетті нығайту, күшті де бай державаға айналдыру көзделген. Олардың әрекеті тарихтағы орны бүгінде әділ бағасын алуды қажет етеді. Сондықтан да, А.

Македонский, Темірлан, Ұлы Кир, Ю.Цезарь, Шыңғыс хан, Наполеон, I Петр т.б. адамзат тарихын жасап қоймай, өз халқының есімін дүниежүзіне паш етті. Француздарға Наполеон, I Петр орыстарға, Шыңғыс хан моңғолдарға, Темірлан өзбек халқының мақтанышы болды. Мұны ешкім жоққа шығара алмас. Бүгінде осы тұлғалар тарихта өз әділ бағасын алып, ұрпақтар алдында таныту кезек күттірмей тұрған іс деп таниймын.

Қазақ қашанда төрелік айтуға бейім халық. Қаған мен хан тұсында да кеменгер тұлғалардан халық кенде болмаған. Дегенмен, кер заманды бастан кешкенде де, ұлтты іштен ірітіп, сырттан басып алу үрдісі талайдың саясаты болды. Шапқыншылық пен жаугершілік заманда ұлтты ұйыстыратын ортақ негіз жұмылдырды. Көшпелі халықты көшпелі халықтың қолымен күзеп барып жаулаған. Бұл оңтайлы құбылыс болған отырықшылар үшін. Далалық мәдениет томаға –тұйықтыққа ұрынбай көшті ілгерілетіп жүрген. Олар ешуақытта бір нәрсенің аясындаузақ шоғырлануды қажет етпеген. Жаугершілік қасиетін қашанда шыңдап, ой әлеміне шома білген халық үшін бір жерге шоғырлану табиғи болмысына қайшылық тудырып отырған. Дәстүрді алға шығарған ел үшін діни ғұрыпты ұстауға да аса құлшылық таныта қоймаған. Тәңірлік пен ислам дінінің негізінен өзінің ұлттық болмысын жойып алмайтын дәстүрді алға шығарып, қырағылығымен өзін өрге сүйреп кележатқан ұлттың біріміз.

XVIII ғасыр қазақ халқының әлеуметтік-саяси және философиялық ой-жүйесіне қозғау салған. Өркениеттің бір белгісі еркіндік. Өмір бойы өзін еркін сезінген халыққа бостандықтан айырылу өтеқиын болған. Табиғатынан соғыста үрку, қорку дегенді білмеген. Көшпелілер көзқарасында жаугершілік заманда шайқаста қаза тапса, оған өкінбеген. Мұндай өлімді ақ өлім деп санаған. Ақтамберді жырауда кезінде «Бар арманым, айтайын, батырларша жорықта, өлмедім оқтан қайтейін»- деп армандағаны дәлел. Ел мен жер үшін басын оққа тігу өлімнің қасиетті түрі болып саналған. К. Қоңырбаева «Қазақ философиялық ойы эволюциясындағы еркіндік идеясы» деп аталатын еңбегінде: «дүниетанымы мен дүниетүсініктері айдың қабағын аңдып, күннің құпиясын кеуделеріне қонақтатқан көшпенділер Әлеммен, Табиғатпен тікелей тілдесіп үйлесімді қарым-қатынас орнатты. Табиғаттың өзіндей табиғи даму жолымен өркендеген, содан ләззат алып, содан бақыт тапқан»,- деген болатын.[11, 29 б.]. Бұл пікір өте орынды айтылған. Барлық жақсылықты тек көк аспаннан күткен. Көкке, Тәңірге сыйынып, содан медет алып жүрген. Түркі халықтары күннің күркіреуі мен найзағайдан қатты қорыққан. Себебі, Тәңірдің қаһарына ұшырап тұрмыз деп бір жеті бойы өздерінің жандарын қинап, киіз үйдің еденін жуып, тәңірден кешірім сұраған. Тәңірлік сенім түркі халықтарының ежелгі дәстүрімен үндестік тапқан, бұл өмірде құлшылықтан гөрі құштарлық пен махаббатқа негізделген іскерлікке шақырған болатын. Осындай таным халқымыздың ғасырлар бойы тарих өтінде көрген қасірет пен қайғы жолында мұқалмайтындай жігерді қалыптастырған. Ойдағы қуат пен бойдағы жігерді қабыстыра білген ел.

Бүгінде еліміздің бүтіндігі мен тұтастығын айқындайтын жолда өзімізді өзге мәдениеттің ортасында толықтырып, шыңдап келеміз. Қазақ елі табиғатынан ешкімді жатырқауды білмеген, сөзге тоқтаған ел. Сөздің қасиеті мен құдіретін қашанда қастерлеген. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтып,

ешкімді қапыда қалдырмаған елміз. Бұл біздің ата-бабамыздан келе жатқан киелі үрдіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Агаджанов С.Г. Очерки истории огузов и туркмен Средней Азии IX-XII вв.(под ред. Д.и.н. член-корр. АНТССР А.А.Рослякова). –Ашхабад: Ылым.–294 с.
2. Жандарбек З.З. «Иассауи жолы және қазақ қоғамы». Ғылыми зерттеу.–Алматы: Ел-шежіре, 2006.–256 б.
3. Бартольд В.В. Работы по исторической географии и истории Ирана.– М.: Восточная литератураРАН, 2002.–711 с.
4. Ғабитов Т.Х. Қазақ мәдениетінің рухани кеңістігі.– Алматы: Раритет, 2013.– 400 б.
5. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. –М.: Искусство, 1979.–424 с.
6. Орынбеков М.С. Қазақ сенімдерінің бастаулары. –Алматы: Қазақ университеті, 2002.–200 б.
7. Гумилев Л.Н. Древние тюрки. –М., 1993. –528 с.
8. Зиманов С., Өсеров Н. Қазақ әдет-ғұрып заңдарына шариғаттың әсері (монография). –Алматы: Жетіжарғы, 1998.–126 б.
9. Левшин А.И. Қырғыз-қазақ немесе қырғыз-қайсақ ордасы мен далаларын суреттеу // Ақиқат. –№ 3.–54-64 бб.
10. Қозыбаев М. Ата тарихы туралы сыр. «Егемен Қазақстан», 3 қазан 1997.–2б.
11. Қоңырбаева К.М. Қазақ философиялық ойы эволюциясындағы еркіндік идеясы.Монография.–Алматы:ҚРБҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2013.–216 б.

TERMS OF IMPLEMENTATION OF REGULATORY CIVIL LAW

Guyvan Petro

Professor of Poltava Institute of Business,
Cand. jurid. Sciences, Honored Lawyer of Ukraine.

Given the versatility and diversity of subjective civil rights, the law sets different deadlines for their implementation, based on the principles of reasonableness and sufficiency, taking into account the interests not only of the parties, but also others. In order to achieve the goal of determining the influence of the term as a legal category on the content of material relations, it is necessary, first of all, to find out the legal consequences of the occurrence or emergence of this phenomenon on the existence of a certain social object. After all, depending on the real content of the subjective right, limited in time, the beginning, course and expiration of its existence will have different legal results.

Researchers have long tried to somehow generalize certain regulations on the legal regulation of the duration of certain material relations. In the civil doctrine, it was even proposed to distinguish among the legal norms concerning the material terms, general and special parts. While the first of them was proposed to include the rules of their calculation, except, of course, those that are calculated in a special way, while the special part - the rules that are in different sections of civil law and contain temporal characteristics of individual material interactions [1, p . 5-6]. Despite a certain artificiality of such a classification, we can still talk about the need to systematize civil law terms. What are the determining factors in such a question? After all, they must contain factors that, on the one hand, combine different terms as objects of the legal mechanism, on the other hand - there must be special, not inherent in other complexes of similar phenomena tools to influence the certainty and regulation of civil circulation. It would be fairest to assess the terms in view of their effectiveness in regulating certain civil relations. In fact, it is a question of differentiation of terms on essence of those material rights which realization should take place within their duration. Therefore, it is logical to divide the terms according to the sphere of their impact on civil relations and the consequences of their occurrence or expiration in relation to the content of these relations.

There are many studies in civil law related to the temporal influence on the establishment, implementation, protection of subjective material rights of the individual. In journalism, the problems of statute of limitations are discussed quite seriously, and more attention has recently been paid to the restored institution of statute of limitations. However, some issues of temporal influence on legal relations remain less studied, a number of them continue to be debatable. Further analysis is needed, in particular, such areas as the classification of time factors, the proper determination of the legal nature of

civil terms, the establishment of objective differences between certain types of terms, based on their nature and legal purpose. This work is aimed at the study of this issue.

In modern civilist literature, the thesis of the division of legal relations into regulatory and protective is convincingly defended. In this context, the concept is indisputable, according to which from the moment of the offense there is a new, different from the previous legal relationship, aimed at protecting regulatory law. It is quite logical that, given the different essential nature, the temporal mediation of these relations should be different. The periods of exercise of regulatory and protective powers of a person are regulated differently in the time plan, there are serious differences regarding the consequences of delay in this relationship. In fact, the legal relationship between regulatory and protective relations is not linear, but is quite complex. For example, it would be fundamentally incorrect to claim that the delay in exercising a subjective right always leads to its legal protection, including in a coercive manner. If the possibility of exercising a regulatory subjective right was committed by the holder of active behavior, and such actions during the duration of these interactions did not occur in the absence of opposition from the debtor, this right is terminated due to its non-exercise. At the same time, neither the need nor the legal possibility to protect this unrealized right is seen. After all, the commissioner himself chose this method of exercising the right, there was no violation of it. This applies, for example, to cases of non-transfer by the pledgor during the contract of the thing for its storage, non-use by the lessee of the leased property, and so on.

Another example of the occurrence of such a result in the case of expiration of regulatory law may be the omission of the heir of the six-month period established by law for the acceptance of the inheritance. Here, too, the subjective right is terminated as a result of its non-realization, and the protective legal relationship does not arise. However, the essence of this power to inherit is different than in the previous case. After all, the commission of such an action can not be considered as one that is aimed at satisfying a certain substantive authority: filing an application with a notary is not a way to exercise property rights. Similar powers of a person have already been studied in detail in the literature [2, p. 60]. This is the right to commit unilateral actions within a certain period, as a result of which the holder acquires a new subjective right [3, p. 186-216], becoming a participant in another material interaction, or retains the previous one, was called law-making or secondary [4, p. 127]. Periods of existence of such subjective powers of a person in the literature are called contingent (preclusive) [5, p. 259].

Here is an example of such a relationship and analyze it from a temporal point of view. Yes, the tenant has the right to use the leased property of someone else at least every second, he can use the thing once during the term of the contract, or not use it at all. Yes, under any circumstances, his right to use the property will expire at the end of the period set by the counterparties. At the same time, since there were no violations of the right to use during the term of the contract, no protective authority arises. Sometimes such a construction is inherent in such obligations, according to the content of which the subjective right of the creditor for its implementation does not require his active behavior, while the desired behavior of the debtor still remains passive. Let's illustrate what has been said with the following example. According to the obligation arising from Art. 944 of the CCU, the custodian (debtor) is not entitled to use an individually

determined thing, deposited. That is, the act of the latter, which according to the idea of the law in this case should be aimed at fulfilling the obligation, should be manifested in inaction. On the other hand, the right to demand such behavior by the creditor is also not related to his active actions. If during the storage the custodian's behavior is appropriate, the creditor's right will be fully realized even without his active participation, the violation will be absent, the statute of limitations (right to sue) after the end of storage will not begin.

In the above examples, the expiration of the term established for the exercise of the right not only extinguishes the right itself, but also does not entail the emergence of a protective relationship, ie the possibility of legal protection. Instead, despite some similarities in the consequences of the expiration, the nature and methods of implementation, the legal consequences of the expiration (and the very grounds for termination) of a subjective right limited in time by a preclusive period are strikingly different from those described above. The fact is that the exercise of civil law during the cut-off period, despite the dissenting opinion of some researchers [6, p. 145-147], not aimed at obtaining a property effect. No, such realization of the powers put in this right is called to give efficiency to other material relations with participation of the same person. For example, in the case of exercising his right to file a material claim against the debtor within thirty days from the date of publication of the initiation of bankruptcy proceedings, the person acquires the right to satisfy their claims at the expense of the debtor's property [7, p. 152]. As you can see, the subject of the right, limited by the cut-off period, as a result of its timely implementation acquires the opportunity to participate in a new legal relationship, where he becomes an authorized person with subjective rights other than in the previously implemented relationship. Thus, the omission of the preclusive term (non-exercise of a subjective right during its course) not only extinguishes the right that was part of it. It has more significant consequences for the actual material turnover, because it eliminates the possibility of participation in it of a potential participant who did not choose for himself this participation, without exercising his secondary authority.

List of sources used:

1. Zgunova A.V. Terms in Soviet civil law. Author's ref. ... diss. cand .. jurid. Science. Sverdlovsk, 1971. 19 p.
2. Sinaisky V.I. Russian civil law. Moscow: Statut, 2002. 638 p.
3. Guyvan P.D. Theoretical questions of terms in private law: Monograph. Kharkiv: Pravo, 2014. 631 p.
4. Ioffe O.S. Selected works on civil law. Moscow: Statut, 2000. 777 p.
5. Gribanov V.P. Exercise and protection of civil rights. Ed. 2nd, stereotype. Moscow: Statut, 2001. 411 p.
6. Kozlovskaya L.V. Correlation of the concepts of inheritance and acquisition of property rights in the order of inheritance. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 1. pp. 143–151.
7. Belkin M.L. Current problems in calculating the deadlines for filing creditors' claims in bankruptcy cases. Вісник господарського судочинства. 2011. №.1. Рр. 152-155.

AUTONOMOUS INTERPRETATION OF THE RULE OF LAW IN THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Trykhlid Kristina,

Ph.D. in Law, Associate Professor at the Department of
Theory and Philosophy of Law,
Yaroslav Mudryi National Law University

The principle of the rule of law as an inalienable attribute of a democratic law-governed state and is aimed primarily at ensuring and protecting human rights. This is not a theoretical construction, but a rather specific mechanism that is intended to guarantee human rights and freedoms in practice. It should be noted that the principle of the rule of law is integral. The European Court of Human Rights (ECtHR) in its jurisprudence has formed its autonomous interpretation and characterized the main constituent elements, that is, the requirements that must be observed by all Member States of the Council of Europe in the context of the European standards for the effective provision and protection of human rights.

Thus, based on the analysis of the practice of the ECtHR, it was established that the principle of the rule of law includes the following requirements.

First of all, it is access to independent and impartial court (fair trial). In particular, in the case *“Golder v. United Kingdom”* (1975) the ECtHR stated: « 34. ...The Commission, for their part, attach great importance to the expression “rule of law” which, in their view, elucidates Article 6 para. 1 (art. 6-1)» [1].

Also in the judgment of *the Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1)* the ECtHR reiterated that “the expression “authority and impartiality of the judiciary” has to be understood “within the meaning of the Convention”... For this purpose, account must be taken of the central position occupied in this context by Article 6 (art. 6), which reflects the fundamental principle of the rule of law...» [2]

In the case *“Klass and Others v. Germany”* (1978) the ECtHR emphasized the need for effective control by the judiciary in any limitation of human rights by the executive branch. «55. ... The rule of law implies, *inter alia*, that an interference by the executive authorities with an individual’s rights should be subject to an effective control which should normally be assured by the judiciary, at least in the last resort, judicial control offering the best guarantees of independence, impartiality and a proper procedure...» [3]. «This is especially so where ... the law bestows on the executive wide discretionary powers, the application whereof is a matter of practice which is susceptible to modification but not to any Parliamentary scrutiny» [4].

So, the principle of the rule of law excludes any manifestations of arbitrariness on the part of public authorities. This means that any actions of the authorities must be based on the law and be within the framework of the legal powers granted to them. So, in the context of Article 5 of the European Convention on Human Rights (ECHR) the ECtHR pointed out: «... in a democratic society subscribing to the rule of law... no detention that is arbitrary can ever be regarded as “lawful” ... The Commission

likewise stresses that there must be no element of arbitrariness; ...no one may be confined as “a person of unsound mind” in the absence of medical evidence establishing that his mental state is such as to justify his compulsory hospitalisation» [5].

Hence, the ECtHR emphasizes that the scope of the discretion of the authorities and any interference with human rights must be based on the law and be proportional. «A law which confers a discretion must indicate the scope of that discretion. However, the Court has already recognised the impossibility of attaining absolute certainty in the framing of laws and the risk that the search for certainty may entail excessive rigidity (ibid.). It would scarcely be possible to formulate a law to cover every eventuality...» [4]. Herewith, the detailed procedures to be followed do not necessarily need to be contained in the substantive law [4].

The degree of the precision of the “law” depends on the specific subject-matter. «Consequently, the law must indicate the scope of any such discretion conferred on the competent authorities and the manner of its exercise with sufficient clarity, having regard to the legitimate aim of the measure in question, to give the individual adequate protection against arbitrary interference» [6].

Moreover, the principle of the rule of law provides for certain requirements for the quality of the law and its legal certainty. In particular, in the judgment of *Malone v. United Kingdom* (1984), the ECtHR points out that «the phrase “in accordance with the law” does not merely refer back to domestic law but also relates to the quality of the law, requiring it to be compatible with the rule of law, which is expressly mentioned in the preamble to the Convention... » [6].

In the case “*Kruslin v. France*” (1990) the ECtHR emphasized: «... it must ascertain whether the interference complained of was “in accordance with the law”, it must inevitably assess the relevant French “law” in force at the time in relation to the requirements of the fundamental principle of the rule of law. Such a review necessarily entails some degree of abstraction. It is none the less concerned with the “quality” of the national legal rules...» [7]. In particular, in the context of Article 8 of the ECHR (Right to respect for private and family life), the ECtHR pointed out that «tapping and other forms of interception of telephone conversations represent a serious interference with private life and correspondence and must accordingly be based on a “law” that is particularly precise. It is essential to have clear, detailed rules on the subject, especially as the technology available for use is continually becoming more sophisticated» [7]. In the present case «French law, written and unwritten, does not indicate with reasonable clarity the scope and manner of exercise of the relevant discretion conferred on the public authorities..., so that Mr Kruslin did not enjoy the minimum degree of protection to which citizens are entitled under the rule of law in a democratic society» [7].

Therefore, any interference with a person’s right or freedom must be based on the law and in accordance with the procedure prescribed by law. Moreover, such interference must pursue one or more of the legitimate aims and be “necessary in a democratic society” in order to achieve these legitimate aims [7].

In its case law the ECtHR has established that the expression “in accordance with the law” includes two key requirements: the impugned measure should have some basis in domestic law; the quality of the law in question, that must be accessible to the person

concerned, who must be able to foresee its consequences for him, and compatible with the rule of law [7].

Thus, the quality of the law requires the law to be accessible and foreseeable. The accessibility of the law means that the «citizen must be able to have an indication that is adequate in the circumstances of the legal rules applicable to a given case. Secondly, a norm cannot be regarded as a “law” unless it is formulated with sufficient precision to enable the citizen to regulate his conduct: he must be able – if need be with appropriate advice – to foresee, to a degree that is reasonable in the circumstances, the consequences which a given action may entail. Those consequences need not be foreseeable with absolute certainty: experience shows this to be unattainable. Again, whilst certainty is highly desirable, it may bring in its train excessive rigidity and the law must be able to keep pace with changing circumstances. Accordingly, many laws are inevitably couched in terms which, to a greater or lesser extent, are vague and whose interpretation and application are questions of practice» [2].

Herewith, «the role of adjudication vested in the courts is precisely to dissipate such interpretational doubts as remain... The level of precision required of domestic legislation – which cannot in any case provide for every eventuality – depends to a considerable degree on the content of the instrument in question, the field it is designed to cover and the number and status of those to whom it is addressed... Because of the general nature of constitutional provisions, the level of precision required of them may be lower than for other legislation» [8].

Anyway «domestic law must be sufficiently foreseeable in its terms to give individuals an adequate indication as to the circumstances in which and the conditions on which the authorities are entitled to resort to measures affecting their rights under the Convention... The law must, moreover, afford a degree of legal protection against arbitrary interference by the authorities. The existence of specific procedural safeguards is material in this context...» [9] and will depend on the nature and extent of the interference in question [9].

The law must be compatible with the rule of law, which means that «it must provide a measure of legal protection against arbitrary interference by public authorities» [10] with human rights safeguarded by the ECHR [10].

The principle of legal certainty «is implicit in all the Articles of the Convention... Under the Convention law, the principle of legal certainty manifests itself in different forms and contexts, such as requiring law to be clearly defined and foreseeable in its application..., or requiring that where the courts have finally determined an issue, their ruling should not be called into question... This latter aspect of legal certainty presupposes, in general, respect for the principle of *res judicata*, which, by safeguarding the finality of judgments and the rights of the parties to the domestic proceedings – including any persons involved as victims –, serves to ensure the stability of the judicial system and contributes to public confidence in the courts. According to the Court’s settled case-law, while the requirements of the principle of legal certainty, and the force of *res judicata*, are not absolute..., a departure from that principle is justified only when made necessary by circumstances of a substantial and compelling character, such as the correction of fundamental defects or a miscarriage of justice... These notions do not, however, lend themselves to precise definition; the Court has to

decide, in each case, to what extent the departure from the principle of legal certainty is justified...» [11].

An important element of the rule of law is also Article 7 of the ECHR (No punishment without law), which must provide effective safeguards against arbitrary prosecution, conviction and punishment, as well, as the principle of *nullum crimen, nulla poena sine lege* and the prohibition of analogy in criminal law [12]. In particular, in the case of *Kononov v. Latvia* (2010) the ECtHR pointed out: «185. The guarantee enshrined in Article 7, an essential element of the rule of law, occupies a prominent place in the Convention system of protection, as is underlined by the fact that no derogation from it is permissible under Article 15 in time of war or other public emergency. It should be construed and applied, as follows from its object and purpose, so as to provide effective safeguards against arbitrary prosecution, conviction and punishment. Accordingly, Article 7 is not confined to prohibiting the retrospective application of the criminal law to an accused's disadvantage: it also embodies, more generally, the principle that only the law can define a crime and prescribe a penalty (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) and the principle that the criminal law must not be extensively construed to an accused's detriment, for instance by analogy. It follows that an offence must be clearly defined in law. This requirement is satisfied where the individual can know from the wording of the relevant provision – and, if need be, with the assistance of the courts' interpretation of it and with informed legal advice – what acts and omissions will make him criminally liable» [13].

Moreover, the concept of “law” comprises written and unwritten law and implies qualitative requirements (accessibility and foreseeability of the law). Concerning the foreseeability requirement, the ECtHR emphasized that, «however clearly drafted a legal provision may be in any system of law including criminal law, there is an inevitable element of judicial interpretation. There will always be a need for elucidation of doubtful points and for adaptation to changing circumstances. Indeed, in certain Convention States, the progressive development of the criminal law through judicial law-making is a well-entrenched and necessary part of legal tradition. Article 7 of the Convention cannot be read as outlawing the gradual clarification of the rules of criminal liability through judicial interpretation from case to case, provided that the resultant development is consistent with the essence of the offence and could reasonably be foreseen...» [13].

The principle of the rule of law provides for the need for an effective investigation by the authorities of any violations of human rights, as well as public control over this process. So, in the case “*Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland*” (2015) the ECtHR stated that «an adequate response by the authorities in investigating allegations of serious human rights violations may generally be regarded as essential in maintaining public confidence in their adherence to the rule of law and in preventing any appearance of impunity, collusion in or tolerance of unlawful acts. For the same reasons, there must be a sufficient element of public scrutiny of the investigation or its results to secure accountability in practice as well as in theory...» [14]. «Securing proper accountability of those responsible for the alleged, unlawful action is instrumental in maintaining confidence in the Polish State institutions' adherence to the rule of law and the Polish public has a legitimate interest in being informed of the investigation and its results. It

therefore falls to the national authorities to ensure that, without unacceptably compromising national security, a sufficient degree of public scrutiny is maintained in the present case» [14].

The rule of law also encompasses the non-admission of evidence obtained by torture and ill-treatment, as well, as imposes certain requirements on due trial process (standards of fair trial). Thus, «no legal system based upon the rule of law can countenance the admission of evidence – however reliable – which has been obtained by such a barbaric practice as torture. The trial process is a cornerstone of the rule of law. Torture evidence irreparably damages that process; it substitutes force for the rule of law and taints the reputation of any court that admits it. Torture evidence is excluded in order to protect the integrity of the trial process and, ultimately, the rule of law itself. The prohibition of the use of torture is fundamental» [14]. «Statements obtained in violation of Article 3 are intrinsically unreliable. Indeed, experience has all too often shown that the victim of torture will say anything – true or not – as the shortest method of freeing himself from the torment of torture» [14]. «The admission of torture evidence is manifestly contrary, not just to the provisions of Article 6, but to the most basic international standards of a fair trial. It would make the whole trial not only immoral and illegal, but also entirely unreliable in its outcome» [14]. «It would, therefore, be a flagrant denial of justice if such evidence were admitted in a criminal trial» [14].

Thus, the rule of law provides for the proper rules of the court process and requires court decisions to be reasonably justified. The ECtHR reiterates that «proceedings before courts must conform to the rule of law, which can be identified with the good administration of justice and that, in the absence of any obligation for a judicial authority to give reasons for their decisions, the rights guaranteed by the Convention would be illusory and theoretical. Without requiring a detailed response to each argument presented before a court, this obligation nevertheless presupposes the right of a party to the proceedings to have his or her essential contentions carefully examined» [15].

References:

1. Judgment *Golder v. the United Kingdom* (1975), Application no. 4451/70, par. 34, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>], Accessed 14. October 2021
2. Judgment *The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1)* (1979), Application no. 6538/74, par. 49, 55, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>], Accessed 14. October 2021
3. Judgment *Klass and Others v. Germany* (1978), Application no. 5029/71, par. 55, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>], Accessed 14. October 2021
4. Judgment *Silver and Others v. the United Kingdom* (1983), Application no. 5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75, par. 88, 89, 90 [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57577>], Accessed 14. October 2021
5. Judgment *Winterwerp v. the Netherlands* (1979), Application no. 6301/73, par. 39, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57597>], Accessed 14. October 2021

6. Judgment *Malone v. the United Kingdom* (1984), Application no. 8691/79, par. 68, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57533>], Accessed 14. October 2021
7. Judgment *Kruslin v. France* (1990), Application no. 11801/85, par. 26, 27, 32, 33, 36, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57626>], Accessed 14. October 2021
8. Judgment *Rekvenyi v. Hungary* (1999), Application no. 25390/94, par. 34, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58262>], Accessed 14. October 2021
9. Judgment *Volkov v. Ukraine* (2013), Application no. 21722/11, par. 169, 170, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871>], Accessed 14. October 2021
10. Judgment *Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden* (2006), Application no. 62332/00, par. 76, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75591>], Accessed 14. October 2021
11. Judgment *Gudmundur Andri Astradsson v. Iceland* (2020), Application no. 26374/18, par. 237, 238, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206582>], Accessed 14. October 2021
12. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5 [https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf], Accessed 14. October 2021
13. Judgment *Kononov v. Latvia* (2010), Application no. 306376/04, par. 185, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98669>], Accessed 14. October 2021
14. Judgment *Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland* (2015), Application no. 7511/013, par. 489, 49, 554 [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146047>], Accessed 14. October 2021
15. Judgment *Ivinovic v. Croatia* (2014), Application no. 13006/13, par. 39, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146393>], Accessed 14. October 2021

ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЙ АРИСТОТЕЛЯ НА ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Музика Ярослав Іванович

кандидат юридичних наук
в.о. доцента кафедри права
Львівського національного
аграрного університету

Серед великої кількості правових ідеалів та правових цінностей будь-якого цивілізованого суспільства вагоме місце посідають правові принципи, як загальноприйняті моделі правової поведінки. Їх основне призначення полягає у моделюванні та спрямуванні поведінки у правильному правовому руслі всіх учасників суспільних відносин.

Саме тому основоположні принципи права, що спрямовані на врегулювання найбільш важливих суспільних відносин, повинні бути закріплені в основному законі будь-якої правової держави. Конституція України не стала винятком із вказаного правила, оскільки, серед інших керівних ідей існування нашої країни, в статті 8 закріплено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Питаннями функціонування конституційних принципів права, верховенства права та належності побудови влади займалися багато науковців, зокрема І. А. Кравченко, Ю. О. Косткіна, О. М. Крукевич, С. Ю. Левицька, М. В. Оніщук, А. С. Славко та багато інших; теоретичні та галузеві доробки у сфері конституційного права репрезентовані у працях С. П. Головатого, М. І. Козюбри, Л. Г. Паращука, М. Г. Патеї-Братасюка, С. В. Шевчука та ін.

Однак, необхідно зазначити, що принцип верховенства права, як і інші вагомні принципи права, сформувався не спонтанно а поступово і мав давній історичний генезис. Багато науковців вважають, що принцип верховенства права вперше отримав доктринальне тлумачення у роботі «Вступ до науки конституційного права» відомого англійського юриста, фахівець з конституційного і міжнародного приватного права Альберта Дайсі. Проте, зародження ідеї верховенства права (як і теорій «панування закону» чи «ідеальної держави») мало місце в античні часи, в працях таких видатних мислителів як Аристотель, Платон, Цицерон та інших. Саме вони заклали фундамент патріархальної теорії походження права, яке (право) є не лише головним соціальним благом суспільства, а й основним засобом врегулювання відносин у суспільстві та вищою формою людського спілкування [1, с.15].

Вражає те, що концепція Аристотеля щодо верховенства права актуальна і на сьогоднішній день. У своїх працях мислитель доводив, що для забезпечення верховенства права важливе не тільки ідеальна правова система, але й значна правова освіченість та моральні якості суспільства. До проблеми впровадження верховенства права античний філософ підходить реалістично, зазначаючи, що це залежить не тільки від типу закону, який розглядається, але й від типу режиму, який прийняв та запровадив відповідний закон. Коли Аристотель протиставляв

верховенство закону правління людей, він наважився на думку, що «людина може бути більш безпечним правителем, ніж письмовий закон, але не безпечнішим за звичаєве право» [2].

Принцип верховенства права за своєю сутністю не може бути зведений до однієї ідеї, вимоги чи можливості. Він стає уособленням основних ідей щодо становища людини в державі та в її відносинах з адміністративними органами. Відповідно це і дає підстави стверджувати, що вказаний принцип має універсальний та системний характер, зумовлений включенням до нього інших принципів або елементів / складових або формулювання його змісту через основну ідею – основоположність прав і свобод людини і громадянина та справедливості [3, с.83].

Проте, необхідно зважувати на історичні реалії, в яких репрезентовані позиції Аристотеля. Тогочасні філософи виводили розуміння цього принципу з гіпотези, відповідно до якої найкращою формою державного правління є правління благонадійного диктатора. Тому Аристотель (384-322 рр. до н. е.) обстоював позиції верховенства права при розгляді питання, що краще для володаря: правити на власний розсуд чи відповідно до права; та чітко обґрунтовував необхідність правління відповідно до права, виступаючи за скасування саморозсуду [4, с. 66].

Список літератури:

1. Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип права. Дисертація на здобут. наук. ступеня кандид. юридичних наук за спец. 12.00.01. К.: 2017. 195с.
2. Аристотель Політика. М.: Азбука-Классика. Non-Fiction. 2017. 352 с.
3. Плахотнюк Н., Криворучко І. Визначення та втілення в Україні принципу верховенства права в адміністративній процедурі. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2021. Вип. 1. С. 76–86.
4. Пухтецька А.А. Формування вимог принципу верховенства права західною правовою традицією Вісник Вищої ради юстиції. 2010 № 3. С. 66-75.

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОБУДОВИ СКЛАДОВИХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Полякова Ольга Станіславівна,
доктор наук з державного управління,
провідний науковий співробітник,
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
Україна

Забезпечення України як суверенної та незалежної держави вимагає вжиття цілого комплексу найрізноманітніших заходів, що фактично здійснюються всіма органами державної влади та місцевого самоврядування. На підтвердження цієї тези варто навести приписи Закону України “Про національну безпеку України”, де наводиться перелік органів державної влади, що входять до складу сектору безпеки і оборони. До них належить: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна прикордонна служба України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Державна спеціальна служба транспорту, Національна поліція України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв’язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Проте вже в абзаці 2 цієї частини прямо зазначається те, що інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони. Це підтверджує той факт, що всі органи публічної влади, здійснюючи свою діяльність у різних сферах державної політики, беруть участь у реалізації заходів із забезпечення суверенітету та незалежності держави, а також національної безпеки та обороноздатності.

До реалізації цих заходів долучається і суспільство (народ). Все це знаходить свої підґрунтя у Конституції України, де прямо вказано на те, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки виступає не лише найважливішими функціями держави, але є справою всього Українського народу (частина 1 статті 17 Основного Закону України).

У той же час, найбільший тягар у сфері забезпечення суверенітету та незалежності держави покладається саме на сектор безпеки і оборони. Чинне законодавство під ним розуміє систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших створених на підставі законів України військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів, державних органів спеціального

призначення із правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції України та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Закон України “Про національну безпеку України” формує відповідний інституційний механізм, у зв'язку з цим, він у структурі сектору безпеки і оборони України виділяє чотири великі складові, а саме 1) сили безпеки, 2) сили оборони, 3) оборонно-промисловий комплекс, а також 4) громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. При цьому всі ці складові є взаємопов'язаними один з одним, що є абсолютно обґрунтованим та правильним підходом до побудови інституційного механізму забезпечення суверенітету та незалежності держави.

Для розуміння особливостей побудови вказаного інституційного механізму необхідно поглянути на його побудову крізь призму доктринальних підходів, пов'язаних з розуміння механізму держави. У межах загальної теорії держави і права існує обґрунтована та виважена позиція, відповідно до якої державний механізм складається з двох взаємопов'язаних блоків (складових), а саме державного апарату та допоміжного апарату. Безперечно, перший виступає стрижнем механізму держави, а другий створюється та функціонує для створення належних умов діяльності першого.

Отже, відповідно до пункту 17 частини 1 статті 1 Закону України “Про національну безпеку України” під силами безпеки розуміються правоохоронні й розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення із правоохоронними функціями, сили цивільного захисту, а також інші органи, на які відповідно до Конституції України та законів України покладено функції із забезпечення національної безпеки України. У свою чергу, у пункті 18 цієї ж частини дається визначення сил оборони, під якими розуміються Збройні Сили України та інші створені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні й розвідувальні органи, а також органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією України та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

Як видно, ці дві складові сектору безпеки і оборони України є найпотужнішими, складаються з військових формувань та органів державної влади і у зв'язку з цим, вони уособлюють державний апарат. Їхнє відокремлення одне від одного було здійснено з метою диференційованого підходу щодо відповідальності за відповідні сфери, а саме: 1) сферу національної безпеки; і 2) сферу оборони України.

Третьою складовою сектору безпеки і оборони України виступає оборонно-промисловий комплекс. Відповідно до пункту 13 частини 1 статті 1 Закону України “Про національну безпеку України”, оборонно-промисловий комплекс України являє собою сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги

в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами. Варто звернути увагу на те, що він репрезентований переважно підприємствами, установами та організаціями, що властиво складовим допоміжного апарату як складовою механізму держави.

До четвертої складової сектору безпеки і оборони України Закон відносить громадян та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Відповідно до вищевказаних підходів, четверту складову не можна віднести до складових механізму держави (державного та допоміжного апарату). Натомість, вона виступає складовою громадянського суспільства, яке традиційно не є байдужим до питань національної безпеки і оборони України. До речі, 16 липня 2021 року було ухвалено Закон України “Про основи національного спротиву”, який розглядає таку діяльність як комплекс заходів, що організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України.

Отже, інституційний механізм, що було запроваджено та оформлено на підставі Закону України “Про національну безпеку України” та який втілено у структуру сектору безпеки і оборони України концептуально є виваженим та таким, що базується на доктринальних підходах щодо особливостей механізму держави та його взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Руданецька Оксана Стефанівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
факультету управління, економіки і права
Львівського національного аграрного університету

Бережницька Галина Іванівна

кандидат економічних наук
в.о. децента кафедри права
факультету управління, економіки і права
Львівського національного аграрного університету

Професійний клас юристів формує основну парадигмальну сутність правової реальності в кожній державі. Вони дотичні як до формування державної політики, так і до правореалізаційної діяльності. «В умовах розбудови незалежної Української держави постала нагальна потреба у висококваліфікованих фахівцях у сфері права, які б на високому рівні відстоювали права, гідність і честь людини, були носіями правди та справедливості, гуманізму та милосердя, служили еталоном виконання свого професійного обов'язку правника» [1, с.5].

Юридична професія з нормативної точки зору повинна полягати в оволодінні нормативно-правовою інформацією та передбачати можливість застосування знань на практиці. Проте сучасне суспільство не може існувати в таких вузьких рамках. Право – це виключно один з можливих регуляторів суспільних відносин. Не можна відкидати і додаткові норми, принципи, правила поведінки, що існують в соціумі, зокрема мораль, релігію, корпоративні норми, культурні парадигми тощо.

Для здобуття належного рівня деонтологічної культури вагомою є правова освіта та правове виховання. «Найважливішу роль у розвитку правової свідомості юристів відіграє раціонально побудована система етичного, трудового, правового, інтелектуального виховання, що здатна забезпечити формування в майбутніх фахівців активного життєстверджуючого менталітету, перетворення культури правової поведінки на невід'ємну властивість своєї особистості» [2, с.22].

Правове виховання повинно здійснюватися комплексно. Серед всіх видів виховання одним з найсуттєвіших є виховання у трудовій сфері. Зокрема саме професійна спільнота створює професійні корпоративні норми морально-етичного характеру. В цьому й проявляється особливість деонтологічної правосвідомості в трудовій сфері. Вона ґрунтується на корпоративних правилах поведінки морально-етичного характеру.

Юридична деонтологія є теоретичною основою для створення актів деонтологічного змісту шляхом імплементації високих норм професійної етики. Вони мають подвійне значення: з одного боку деонтологічна правосвідомість в трудовій сфері збагачує особу юриста, допомагає належно реалізовувати свої професійні функції, захищати інтереси прав та свобод громадян. З іншого боку, деонтологічна правосвідомість покликана уніфікувати трудові відносини серед юридичних фахівців, зробити професію правника моральною, доброю, справедливою.

Особливість корпоративного (професійного) регулювання полягає у поєднанні правових та моральних норм у деонтологічних кодексах професійної поведінки призначених для юристів чи правоохоронців.

Аналізуючи «акти деонтологічного змісту» М. Пендюра розглядає їх як нормативну основу юридичної деонтології, виокремлюючи зокрема такі: «етичні або деонтологічні кодекси (правила поведінки) професійних груп юристів, які прийняті в державі – кодекси національних об'єднань (корпорацій) юристів, етичні або деонтологічні кодекси, канони (правила поведінки) юристів, які затверджені як міжнародні стандарти – кодекси міжнародних об'єднань юристів; законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти держави в тій їх частині, в якій містяться нормативні приписи етичного (деонтологічного) змісту – національне законодавство» [3, с.103].

Як соціальний інститут «деонтологічні норми і відповідні етичні кодекси (кодекси етики, кодекси честі, деонтологічні кодекси) дають професіоналу орієнтири в соціальній практиці, підказують як варто відповідати своїй соціальній функції, ролі, статусу при будь-яких професійних діях. Нормативноорієнтовані соціальні інститути відіграють у суспільній практиці професійних груп роль механізмів морально-етичної орієнтації і регуляції поведінки. Їх мета – надати поведінці і мотивації моральної аргументації, етичної основи» [4, с.251].

Професійний етичний кодекс пропонує набір рекомендацій, які команди або організації можуть використовувати для прийняття правильних рішень на робочому місці. Це дозволяє встановити базові очікування щодо того, що є соціально прийнятним, і як фахівці повинні підходити до проблем. Хоча створення та підтримка професійного етичного кодексу займає деякий час, це може допомогти працівникам працювати сумлінно та добросовісно, що може допомогти створити здорове робоче середовище.

Юристи зобов'язані дотримуватися професійного етичного кодексу, який існує незалежно від особливостей їх трудових відносин. Як вказує професор Жаровська І.М. обізнаність правовими приписами і вміння користуватися ними, у разі необхідності захищати всіма доступними шляхами» є складовими правової культури та правосвідомості [5, с.27].

Отже, проведений аналіз дає можливість нам узагальнити, що кодекси професійної етики містять норми превентивного та карального характеру, тобто для членів організації порушення етичного кодексу може призвести до санкцій, включаючи звільнення. Кодекси містять принципи, сформульовані як заяви про

відповідальність, засновані на розумінні того, що суспільне благо завжди є першочерговим, сприяють дотриманню професійної та службової дисципліни.

Список літератури

1. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навчально методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей «Право» і «Міжнародне право». Тернопіль, 2019. 116 с.

2. Бахновська І.П., Лалуєва А.О. Правосідомість юриста: шляхи формування. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 20-23.

3. Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології. Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104.

4. Поліцейська деонтологія: навчальний посібник / за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 316 с.

5. Жаровська І.М. Доступність права: теоретико-правові проблеми:[Монографія]. Львів: вид. ЛКА. 208 с

МЕЖІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ОБІГУ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

Товт Юрій Михайлович
аспірант, Львівський державний
університет внутрішніх справ, Україна

У теорії кримінального права проблему загальнотеоретичних підходів до конструювання кримінально-правових санкцій або меж караності певних видів чи окремих кримінальних правопорушень досліджували О.П. Горох, Н.О. Гуторова, Т.А. Денисова, З.А. Загиней, О.О. Книженко, А.П. Козлов, А.А. Музика, Н.А. Орловська, М.І. Панов, Ю.В. Філей, М.І. Хавронюк та багато інших. Разом з тим, доводиться констатувати, що реальних механізмів визначення санкцій які б в повній мірі відповідали суспільній небезпеці діянь за вчинення яких вони мають застосовуватися, не напрацьовано. Справедливості ради слід відзначити, що санкції конструюються законодавцем спонтанно. Часто такий процес має лобістське або політичне підґрунтя – шляхом встановлення надмірно суворих чи легких санкцій, посилення чи полегшення вже існуючих законодавець демонструє не що інше, як власне, часто популістське, ставлення до відповідної проблеми.

В цьому аспекті, як позитив, слід відзначити позицію робочої групи з питань розвитку кримінального права (що затверджена відповідно до Указу Президента України №584/2019 від 07.08.2019 як складова Комісії з питань правової реформи), яка у проекті нового КК України [1] відмовилася від практики визначення санкцій стосовно кожного кримінального правопорушення. Комісія запропонувала, як видається, більш прийнятний варіант – поділити кримінальні правопорушення на проступки та злочини десяти ступенів (які залежать від шкоди, яку заподіює відповідне правопорушення); визначити типову санкцію для кримінального проступку та кожного зі злочинів відповідного ступеня; а в Особливій частині визначати лише до якого виду (проступку чи злочину відповідного ступеню) відносяться відповідні діяння.

Очевидно, що такий підхід не вирішить на 100% питання встановлення адекватних санкцій за вчинення відповідних діянь, адже віднесення діяння до того чи іншого ступеня і далі буде робитися на угляд розробників КК України та законодавця. Водночас, з огляду на запропоновані доволі конкретні механізми розподілу злочинів на ступені процес віднесення тих чи інших діянь до відповідної категорії мав би бути більш обґрунтованим ніж є на сьогодні, коли жодних обмежень у визначенні санкції немає.

Проте, це нас очікує лише в перспективі. А для отримання комплексного уявлення про сучасні межі караності посягань на встановлений порядок обігу лікарських засобів слід аналізувати положення чинного КК України [2].

Проте, перш ніж розпочати відповідний аналіз наведемо декілька вихідних

застережень.

Перше. Ми виходитимемо з того, що ефективність встановлення санкцій слід розглядати як один з індикаторів якості кримінально-правового забезпечення встановленого порядку обігу лікарських засобів в Україні.

Друге. Як видається, не потребує доведення і обґрунтування, що типові межі потенційної караності відповідного кримінального правопорушення передбачені саме у санкції відповідної частини статті (статті) яка передбачає відповідальність за його вчинення. Ми усвідомлюємо, що у такому випадку, як зазначається в наукових джерелах, поза увагою залишаються питання звільнення від кримінальної відповідальності і можливість застосування «м'яких» форм кримінальної відповідальності (наприклад, засудження з випробуванням) тощо [3, с. 6-7]. Проте, основний акцент слід таки робити на аналізі санкцій, як визначеному законодавцем типовому «мірилі» суспільної небезпеки відповідних діянь.

Третє, якщо питання санкцій за окремі види злочинів і було предметом наукового аналізу, то питання санкцій за вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на встановлений порядок обігу лікарських засобів в Україні комплексно не розглядалося.

Четверте, до складів кримінальних правопорушень, що посягають на встановлений порядок обігу лікарських засобів в Україні нами пропонується відносити діяння, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст.ст. 141, 201, 305, 306, 321, 321-1, 321-2, 322 КК України. При цьому у процесі аналізу ми виходитимемо з того, що КК України містить 20 норм, які передбачають відповідальність за правопорушення досліджуваного виду: у кожній частині відповідної статті по одній нормі? а у ч. 2 ст. 321-1 КК України – дві.

Проаналізувавши санкції кожної з таких статей можна побачити, що можливість призначення найменш суворого покарання законодавець визначив за вчинення злочину передбаченого ст. 322 КК України – штрафу у розмірі 70 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Найбільш суворе покарання передбачено за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах, що караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна.

Очевидно, що з викладеного одразу ж виникає питання: чи обґрунтованою є така санкція? На наше переконання – ні.

По перше, довічне позбавлення волі, як найбільш суворий вид покарання має застосовуватися у виняткових випадках. На сьогодні таке покарання передбачено у 17 статтях КК України (включаючи ст. 321-1 КК України). Левову частку з цих статей складають статті що передбачають відповідальність за умисне посягання на життя різного виду потерпілих (ст.ст. 112, ч. 2 ст. 115, 348, 348-1, 379, 400, 404, 438, 442, 443 КК України – 10 з 17). І лише у 3 статтях (ст. 110 КК України – за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків; ст. 439 КК України - за застосування зброї масового знищення, якщо воно спричинило

загибель людей або інші тяжкі наслідки; ст. 447 КК України – за найманство, що призвели до загибелі людини) передбачена можливість застосування довічного позбавлення волі при, теоретично, необережному ставленні до наслідків у виді загибелі людей або інших тяжких наслідків. Натомість у ст. 321-1 КК України передбачена можливість застосування відповідного покарання за дії «передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах». А відтак, передбачення у санкції ч. 3 ст. 321-1 КК України такого альтернативного виду покарання як довічне позбавлення волі є, на нашу думку, ні чим іншим як популізмом законодавця.

Якщо говорити про обґрунтованість караності фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, в цілому, (ст. 321-1 КК України) то як видається це питання можна з'ясувати порівнявши санкції цього злочину з санкціями кримінальних правопорушень, які передбачають незаконне поводження з предметами вилученими з цивільного обігу. Водночас обмежимося лише основним складом.

І так, санкція ч. 1 ст. 321-1 КК України передбачає, що відповідні діяння караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Менш суворими є санкція: ч. 1 ст. 263 «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами»; ч. 1 ст. 263-1 КК України, яка передбачає, що «незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв»; ч. 1 ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами»; ч. 1 ст. 307 КК України, яка передбачає відповідальність за «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», і т.д.

Постає логічне запитання: а чи дійсно суспільна небезпека фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів є вищою ніж небезпека таких самих дій з вогнепальною зброєю та боеприпасами, радіоактивними матеріалами, отруйними чи сильнодіючими речовинами, наркотичними засобами тощо? Логіка підказує, що ні. Відтак, є підстави висловити припущення, що санкції ст. 321-1 КК України не відповідають вимогам системності кримінального законодавства та ступеню суспільної небезпеки відповідних діянь.

Далі. Викликає здивування, чому однаково караними (з ідентичною санкцією) є ч. 1 ст. 321 КК України, яка передбачає з поміж іншого відповідальність за «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту, збут ... отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також здійснення таких дій щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, вчинені без спеціального на те дозволу» та ч. 2. ст. 321 КК України, яка передбачає з поміж іншого відповідальність за «порушення встановлених правил

виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання ... отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів». Перше: які підстави для виділення двох окремих частин з ідентичною санкцією? Чи насправду «незаконні дії» та «порушення правил» мають однакову суспільну небезпеку?

Розглянувши санкції у статтях, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку обігу лікарських засобів окремо спробуємо тепер зробити їх системний аналіз.

Перше, що проявляється, що кримінальні правопорушення передбачені відповідними статтями за ступенем тяжкості розподіляються так:

- кримінальним проступком не є жодне з таких кримінальних правопорушень (0%);

- нетяжкими злочинами є кримінальні правопорушення відповідальність за вчинення яких передбачена у ст. 141, ч. 1, 2, 3 ст. 321, ч. 1 ст. 321-2, ст. 322 КК України (6 норм з 20 – 30 %);

- тяжкими злочинами є кримінальні правопорушення відповідальність за вчинення яких передбачена у ч. 1 ст. 201, ч. 1, 2 ст. 305, ч. 4 ст. 321, ч. 1, 2 ст. 321-1, ч. 2, 3 ст. 321-2 КК України (9 норм з 20 – 45 %);

- особливо тяжкими злочинами є кримінальні правопорушення відповідальність за вчинення яких передбачена у ч. 2 ст. 201, ч. 3 ст. 305, ч. 1, 2 ст. 306, ч. 3 ст. 321-1 КК України (5 норм з 20 – 25%).

Така ситуація дає підстави для висновку, що законодавець визнає необхідність суворого реагування на відповідні порушення порядку обігу лікарських засобів, адже левову частку – 70 % складають кримінальні правопорушення, що є тяжкими чи особливо тяжкими злочинами.

За вчинення усіх без винятку кримінальних правопорушень проти встановленого порядку обігу лікарських засобів передбачена можливість застосування покарання у виді позбавлення волі:

- за 3 злочини (ч. 1, 2 ст. 321, ст. 322 КК України) від 1 до 3 років;
- за 3 злочини (ст. 141, ч. 3 ст. 321, ч. 1 ст. 321-2 КК України) від 3 до 5 років;
- за 1 злочин (ч. 1 ст. 201 КК України) від 3 до 7 років;
- за 4 злочини (ч. 1 ст. 305, ч. 1 ст. 321-1, ч. 2 ст. 321-2 КК України) від 5 до 8 років;
- за 1 злочин (ч. 4 ст. 321 КК України) від 5 до 10 років;
- за 1 злочин (ч. 2 ст. 201 КК України) від 5 до 12 років;
- за 3 злочини (ч. 2 ст. 305, ч. 2 ст. 321-1, ч. 3 ст. 321-2 КК України) від 8 до 10 років;
- за 1 злочин (ч. 1 ст. 306 КК України) від 7 до 12 років;
- за 1 злочин (ч. 3 ст. 305 КК України) від 8 до 12 років;
- за 1 злочин (ч. 2 ст. 306 КК України) від 8 до 15 років;
- за 1 злочин (ч. 3 ст. 321-1 КК України) від 10 до 15 років або довічне позбавлення волі.

Дослідження санкцій продемонструвало в цілому якісний підхід до їх побудови:

- у більшості випадків розрив між верхньою і нижньою межею не перевищує 3 років (13 норм – 65 %), а ще в 5 нормах – 5 років (25%) ;

- лише в двох нормах розрив між нижньою і верхньою межею складає 7 років;

Як не дивно, але не виявлено істотного розбалансування впливу кваліфікуючих ознак на зміну меж караності досліджуваних злочинів. Наприклад, така ознака, як вчинення злочину «повторно» наявна у ч. 2 ст. 305, ч. 2 ст. 306, ч. 3 ст. 321, ч. 2 ст. 321-1, ч. 2 ст. 321-2 КК України. Проте її вплив на зміну караності відповідних діянь характеризується такими показниками: у ч. 2 ст. 305 караність збільшується в 1,25 раза, у ч. 2 ст. 306 – у 1,25 раза, у ч. 3 ст. 321 – у 1,67 раза, у ч. 2 ст. 321-1 – 1,25, ч. 2 ст. 321-2 КК України – у 1,67 рази. Така ситуація не є ідеальною, але заслуговує на схвальну оцінку.

Щодо практики застосування покарань, то наше дослідження лише підтвердило висновки зроблені попередніми дослідниками. Зокрема, як справедливо стверджує В.М. Мельничук залишається дуже низький рівень судової практики. Із зареєстрованих органами досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України, а з 7 листопада 2015 року Національної поліції України 141 кримінального провадження за ст. 321-1 КК України лише 21 або 15 % направлено до суду з обвинувальними актами та 10 або 7 % з обвинувальними актами з підписаними угодами між прокурором та підозрюваним про визнання винуватості. Так, за вчинення кримінальних правопорушень, розпочатих за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321-1 КК України суди призначали покарання у вигляді позбавлення волі строком на чотири роки, з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини та обладнання для їх виготовлення із застосуванням статті 75 КК України, тобто звільненням від відбування покарання, установивши іспитовий строк у два роки [4, с. 181].

Вироки про засудження осіб до реального відбування покарання поодинокі. Так вироком Московського районного суду м. Харкова особу визнано винним у скоєнні кримінального правопорушення передбаченого ч. 3 ст. 28 і ч. 2 ст. 321-1 КК України і призначено йому покарання у вигляді 6 (шести) років позбавлення волі, з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини, обладнання для їх виготовлення та всього йому належного майна [5].

Проте вже через 4 місяці колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Харківської області прийняла таке рішення: Вирок Московського районного суду м. Харкова від 27.01.2016р. стосовно винного змінити. Пом'якшити призначене ОСОБА_2 покарання за ч.3 ст.28 ч.2 ст.321-1 КК України до 5 (п'яти) років позбавлення волі з конфіскацією майна. Відповідно до ст. 75 КК України від призначеного основного покарання звільнити з іспитовим строком 3(три) роки та покласти на нього обов'язки передбачені п.2, 3, 4 ч.1 ст.76 КК України [6].

Підсумовуючи можемо констатувати, що суворість законодавця щодо встановлення караності кримінальних порушень проти встановленого порядку обігу лікарських засобів не знаходить підтримки у правозастосувача. Без перебільшення можна констатувати, що внаслідок угод про визнання винуватості чи без них, за понад 90 % таких протиправних діянь (у

провадженнях, які все таки попадають на розгляд) суди, керуючись ст. 75 КК України реального покарання не застосовують.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України (проект) контрольний текст (станом на 02.10.2021 року) // URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/05/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-02-10-2021.pdf>
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Ветрова Г.Н. Санкции в судебном праве. М. Наука. 1991. 160 с.
4. Мельничук В. М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні: дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2017. 273 с.
5. Вирок Московського районного суду м. Харкова у справі № 643/12970/15-к // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55231709>
6. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Харківської області у провадженні провадження № 11-кп/790/1048/16 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58258969>

CARATTERISTICHE DEL POSIZIONAMENTO DEL BRAND “PASTA ITALIANA” IN UCRANIA

Puzanov Vasyl,

Dottorato in Comunicazione Sociale,

Professore associato,

Università nazionale di Zaporizhia, Ucraina

Nonostante una gamma abbastanza ampia di tipi di pasta nei negozi moderni, gli ucraini continuano ad acquistare quella che assomiglia alla pasta disponibile in URSS: maccheroni, curvi, penne, spaghetti e farfalle. [1]

In URSS la qualità della pasta doveva soddisfare i requisiti di GOST 875-69 “Pasta. Requisiti tecnici”. Tale norma prevede la valutazione della qualità di un prodotto secondo i seguenti indicatori: colore, superficie, frattura, forma, gusto e odore, stato dopo la cottura, umidità, acidità, fermezza della pasta, contenuto di sfidi e briciole, contenuto di impurità metalliche, presenza di parassiti del granaio. [2]

Tuttavia, non è corretto confrontare la pasta sovietica con quella italiana, perché quella sovietica era fatta di grano tenero e quella italiana è fatta di grano duro. Cioè, la pasta italiana è un prodotto relativamente nuovo per l'Ucraina e il suo posizionamento è ancora importante.

Analizziamo le 8 marche di pasta più comuni nei supermercati ucraini, sia italiani che non. Nessuna di queste è pubblicizzata in televisione, radio, giornali o Internet, nei negozi non c'è la pubblicità di questi prodotti o stand separati. Pertanto lo strumento principale per posizionare questi prodotti sono le loro confezioni.

Tutte le dieci confezioni di pasta hanno una "finestra" attraverso la quale sono visibili i prodotti. Sulla confezione di pasta italiana del marchio pastaZara, c'è una grande immagine di una contadina italiana che tiene un fascio di grano orecchie, questo apparentemente simbolizza la naturalezza del prodotto, la confezione stessa ha un colore rosso vivo in modo da attirare l'attenzione, il secondo elemento grafico più grande sulla confezione è la bandiera dell'Italia, che è utilizzata come parte del disegno grafico insieme alla frase "Prodotto in Italia". La lingua della confezione è italiana.

Sulla confezione di pasta italiana "Barilla" gli elementi principali sono lo stemma dell'azienda produttrice, i nomi del tipo di pasta e la dimostrazione di un cucchiaino di questa pasta già cotta. L'indicazione che questa è "Marca #1 in Italia" è fatta in caratteri piuttosto piccoli, ma evidenziata da due bandiere italiane ai lati. Lo sfondo è blu e calmo, che mostra la rispettabilità e l'elitarismo del marchio. La lingua della confezione è italiana.

Sulla confezione di pasta italiana "Pasta Reggia" sullo stemma vediamo il nome grande del marchio del produttore, il tipo di pasta è indicato in caratteri grandi, il fatto che è stata prodotta in Italia è scritto in caratteri molto piccoli e questa informazione è

confermata da una piccola bandiera d'Italia. Lo sfondo è calmo - blu. Il marchio è chiaramente posizionato come uno d'élite e rispettabile. La lingua della confezione è italiana.

Sulla confezione di pasta italiana Santa Lucia l'elemento di design principale è il nome del marchio, subito dopo spostiamo l'attenzione ad un bel covone di grano e a un paesaggio piacevole: questi elementi ci convincono che la pasta è naturale ed è stata portata dal Paradiso. Dopo, in una stampa piuttosto grande, viene indicato il tipo di pasta, e subito dopo il fatto che la pasta è un prodotto dell'Italia, questa informazione è supportata graficamente da una piccola bandiera italiana. In questa confezione il sacchetto con pasta ha i lati trasparenti che consentono di vedere meglio il prodotto. Lingua di confezione - italiano e inglese.

Sulla confezione di pasta italiana "Riscossa" è presente una grande striscia di colore rosso vivo in centro della confezione, la confezione è trasparente ai lati e la pasta è ben visibile. Sulla confezione si vede meglio il nome del marchio di pasta e lo stemma a forma di una contadina italiana in campo, ovvero si ripropone il tema della naturalità e naturalezza del prodotto. Un altro importante elemento di design della confezione fa capire la lunga storia del marchio. Una piccola ma evidente bandiera dell'Italia con l'indicazione "Prodotto in Italia" si trova in fondo alla confezione. La lingua della confezione è italiana.

Sulla confezione di pasta ucraina "Chumak", realizzata secondo gli standard italiani, vediamo: un'immagine grande della pasta sulla confezione, il marchio della pasta scritto in grande, il tipo di pasta scritto in grande, elemento grafico visivamente evidente che conferma che questa pasta è di semola di grano duro. Lo sfondo è calmo e blu, ma il colore non è così scuro come sulle confezioni dei marchi italiani. La lingua della confezione è ucraina.

Sulla confezione di pasta ucraina "La Pasta" il nome del marchio di pasta è mostrato il più grande possibile, il secondo elemento più grande è l'immagine dei canali di Venezia, che, apparentemente, dovrebbe sottolineare il rispetto da parte del produttore delle tradizioni italiane. Sulla confezione due volte, in inglese e ucraino, è indicato che si tratta di una pasta di grano duro, e in italiano è scritto che questa è la primissima pasta. Lo sfondo della confezione è verde, luminoso e accattivante. Lingua della confezione è italiana, inglese, ucraina.

Sulla confezione di pasta ucraina "Taya" vediamo che l'elemento più grande è il nome del marchio del produttore di pasta, gli elementi successivi sono l'immagine del campo (il tema della naturalezza del prodotto), e la luminosa e colorata confezione a scacchi. La lingua della confezione è ucraina.

In Ucraina solo la pasta made in Italy si posiziona come pasta italiana. Questo posizionamento sottolinea l'abbondante utilizzo della bandiera dell'Italia, per confermare visivamente l'origine italiana del prodotto. Il fatto che tutte le confezioni delle paste italiane sono realizzate in lingue straniere mostra che i produttori si concentrano su persone istruite di reddito medio e alto. Allo stesso tempo, le aziende italiane utilizzano due strategie pubblicitarie opposte: per attirare l'attenzione e viceversa, per sottolineare la rispettabilità dell'acquisto dei loro prodotti. Per la maggior parte dei produttori di pasta italiani, sono importanti anche le immagini della naturalezza dei loro prodotti, che vengono create con utilizzo delle figure dei contadini,

covoni, campi e paesaggi idilliaci dell'Italia sulla confezione. La pasta ucraina, tranne un caso, non si posiziona affatto come una pasta, ma si posiziona come prodotti di impasto (тут я даже представить не могу, как обозначить разницу между пастой и макаронными изделиями) di grano duro. Dovrebbe essere anche notato che tutti i marchi ucraini fanno le descrizioni dei prodotti in ucraino, cioè percepiscono che i loro clienti non capiscono le lingue straniere. Quindi, possiamo concludere che il marchio di pasta italiana è un brand d'élite, mentre per un consumatore di massa in Ucraina usano il brand "prodotti di impasto di grano duro".

Bibliografia

1. Медведев Г.М. Технология и оборудование макаронного производства. Учебник. — М.: Легкая и пищевая промышленность, 1984. — 280 с.
2. ГОСТ 875—69 «Изделия макаронные. Технические требования». — Москва: Изд-во стандартов, 1969. — 13 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Калугіна Наталія Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. доцента кафедри менеджменту та маркетингу
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

Сакун Ганна Олександрівна

к.ф.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
м. Одеса, Україна

Пріоритетними тенденціями розвитку світової економіки є домінування малого і середнього бізнесу (МСБ) в більшості сфер економічної діяльності. Світовим економічним співтовариством визнається факт, що МСБ є локомотивом розвитку сучасної економіки, внаслідок чого сформована законодавча база розвитку і підтримки малого і середнього підприємництва як на рівні країн, так і на рівні міжнародної співпраці. Для сталого розвитку МСБ в світі створена Глобальна платформа для підтримки малих і середніх підприємств – Міжнародна рада малого бізнесу (ICSB) – метою якої є підтримка підприємців всього світу шляхом безоплатної передачі знань і досвіду, проведення семінарів, тренінгів тощо [1].

При цьому розвиток МСБ стикається з безліччю проблем, які мають як загальні, характерні для більшості країн, так і специфічні проблеми, які вимагають свого вивчення і формування науково-обґрунтованих методів рішення. Однією з таких проблем є складність самостійного розвитку, характерна як для країн з високим рівнем розвитку конкуренції, так і для країн з більш низьким рівнем розвитку ринкових відносин і високим рівнем державної присутності в економіці. Якщо в першому випадку складності становлення МСБ пов'язані з проблемою проходження стадії становлення в умовах конкуренції і виживання – на подальших стадіях, то в другому випадку однією з істотних проблем є складність розвитку в умовах високого ступеня концентрації ринку (в ряді випадків за рахунок державних монополій).

Істотно ускладнила процес становлення і розвитку МСБ пандемія COVID-19, яка завдала удару в першу чергу суб'єктам з цього сектору економіки більшості країн. Внаслідок обмежувальних заходів, багато представників МСБ змушені були скоротити або припинити свою діяльність, що істотно підвищило рівень безробіття і соціальної напруги. У цих умовах одним з підходів, здатних підвищити рівень адаптивності суб'єктів МСБ до кризових явищ і забезпечити їх сталий розвиток, може бути формування стійких партнерських відносин (від простої взаємодії до інтеграції і / або злиття).

Питанням розвитку підприємницької діяльності малого та середнього бізнесу присвячені роботи багатьох вчених різних країн. Так, в [2-4] розроблені методи і механізми розвитку МСБ, підвищення конкурентоспроможності, опору кризовим явищам. У роботах автора [5, 6] досліджені питання інвестування розвитку МСБ і забезпечення їх економічної безпеки.

Аналіз тенденцій і домінант розвитку МСБ в світі і, безпосередньо, в деяких країнах (за даними національних статистичних агентств), показав значну нерівномірність їхнього внеску в економічний розвиток. Так, в Європі частка МСБ в ВВП в середньому становить 58%, в Україні – 55%, в Республіці Білорусь (РБ) – 14,0%. При цьому спостерігається непропорційність розвитку МСБ по аналізованих країнах. Якщо в Україні і низці європейських країн чисельність МСБ становить понад 95%, на яких зосереджено більше половини працездатного населення, то в РБ цей показник становить 19%, в Казахстані 30,5%.

Відносно низький рівень розвитку МСБ зумовлений низкою причин, які характерні для більшості пострадянських країн. До них можна віднести:

- нестійкість економічної ситуації і правового поля, посилене пандемією COVID-19 і пов'язаними з нею обмеженнями;
- істотні коливання і структурні зрушення попиту на внутрішньому і зовнішньому ринку;
- слабкий розвиток фінансових інструментів для формування стартового капіталу і подальшого розвитку (доступні кредити, краундфайдингові платформи, венчурні фонди, інше);
- наявність адміністративних бар'єрів і пов'язана з ними корупція;
- низька активність працевлаштування в сфері МСБ кваліфікованих кадрів через відсутність чітких перспектив кар'єрного росту, соціальних гарантій, інших преференцій, які дають великі підприємства;
- низький рівень ділової активності населення в частині самозайнятості та готовності до відкриття власного бізнесу;
- концентрація МСБ в трьох сферах – торгівлі, будівництві та обробній промисловості;
- високий рівень тінізації МСБ.

Незважаючи на наявність істотних проблем різного ступеня складності, представники МСБ досить активно відкривають нові бізнес-одиниці. Це викликано рядом передумов:

- складність пошуку роботи у великих компаніях;
- високий рівень безробіття в ряді країн і перманентне зростання даного показника (наприклад, в Україні рівень безробіття 8,5%, в єврозоні в середньому 7,9%) [7];
- неприйнятні для кваліфікованого персоналу вакансії, пропоновані в центрах по працевлаштуванню й кадрових агентствах;
- формування на пострадянському просторі нової генерації молоді з світоглядом, орієнтованим на відхід від стереотипів обов'язковості наявності стабільного місця роботи на великому підприємстві на користь переходу до малих

форм особистого бізнесу, заснованого на стартапах, фрілансі та інших методах самозайнятості;

– пандемія COVID-19, яка, з одного боку, негативно відбилася на діяльності МСБ, а з іншого – призвела до розуміння нестійкості зайнятості (особливо в тих сферах, які особливо постраждали від обмежень, а саме готельно-ресторанний бізнес, сфера туризму і розваг і т.п.) і до необхідності диверсифікації джерел доходів, в тому числі, шляхом відкриття власного бізнесу.

У той же час, як свідчить статистика, на пострадянському просторі лише незначна частка нових суб'єктів МСБ успішно проходять період становлення, і тільки близько 1,8% з них є успішними за критерієм стійкої динаміки фінансових результатів [8]. Це, серед іншого, пов'язане з відсутністю підтримки з боку інших представників МСБ і їх ефективної взаємодії. Тут і виникає необхідність розробки наукових і прикладних підходів до формування оптимальної моделі партнерських відносин та моніторингу її ефективності. Відомо, що для різних економічних рівнів характерні і різні форми прояву партнерських відносин. Так, на макрорівні частіше зустрічаються корпорації (в тому числі транснаціональні), консорціуми, холдинги, державно-приватне партнерство. На мезорівні присутні концерни, фінансово-промислові групи, асоціації. Для мікрорівня характерні альянси і прямі договірні відносини, аутсорсинг і т.п.

Однак, необхідно враховувати і недоліки кожної з можливих форм партнерства. Так, найбільшу кількість показників результативності може забезпечити державно-приватне партнерство, а також ФПГ і холдинги. Але даний вид партнерських відносин (в більшості випадків) призведе до істотної втрати незалежності МСБ, вимагатиме перегляду більшості ключових аспектів діяльності відповідно до стандартів і вимог більших партнерів. З іншого боку, моделі, що дозволяють досягти найменшої кількості показників результативності, що не накладають на учасників серйозних обмежень їх фінансово-юридичної свободи, залишають широке поле для маневрування і т.п.

Вибрані моделі партнерських відносин повинні бути максимально функціональними. Ця функціональність залежить від ряду факторів. Моніторинг починається з формування системи базових показників функціональності передбачуваної моделі партнерських відносин. Ці показники можна розділити на якісні і кількісні. До якісних можна віднести: досягнення конкурентних переваг, визначених на першому етапі; формування довгострокового ділового співробітництва; оптимізація бізнес-процесів і т.п.

Кількісними показниками можуть бути: ефективність діяльності (приріст активів, зростання обсягів продажів, збільшення частки ринку, розширення кадрового складу) та фінансові показники (зростання прибутку, позитивна динаміка рентабельності та інших фінансових показників).

Крім того, для досягнення успіху в розвитку партнерства МСБ доцільно активізувати застосування сучасних цифрових технологій, які дані підприємства (в більшості своїй) недостатньо використовують. Йдеться про Індустрію 4.0, що базується на кіберфізичних системах і технологіях (Internet of things, big data і т.п.), які здатні внести істотний внесок в розвиток МСБ, створити цифрові робочі місця в реальному секторі економіки. Для цього, серед іншого, необхідно формувати у

суб'єктів МСБ інформаційний потенціал, який представляє собою єдність організаційно-технічних, інформаційних і кадрових можливостей розвитку в цифровому просторі.

До основних елементів інформаційного потенціалу можна віднести:

– функціонування інформаційних ресурсів (сайту, сторінки в Facebook, Instagram і ін.) Для двостороннього спілкування як зі споживачами, так і партнерами;

– наявність кваліфікованих кадрів (зокрема, на засадах фрілансингу або аутсорсингу) для підтримки працездатності інформаційних ресурсів;

– активізація використання цифрових фінансових інструментів для здійснення транзакцій, розвиток електронної комерції, цифрового маркетингу та інших прикладних інструментів Індустрії 4.0.

Розвинений інформаційний потенціал спрямований на впровадження та використання сучасних інформаційних технологій у всіх бізнес-процесах підсилює дію всіх інших потенціалів суб'єктів підприємництва.

Малий і середній бізнес є найбільш розвинена форма підприємницької діяльності багатьох країн. Завдяки гнучкості і маневреності такі підприємства можуть в стислі терміни адаптуватися під зміни зовнішнього середовища. Крім того, МСБ є істотним джерелом робочих місць, забезпечує наповнення локальних і державних бюджетів, сприяє розвитку економіки на мезорівні. Сучасні кризові явища спричинили проблему виживання МСБ. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є інтеграція і пошук оптимальних моделей партнерської взаємодії.

Список використаних джерел

1. The premier global platform in support of Small and Medium-sized Enterprises. URL: <https://icsb.org/>. – Дата звернення: 16.09.2021.

2. Бей О. Зарубіжні практики розробки стратегії розвитку малого підприємництва на регіональному рівні / О. Бей, Г. Томсон. К.: К.І.С., 2013. 48 с.

3. Титова Н. А., Рожок М. Д. Управління в сфері малого та середнього бізнесу в умовах економічної кризи. Київ: Комп'ютерпрес, 2011. 311 с.

4. Крамаренко А. К. Тенденции процесса преобразования микро- и малых предприятий в новые бизнес-единицы в Республике Беларусь. Весн. гродзен. дзярж. ун-та імя Я. Купалы. Сер. 5. Эканоміка. Сацыялогія. Біялогія. 2018. № 3. С. 6–15.

5. Князева О.А., Скоробогатов Г.С. Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Т.1, № 24. 2018. С. 131-139.

6. Князева О.А. Економічна безпека малих та середніх підприємств добувної промисловості. *European Journal of Economics and Development*, № 1/2019. С. 81-91.

7. Eurostat. Jobless. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00181/default/table?lang=en>. – Дата звернення: 16.09.2021.

8. Черняєва О.В. Гриєнко А.Ю. Сутність і значення малого підприємництва у світовій економіці. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 3(08). С. 33–42.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ

Курбацька Лариса Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри маркетингу,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна

Науковці XIX-XX ст. працювали над розробкою моделей споживання. Для розуміння поведінки споживача необхідно проводити дослідження тих факторів, які мотивують робити вибір та приймати рішення про купівлю. Це можуть бути фактори економічного, культурного, соціального, психологічного та особистісного характеру.

Абсолютні потреби первинні і є стимулом виробництва на протязі всієї історії людства.

Дійсні потреби – це потреби другого рівня, вони мають конкретне матеріальне вираження.

Платоспроможні потреби – це третій рівень. Цей рівень обмежується існуючою пропозицією та рівнем доходу споживача.

Людина має потреби завжди, але вони не завжди проявляються достатньо сильно, щоб стати мотивами. Мотив – це потреба, яка набула того рівня інтенсивності, яка провокує дію на задоволення потреби. Більшість рішень людьми приймаються не раціонально, а на основі відчуттів, і це майже 90%. Для оцінки потреб, споживання та попиту розроблено ряд теорій: теорія раціональної поведінки, теорія мотивації, економічна теорія [1].

Одна з найвідоміших мотиваційних теорій – теорія А. Маслоу, який систематизував потреби по ієрархії в порядку спадання. Дві перші сходинки піраміди – це первинні потреби, які задовольняються в першу чергу. Решта сходинок об'єднані, як культурні потреби.

Процес з допомогою якого люди обирають називається сприйняття, за його допомогою відбувається відбір, систематизація, перетворення інформації та створення своєї картини світу. Всі люди сприймають інформацію по різному, переважно, вибірково, через надмірну інформатизацію. Тому інтерпретація та засвоєння відбувається також по-різному [2].

На ці особливості сприйняття маркетологам потрібно звертати увагу при розробці стратегій просування, позиціонування та рекламних кампаній.

Люди протягом життя навчаються, набувають досвіду та роблять з нього висновки. Вивчення попереднього досвіду також допомагає при розробці заходів зі стимулювання збуту.

Наступна категорія, яка впливає на вибір – це відношення. «Відношення – це стійкі позитивні або негативні, оцінки, почуття і схильності до дій стосовно певних предметів та ідеям; вони сильно впливають на поведінку споживачів» [3]. Відношення складно змінити, але його обов'язково треба враховувати при розробці маркетингових заходів. Людей оточує соціум, який також реагує на

потреби. При зміні оточення можуть змінюватися і потреби. Ефективна рекламна комунікація потребує налагодження балансу між потребами, оточенням та рівнем задоволення.

При формуванні рекламного повідомлення для деяких товарів відразу зрозуміло до якого з рівнів звертатися і які аргументи обрати. Для дослідження потреб споживачів маркетологи використовують набір методів та інструментів. Перед вибором методів важливо розуміти сфери, які будуть досліджуватися.

Клієнти можуть мати приховані, прямі та потенційні потреби і для кожного з типів потреб є відповідний метод дослідження.

Приховані потреби ефективно виявляти за допомогою спостереження. До цього типу відносяться потреби, які вже виникали, але не вирішувалися. Таке дослідження проводиться зі сторони, являє собою спостереження за клієнтами під час вибору в звичайному середовищі. Приклад, файли cookie на сайтах [4].

Виявлення прямих потреб здійснюють за допомогою діалогу. Це можуть бути опитування, анкетування глибокі інтерв'ю. Пошук потенційних потреб можна організувати методом збору зворотного зв'язку. Процес вивчення клієнтів та споживачів включає чотири кроки:

Крок перший. Формування основних гіпотез. Описуються головні припущення, які потрібно перевірити в ході дослідження.

Крок другий. Перевірка гіпотез. Проводиться дослідження цільових ринків та аудиторії для підтвердження або спростування гіпотез.

Крок третій. Перевірка концепції продукту. Після визначення основних проблем стосовно потреб аудиторії, перевіряється концепція продукту, визначається актуальність для споживача. На цьому етапі потрібно провести тест продуктів і зробити виправлення.

Крок четвертий. Оцінка зворотного зв'язку і розробка планів. Узагальнення результатів 2 та 3 кроків та оцінка потенціалу досліджуваного проекту.

Фази вивчення клієнтів:

1. Відповідність проблеми рішенню – на цій фазі оцінюють чи варта проблема вирішення.

2. Мінімальний життєздатний продукт (MVP) – фаза тестування продукту та внесення змін.

3. Фаза створення клієнтської бази та «воронки продажів» - після досягнення життєздатності продукту, підприємство здійснює просування та нарощує продажі продукту.

Успішність бізнесу визначається можливістю утримання клієнтів. Залучення нових клієнтів затратний процес, який вимагає витрат рекламних бюджетів, а робота уже з наявними клієнтами в довгостроковій перспективі підвищує окупність вкладених на залучення коштів. Для побудови таких довгострокових відносин критично важливо проводити оцінку рівня задоволеності клієнтів та працювати з результатами.

Лояльні клієнти забезпечують повторні купівлі, виступають каналом безкоштовної реклами, оскільки готові рекомендувати товар або бренд своєму оточенню, стимулюють ріст продажів, тому що готові купувати новинки.

Є два стандартні індекси, які використовують маркетологи для дослідження відношення клієнтів до бренді або товару в динаміці [5]:

NPS – індекс лояльності споживачів – показує рівень готовності споживачів рекомендувати бренд або товар іншим потенційним споживачам;

CSI – індекс задоволеності клієнтів.

За результатами цих досліджень підприємство може визначити позитивні та негативні аспекти діяльності, визначити вплив факторів по відношенню до підприємства.

За результатами дослідження будується вибірка важливих критеріїв для управління задоволеністю, розробляються рекомендації по заходам підвищення NPS, створюється база бенчмарок для різних напрямків.

Отже, підприємство має вивчати своїх споживачів та їх поведінку для ведення клієнторієнтованого бізнесу, налагодження відносин з усіма учасниками процесу обміну та стимулювання позитивних емоцій у клієнтів. Гарантія якості продукту важлива, але якість обслуговування вимагає пильної уваги через прямий вплив на споживача. Лояльні клієнти забезпечують повторні купівлі, виступають каналом безкоштовної реклами, оскільки готові рекомендувати товар або бренд своєму оточенню, стимулюють ріст продажів, тому що готові купувати новинки.

Підприємство має вивчати своїх споживачів та їх поведінку для ведення клієнторієнтованого бізнесу, налагодження відносин з усіма учасниками процесу обміну та стимулювання позитивних емоцій у клієнтів.

Список літератури

1. Кузьміна, Е. Е. Маркетинг: підручник і практикум для СПО / Е.Е. Кузьміна. -, 2017. - С. 14-42, 101- 124. - (Серія: Професійна освіта).
2. Риждова Г. А. Особливості і перспективи розвитку ринку маркетингових комунікацій в Україні // Економічний Нобелівський вісник. – 2014. – № 1(7). – С. 375–382.
3. Гузенко Г. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічний механізм її розбудови, особливості / Г. М. Гузенко, Ю. О. Гайдученко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – № 3 (14). – 2013.
4. Овсак О.П. Комерційна діяльність підприємства та управління ризиками її здійснення / О.П. Овсак, М.В. Воркель // Економіка. Фінанси. Право. – 2018. – № 1. – С. 32–35.
5. Делія О. Ефективна комунікація в управлінні персоналом / О. Делія // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 1 (6). – С. 36–40.

ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Павлова Галина Євгеніївна

доктор економічних наук, професор,
декан факультету обліку і фінансів
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Волчанська Людмила Валентинівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, оподаткування та
управління фінансово-економічною безпекою
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Одержання доходів є головною метою підприємницької діяльності, основним спонукальним мотивом будь – якого бізнесу. Значний вплив на формування доходів має державна політика у сферах ціноутворення, оподаткування та кредитування. За цих обставин створення передумов для ефективної роботи підприємств, забезпечення ефективного використання доходів є надзвичайно актуальним питанням та забезпечує фінансово-економічну безпеку господарювання.

Стратегія збільшення доходу підприємства - це систематичний план його оптимального використання в умовах неповноти інформації про майбутній розвиток середовища та підприємства, що охоплює формування місії, а також шляхів і правил прийняття рішень для найефективнішого використання стратегічних ресурсів, переваг і можливостей задля майбутньої прибутковості.

Розробка стратегії управління доходами торговельного підприємства передбачає попереднє дослідження процесу формування доходів, визначення основних тенденцій та закономірностей, виявлення та кількісну оцінку факторів, що обумовлюють обсяг та рівень доходів. «Напрямами підвищення доходів від реалізації є :

- збільшення обсягів закупівель товарів безпосередньо у підприємств-виробників і зменшення числа посередників;
- використання системи знижок за домовленістю з постачальниками за рахунок закупівлі великих партій товарів, при сезонних і передсвяткових розпродажах за суттєво зниженими цінами, у зв'язку з встановленням постійних зв'язків і в інших випадках;
- приведення рівня торгового обслуговування у відповідність з вимогами покупців і підвищення у зв'язку з цим цін;
- використання ефективної підприємницької політики на підприємстві;
- розширення і поновлення асортименту товарів відповідно до запитів покупців, відображення цих вимог в асортиментних переліках магазинів різних типів;
- здійснення рекламної й інформаційної діяльності торгового підприємства

з урахуванням результатів маркетингового дослідження» [2].

Резерви зростання доходу підприємства наведені на рис. 1.

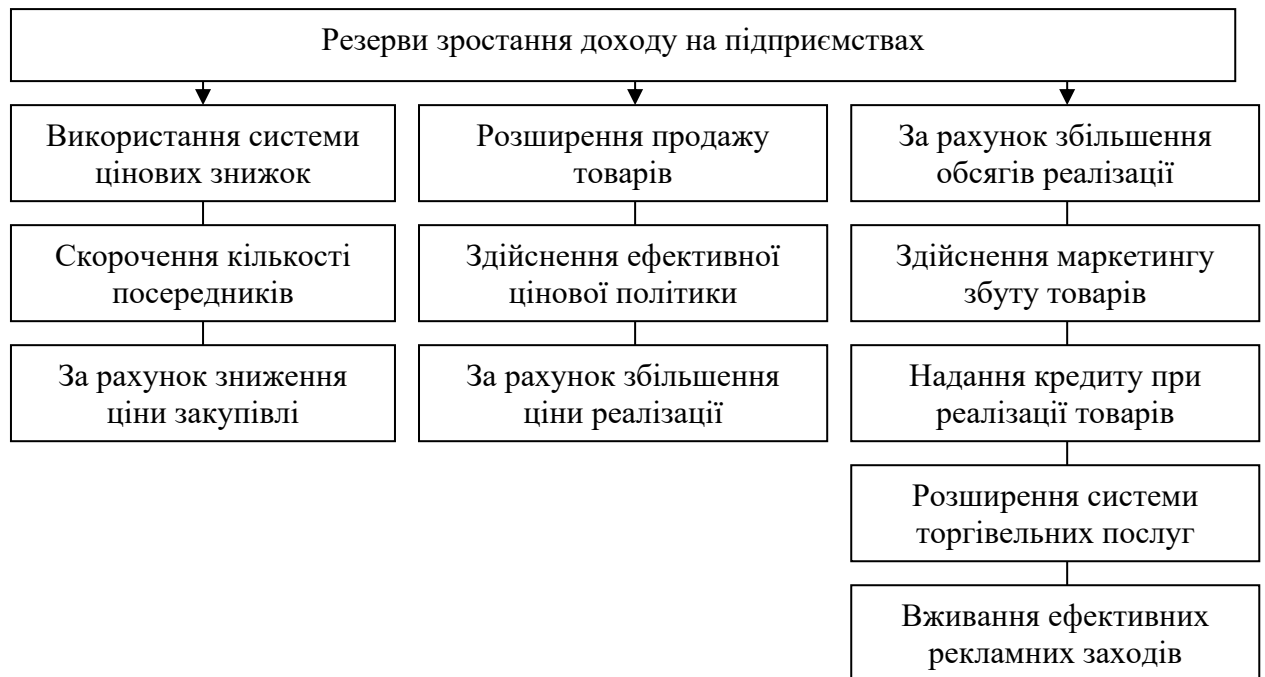

Рис. 1. Резерви зростання доходу

Міру прибутковості функціонування підприємства найбільш точно визначають показники рентабельності, які характеризують рівень віддачі витрат або міру використання наявних ресурсів. Збільшення показників рентабельності підприємства значною мірою залежить від зростання чистого прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків. Тому для підвищення рентабельності підприємства потрібно збільшувати прибуток і цього можна досягти наступними методами:

- «нарощувати обсяги виробництва та реалізації товарів, робіт, послуг;
- зменшувати витрати на виробництво (реалізацію) продукції, тобто знижувати її собівартість;
- з максимальною віддачою використовувати потенціал, що є в розпорядженні підприємства, в тому числі і фінансові ресурси;
- вміти найдоцільніше розміщувати (вкладати) одержаний раніше прибуток з точки зору досягнення оптимального ефекту.

Також до шляхів підвищення рентабельності підприємства можна віднести:

- покращення маркетингу, пов'язане з коригуванням стратегії і тактики маркетингу.
- вироблення тільки тієї продукції, що безумовно буде купуватися, при цьому підприємству потрібно згрупувати свою продукції за ознакою рентабельності та зосередити свою увагу на тій продукції, яка є високорентабельною. Також потрібно покращувати продукцію з середнім рівнем рентабельності, а низькорентабельну продукцію зняти з виробництва;
- приділяти більше уваги дизайну продукції, упаковці, а також рекламі. Для підприємства реклама є вагомим засобом, за допомогою якого підприємство

зможе підвищити попит на свою продукцію, що призведе до збільшення обсягів продажу, прибутку та рентабельності.

- усунення каналів втрати прибутку (виплата різних штрафів, пені, неустойок);

- підвищення оптових або інших відпускних цін на продукцію, але так, щоб ці ціни відповідали якості продукції» [1].

Рентабельність продукції, яка досягнута підприємством в базовому періоді повинна бути скоригованою з урахуванням умов ціноутворення планового періоду. Можна визначити резерви, які не були використані підприємством у базовому періоді для зростання прибутку, а саме за рахунок:

- ліквідації непродуктивних і понаднормативних витрат, що відносяться на собівартість продукції;

- ліквідації фактів поставки готової продукції покупцям з відхиленнями від узгоджених технічних і якісних параметрів, які ведуть до зниження оптових цін на ці вироби, і отже, прибутку від реалізації;

- структурних зрушень в асортименті продукції, що виробляється та реалізується, в бік випуску рентабельнішої продукції.

Отже, провівши дослідження даної тематики можна зробити висновок, що рентабельність як показник дає уявлення про достатність чи недостатність прибутку порівняно з іншими окремими величинами, які впливають на виробництво та реалізацію та взагалі на фінансово – господарську діяльність підприємства. До таких чинників належать інвестиції, активи, витрати. Тому підприємства повинні активно шукати всі можливі шляхи вдосконалення виробництва, підвищення конкурентоспроможності власної продукції, це і буде сприяти зростанню рентабельності підприємства та забезпеченню фінансово-економічної безпеки діяльності.

Список літератури:

1. Мних Є. В. Фінансовий аналіз : підручник / Є. В. Мних, Н. С. Барабаш. – К. : КНТЕУ, 2014. – 536 с.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» № 290 від 29 лист. 1999 р. Електронний ресурс / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА И КОММУНИКАТИВНЫЕ НАВЫКИ ВРАЧА

Жерносекова Ирина Владимировна

кандидат биологических наук,
старший научный сотрудник,
преподаватель кафедры
микробиологии, вирусологии,
иммунологии и эпидемиологии
Днепропетровского государственного
медицинского университета, Украина

Аннотация. В статье обсуждаются исследования, касающиеся вопросов формирования профессиональной культуры и коммуникативных навыков врача через взаимосвязь с социализацией и концепцией личности. Дана характеристика традиционного, адаптивного и новаторского типов профессиональной культуры. Отражены особенности навыков межличностной коммуникации врача, приведены компоненты коммуникативной культуры.

Ключевые слова. Профессиональная деятельность врача, коммуникативная культура, личность.

Нельзя не заметить, что на современном этапе происходит модификация профессиональной деятельности врача, связанная со стремительным распространением информационных технологий. Поэтому общество нуждается в качественно новом функционировании медицины и предъявляет к медицинским работникам требования, связанные с изменением не только содержания профессиональных, но и личностных характеристик специалиста. В связи с этим профессиональное совершенствование медицинского работника, развитие его духовного потенциала остается актуальным вопросом насущного дня.

Известно, что формирование медицинского работника начинается с образовательного процесса на этапе колледжа и вуза, где студенты приобретают знания и умения, компетенции для эффективной профессиональной деятельности [1, с. 136]. Согласно взглядам Доники А.Д. в современных условиях реформирования образования необходимо внедрение новых форм и методов обучения, апробированных в западной системе и развитие лучших черт национальной системы образования, в частности ее духовной содержательности, ориентированности на богатое историческое прошлое, ментальные ценности [2, с. 56]. Автор также обращает внимание на то, что моменты профессионализации врача в современных реалиях, связаны с социализацией и отражаются в общей жизненной концепции личности. Таким образом, приоритетность

интеллектуального и духовного потенциала позволит готовить квалифицированных специалистов высокого уровня компетентности [3, с.19].

Профессиональная культура врача – это постоянно меняющийся процесс на который воздействуют внешние и внутренние факторы. В представлениях о профессионализме врача выделяют устойчивые традиционные нормы и ценности (знания и опыт врача) и изменяющиеся нормы и ценности (взаимодействие врача с пациентами). Как известно, существует несколько моделей общения врача и пациента: информационная (бесстрастный врач – полностью независимый пациент); интерпретационная (убеждающий врач); совещательная (доверие и взаимное согласие); патерналистская (врач-опекун).

Как сообщает в своей работе Насырова А.Б. и соавт., традиционно в медицине существует патерналистский подход во взаимоотношениях с пациентом: врач лучше знает, что нужно, и пациент принимает все рекомендации, не задавая вопросов. По данным многих социологических исследований известно о преобладании не только в Казахстане, но и в других странах патерналистской модели взаимоотношений врача и пациента, основанной на неравенстве сторон, безоговорочном подчинении пациентов предписаниям врача. Однако эра патернализма завершается [4, с. 96]. Сегодня модель взаимодействия врач–пациент меняется от патерналистской к модели сотрудничества

В работе авторов Кочергина В.Я. и Пацеевой А.Г. с использованием многомерного статистического анализа выявлены три типа представлений о профессиональной культуре врача – «традиционный», «адаптивный» и «новаторский» [5, с. 475–478].

–Традиционный тип поддерживается 47 % врачей и ориентирован на его квалификационный уровень. При этом, прослеживается низкий уровень ориентации на коммуникации с коллегами и пациентами. Однако, врачи данного типа профессиональной культуры заинтересованы в передовых медицинских технологиях.

–Адаптивному типу профессиональной культуры врача свойственен комфортный подход к условиям труда. Такой тип характерен для 34,5 % врачей поликлиник. Очень важен в карьере высокий уровень уважения пациентов, высокий уровень самооценки профессиональных достижений и удовлетворенности своей работой. Врачи такого типа культуры реже поддерживают модель сотрудничества с пациентом и реже своих коллег готовы обсуждать врачебные ошибки, и иметь отношение к медицинским инновациям.

–Новаторский тип профессиональной культуры характерен для 17,5 % врачей, которые характеризуются высоким уровнем требовательности к собственному квалификационному уровню, готовы применять в практике достижения «доказательной медицины», обращаться к профессиональным организациям при обнаружении врачебной ошибки. Эту группу характеризуют новые ценности и нормы, предполагающие «неокопоративистский» стиль работы, которые добавляются к традиционным характеристикам врачебной деятельности. В сфере взаимодействия с пациентами такие врачи проявляют склонность к модели сотрудничества на высоком коммуникационном уровне .

Авторы резюмируют перспективность новаторского типа профессиональной культуры врача для повышения качества оказания медицинской помощи.

Профессиональные знания и умения, а также способность реализации их в практической деятельности является залогом успеха профессиональной деятельности медицинских работников. Так в работе Лаптиева Л.Н. и сотр. оценивались профессиональные и социально-личностные качества практической деятельности медицинских работников со средним медицинским образованием. По мнению авторов, важными качествами личности для профессии медика являются: уровень работоспособности; квалификационная характеристика; индивидуально-психологические особенности [6, с. 94]. В результате эксперимента, проведенного посредством анкетирования медработников среднего звена, преподавателей медицинского колледжа и учащихся, автором было выявлено, что медработники считали важными качествами – это состояние здоровья, работоспособность, память, внимание и мышление, а в меньшей степени – организаторские способности. Преподаватели колледжа отдавали предпочтение памяти, моторным способностям, волевым качествам, вниманию, речевым и коммуникативным способностям. В свою очередь, учащиеся колледжа (фельдшера-акушеры и медицинские сестры) дали высокую оценку коммуникативным способностям. Авторы отмечают положительную тенденцию снижения оттока молодых специалистов из профессии в 7,7 раза, если развивать личностные качества учащихся на протяжении всего периода обучения [6, с. 96].

Для успешной профессиональной деятельности медицинского работника важным является наличие и развитие коммуникативной толерантности, эмпатического отклика, способности к восприятию и пониманию партнера по общению. Умение сопереживать и воспринимать чувственное состояние другого, то есть способность к эмпатии, является важным условием установления контакта между врачом и пациентом считают Фомина М.В. и соавт [7, с. 93-94]. В своей работе авторы исследовали способность к эмпатии у студентов медицинского вуза, которую оценили среди опрошенных как средний уровень способностей (39,4 %), низкий уровень (51,1 %) и очень низкий (9,5 %). Таким образом, профессиональная врачебная деятельность определяется профессиональными знаниями и навыками межличностной коммуникации [8, с. 370].

Некоторые особенности коммуникативной компетентности показаны Вялых В.В. и Неволной В.В., где авторы обращают внимание на овладение технологиями письменного и устного общения, а также общения посредством сети Интернет. К коммуникативной компетентности авторы относят также корректность, такт, умение наладить контакт, слушать и понимать окружающих, эмпатию, уважение к людям, готовность оказывать помощь, заинтересованность в окружающих, умение управлять процессом общения и самим собой [1, с. 137]. В работе представлены исследования коммуникативной компетентности студентов Оренбургского государственного медицинского университета. В эксперименте применялись интерактивные методы обучения, которые способствовали установлению организованной обратной связи между преподавателем и студентом, это диалог, деловая игра, проблемная дискуссия,

интерактивное общение на лекции [1, с. 139]. Результаты исследования показали, что у студентов способность к коммуникативной толерантности увеличилась с 56 до 61 %, а средний уровень эмпатии с 54 до 57 %.

Особое внимание коммуникативной культуре врача уделено в работе Герасименко С.Л., где автор определяет коммуникативную культуру, как совокупность ценностных установок, языковых и этических знаний, умений и навыков, а также жестов, символов и опыта, которые используются человеком в коммуникативной деятельности [9, с. 206]. Автор предлагает выделить в структуре коммуникативной культуры три взаимосвязанных компонента – эмоциональный, когнитивный и поведенческий.

–Эмоциональный компонент отражает мысли и чувства обоих собеседников, их желания и настроения, способность слушать друг друга. При этом, автор определяет эмпатическое слушание через процедуру понимания чувств [9, с. 208].

–Когнитивный компонент отражает совершенствование рефлексивных умений, развитие способностей, готовность к компромиссу, урегулирование конфликтных ситуаций. В данном контексте имеет стиль врача–умение «хорошо» слушать пациента, т.е. врач должен уметь владеть искусством формулирования вопросов [9, с. 209].

–Поведенческий компонент отражает продуктивное взаимодействие студентов с преподавателем и сверстниками, что реализуется через деловые игры.

Резюмируя выше сказанное, можно заключить, что профессионализм врача – это не стабильный, а постоянно модифицирующийся процесс, содержащий устойчивые и изменяющиеся нормы и ценности. Выявлено, что в профессионализме врача происходит переплетение традиционного, адаптивного и новаторского типов профессиональной культуры с приоритетностью для последнего. Показано, что совокупность развития профессиональных знаний и навыков межличностной коммуникации врача определяют его успешную врачебную деятельность.

Список литературы

1. Вялых В.В., Неволина В.В. Формирование профессиональной коммуникативной компетентности будущих медицинских работников на этапе обучения в вузе//Дискуссия.– 2018.– № 6(58).– С. 136–131.
2. Доника А.Д. Современные тенденции исследований проблемы профессиогенеза на модели медицинских специальностей//Экология человека.– 2017.– № 2.– С. 52–57.
3. Abramson R. Some problems in medical ethics in modern psychiatric practice // UNESCO Chair in Bioethics 10th World Conference on Bioethics, Medical Ethics and Health Law, Jerusalem, Israel, January 6-8, 2015 / Program and Book of Abstracts. P. 19.

4. Насырова А.Б., Мудровская А.М., Сизов Д.В. Формирование профессиональной компетентности будущего врача (на примере студентов иностранного отделения)//Медицина и экология.– 2016.– № 4.– С. 96–99.

5. Кочергин В.Я., Пацеева А.Г. Профессиональная культура врача:внутренняя дифференциация и перспективы развития [Электронный ресурс] <https://libeldoc.bruir.by/handle/123456789/28153> (дата обращения: 15.10.2019).

6. Лаптиева Л.Н., Рублевская Е.И., Дивакова Т.С., Лобан Д.С. Роль профессиональных и социально-личностных качеств в практической деятельности медицинских работников со средним специальным образованием//Вестник ВГМУ.– 2019.– Т. 18, № 1.– С. 92–98.

7. Фомина С.В., Михайлова Е.А., Азнабаева Л.М. и др. Коммуникативный компонент содержания образования в аспекте корпоративной культуры медицинского вуза// Вестник Оренбургского государственного университета.– 2018.– № 6(218).– С. 91–96.

8. Segar, J. Complementary and alternative medicine: Exploring the gap between evidence and usage / J. Segar // Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine, 2012. – №16(4). – С. 366–381.

9. Герасименко С.Л. Коммуникативная культура врача: проблемы и опыт формирования в медицинском вузе//Вестник Мордовского университета.– 2009.– № 2.– С. 206–213.

ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ УКРАЇНЦІВ – ЗАПОРУКА ЗДОРОВ'Я ТА ДОВГОЛІТТЯ НАЦІЇ

Коцюрба Володимир Полікарпович,

кандидат медичних наук, завідувач кафедри фахових
медичних та фармацевтичних дисциплін,
Черкаська медична академія
м. Черкаси, Україна

Кухнюк Оксана Володимирівна,

доктор філософії, викладач кафедри природничих дисциплін,
Черкаська медична академія
м. Черкаси, Україна

Проблема здорового харчування є досить актуальною у сучасному світі. Із кожним днем людей, які піклуються про своє здоров'я стає більше.

Не зважаючи на покращення умов життя населення, внаслідок розвитку цивілізації, рівень здоров'я українців бажає кращого.

Загально відомо, що рівень здоров'я людини на 50% залежить від умов і способу життя, на 20% - від генетичних факторів, ще на 20% - від екології навколишнього середовища, і тільки на 10% - від медичних показників.

Фахівці з раціонального харчування стверджують, що 80% нашого гарного самопочуття залежить від правильного здорового харчування, яке полягає у встановленні гармонії між продуктами харчування та гомеостазом організму [1].

Що ж потрібно їсти здоровій людині, щоб не захворіти на хронічні недуги та почуватися бадьорою і життєрадісною довгі роки? Насамперед – природне харчування, що передбачає вживання овочів і фруктів.

Відомо, що овочі цінні багатим вмістом необхідних для людини поживних речовин та сприяють кращому засвоєнню інших продуктів харчування.

Уміст макро- і мікроелементів, які не перевищують гранично допустиму норму є корисним для людини, однак надмірна їх кількість у тій чи іншій мірі шкідлива. Тому для продукції овочевих культур важливо не допускати нагромадження макро- і мікроелементів, серед яких багато важких металів. Тому метою нашого дослідження є вивчення рівня нагромадження мікроелементів цинку, кобальту та марганцю в основних овочевих культурах та їх вплив на здоров'я населення України [2].

Ми зупинились на деяких з них.

Манган – важливий мікроелемент, що впливає на ріст людини, необхідний для утворення кісток, збереження репродуктивної функції організму, метаболізму глюкози і ліпідів. В організмі людини його 20 мг, з яких у кістках - 43%, а решта – в тканинах і мозку. Він входить до складу таких продуктів: крупи, борошна, малини, смородини, журавлини, капусти, гороха, шпинату.[3]

За вмістом марганцю (Mn) у коренеплодах буряка столового, моркви, цибулі, петрушки, селери черешкової встановлено, що найменше даного елемента

нагромаджує селера черешкова 6,23 мг/кг, дещо вищим показником виділяється морква столова – 8,65 мг/кг і буряк столовий – 8,67 мг/кг, а найбільша кількість спостерігалася у коренеплодах петрушки – 9,17 мг/кг.

Кобальт (Co) – незамінний мікроелемент, входить до складу еритроцитів та металопротеїнів, є компонентом печінки, нирок і підшлункової залози. Бере участь у синтезі гормонів щитоподібної залози [3].

За вмістом кобальту найменший показник зафіксовано у коренеплодах моркви столової 0,20 мг/кг, у буряка столового дещо вищий – 0,32 мг/кг, найвищою кількістю кобальту відрізнялася селера черешкова – 0,45 мг/кг.

Цинк (Zn) – один із найпоширеніших мікроелементів організму. Біологічна роль його пов'язана з залозами внутрішньої секреції, він посилює захисні реакції організму та підвищує загальний енергетичний рівень біохімічних процесів. Також він відіграє важливу роль у функціонуванні клітин головного мозку [3].

Дослідження показали, що найменший уміст цинку спостерігався у коренеплодах селери черешкової – 6,58 мг/кг та моркви – 6,02 мг/кг, а найбільший - у буряку столового, зокрема 7,54 мг/кг, і петрушки - 7,12 мг/кг.

Висновки. За результатами дослідження овочевих коренеплодів, виявлено, що найбільше накопичення таких мікроелементів як: манган, кобальт і цинк - спостерігається у буряку столовому та петрушці.

Список літератури

1. Здорове харчування – запорука довголіття URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/zdorove-harchuvannya-zaporuka-dovgolittya/> (дата звернення 23.10.2021 р.)

2. Улянич О. І. Органічна овочева продукція, вирощена на фоні забруднення ґрунтів у Черкаській області / О. І. Улянич, О. В. Кухнюк // Технологічні аспекти вирощування часнику, цибулевих і сільськогосподарських культур: сучасний погляд та інновації: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Умань, 30 травня 2018 р. - Умань, 2018. – С. 90-91.

3. Мороз А.С., Луцевич Д.Д., Яворська Л.П. Медична хімія. Вінниця. НОВА КНИГА, 2006 – 776 с.

ЭТАПЫ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МЕТОДОВ И СПОСОБОВ ОХРАНЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Мейбалиев Мамедали Талят оглы-
канд.мед.наук, доцент,Проректор по научной работе,

Коренько Любовь Борисовна -
Ведущий инженер-патентовед,
Азербайджанский Государственный Институт
Усовершенствования врачей им.А.Алиева, Баку

Исследование литературы по техническому и экономическому развитию различных производств показало, что охрана интеллектуальной собственности, существует более ста лет, однако она осуществлялась в различных странах обособлено, применительно к принятым в них экономическим законам, финансовым отношениям, правовым и морально-этическим нормам. Соответственно, охранные документы выданные и принятые в одной стране не признавались таковыми в других, что приводило, и приводит в настоящее время, при нарушении международных соглашений, к распространению контрафактной продукции, нарушению имущественных и моральных прав владельцев интеллектуальной собственности.

Лишь в 1883 году была принята Парижская Конвенция по охране промышленной собственности, в частности, изобретений, промышленных образцов и товарных знаков, имеющая общепризнанный международный характер [1]. Основана Конвенция была одиннадцатью странами. В настоящее время в нее входят более 130 стран. Очередным шагом в охране интеллектуальной собственности стала Бернская (Швейцария) Конвенция (1886 год) по защите литературных и художественных произведений, основанная десятью странами, включающая на сегодняшний день более 110 стран.

Следующим документом по охране интеллектуальной собственности явилось Мадридское соглашение «О международной регистрации знаков» (1891 год), к которому присоединились более 40 стран [2].

Дальнейшим развитием международного законодательства в этой сфере стала Конвенция, учреждающая «Всемирную организацию интеллектуальной собственности» (ВОИС), Стокгольм – 1967 год [3]. СССР принимал участие в ее создании, и одним из официальных языков Конвенции, наряду с английским, испанским, французским стал и русский. Конвенция вступила в силу в 1970 году. Российская Федерация, как правопреемник СССР, является членом ВОИС - организации, оказывающей содействие экономической и правовой охране интеллектуальной собственности во всем мире путем взаимосотрудничества с Парижским и Бернским союзами по охране интеллектуальной собственности.

Наиболее значимым проектом ВОИС является Договор о патентной кооперации (РСТ – Patent Cooperation Treaty), к которому присоединились уже 139 стран. С 1974 года ВОИС является специализированным учреждением ООН по вопросам творчества и интеллектуальной собственности. При ВОИС действует центр по арбитражу и посредничеству. С 1999 года ВОИС предоставляет услуги по урегулированию споров, которые возникают при регистрации и использовании наиболее распространенных типичных названий доменов в Интернете (.com, .net, .org).

ВОИС осуществляет взаимодействие с различными вышеупомянутыми структурами, которые охватывают основные аспекты интеллектуальной собственности:

- Парижская конвенция об охране промышленной собственности (1883),
- Бернская Конвенция об охране литературных и художественных произведений (1886),
- Лиссабонское соглашение об охране наименований мест происхождения и их международной регистрации (1958),
- Гаагское соглашение о международном депонировании промышленных образцов (1934).

ВОИС решает вопросы:

- улучшения интегральной охраны интеллектуальной собственности в мире, гармонизации национальных законодательств в области ее экономической и правовой охраны;
- заключения международных договоров по охране интеллектуальной собственности;
- выполнения административных функций Парижского союза, специальных Союзов, образованных в связи с этим Союзом, и Бернского Союза;
- оказания технико-юридической помощи в области охраны интеллектуальной собственности;
- сбора и распространения информации об интеллектуальной собственности, проведения исследований в этой сфере и организации публикации их результатов;
- обеспечения деятельности служб, облегчающих международную охрану интеллектуальной собственности гармонизацию и интеграцию законодательства в этой сфере;
- 26 апреля 2000 году ВОИС учредила ежегодный Международный день интеллектуальной собственности, направленный на разъяснение роли интеллектуальной собственности в развитии общества.

В настоящее время охрана интеллектуальной собственности включает в себя два основных компонента:

1) охрану промышленной интеллектуальной собственности, относящуюся к нематериальным ценностям в производственной и коммерческой деятельности, включающую изобретения, промышленные образцы, товарные знаки и наименования мест происхождения товара, которые, как вид собственности, охраняются патентами исключительного права [1-5];

2) охрану интеллектуальной собственности на авторские права в литературе, музыке, художественных, фотографических и аудиовизуальных произведениях, посредством регистрации свидетельств исключительного права [1-5].

Исходя из вышеизложенного, можно определить интеллектуальную собственность как материально выраженный и имеющий экономическую и юридическую правовую охрану продукт умственной (интеллектуальной) деятельности, зарегистрированный официально выданными документами (дипломами, патентами, свидетельствами, законодательно установленными авторскими правами), обеспечивающими создателю (автору) исключительное право на его использование [1-5]. Необходимо подчеркнуть, что защищаются (как интеллектуальная собственность) только объекты промышленной собственности и объекты авторского права, относящиеся к вышеописанному понятию «интеллектуальная собственность». Другие объекты интеллектуальной деятельности, в частности, бизнес – планы, планы коммерческой, финансовой предпринимательской или любой другой аналогичной формы деятельности объектами интеллектуальной собственности не признаются ни в одной стране. Не признаются также интеллектуальной собственностью и не подлежат, следовательно, правовой охране нематериальные объекты интеллектуальной деятельности (идеи, замыслы, творческие планы и т.п.), правовая охрана которых возможна только в случае представления их в форме, доступной для третьих лиц, повторяемой копированием или другими средствами визуализации или озвучивания (например, зарегистрированная заявка на изобретение, изданное литературное, или художественное произведение, сделанный публичный доклад, отраженный в материалах конференции, семинара и т.п.).

Список литературы

1. Парижская Конвенция по охране промышленной собственности от 20.03.1883//Сборник: Международные договоры и соглашения в области охраны промышленной собственности. – М.: Роспатент, 1994.

2. Мадридское соглашение//Сборник: Международные договоры и соглашения в области охраны промышленной собственности. – М.: Роспатент, 1994.

3. Договор о патентной кооперации (РСТ), ВОИС/ официальный русский текст. - Женева, 1986.

4. Научно-техническая библиотека. www.sciteclibrary.ru/zakons-otkr.html (дата обращения 11.02.2012 г.).

5. Всемирная организация интеллектуальной собственности (ВОИС). <http://www.wipo.int/ip-outreach/ru/ipday/index.html>(дата обращения 11.02.2012)

СРАВНЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ И РАБОТОСПОСОБНОСТИ САМБИСТОВ И СТУДЕНТОВ ДРУГИХ СПОРТИВНЫХ СПЕЦИАЛИЗАЦИЙ

Пашков Артем Петрович

К.м.н., доцент, заведующий кафедрой медицинских знаний и безопасности жизнедеятельности Алтайского государственного педагогического университета

Пашкова Анастасия Николаевна

Магистрант института физической культуры и спорта Алтайского государственного педагогического университета

Шипунов Василий Павлович

Студент Алтайского филиала Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ

Актуальность. Одной из ведущих задач страны является совершенствование деятельности по сохранению и укреплению здоровья молодежи. Учащиеся высших учебных заведений, в данном аспекте, являются стратегически важной группой населения. Именно они вскоре станут рабочими и управленцами в различных отраслях экономики.

В последние годы наблюдается отрицательная тенденция в состоянии здоровья студенческой молодежи. Отмечается тенденция к снижению успеваемости студентов, растет количество ребят, имеющих вредные привычки [1, 2].

Физическая активность, занятия физической культурой и спортом являются одним из основных способов первичной профилактики множества заболеваний, в том числе и в студенческой среде. Наблюдения показывают, что занятия по дисциплине «Физическая культура» посещают не более 60 % студентов высших учебных заведений Алтайского края, из них большая часть относится к подготовительной либо специальной группе здоровья [3].

В нашей стране в систему образования планируют ввести урок самообороны. В студенческой среде большую популярность это направление еще не нашло.

Цель. Оценить показатели физической подготовки и работоспособности студентов, занимающихся самбо, в сравнении с другими студентами.

Результаты. Было сформировано 2 опытных группы из числа студентов г. Барнаула в возрасте 19-21 года: 1 группа – студенты, занимающиеся самбо на любительском уровне в течение 2-3 лет, 2 группа – студенты, занимающиеся на любительском уровне преимущественно анаэробной нагрузкой, направленной на увеличение мышечной массы с тренировочным стажем 2-3 года. В качестве

контрольной группы исследованы студенты, не занимающиеся никаким видом спорта, при этом относящиеся к основной группе здоровья.

При определении уровня общей физической подготовки и работоспособности (табл. 1) было выявлено, что показатель общей выносливости, оцениваемый при помощи гарвардского степ-теста, статистически значимо выше у обеих опытных групп по сравнению с контрольной группой. Также в опытных группах были выявлены более высокие показатели скоростно-силовой выносливости (сгибание и разгибание рук в упоре лежа), силы мышц разгибателей спины, максимальной силы сгибателей кистей рук. Эта закономерность вполне объяснима, учитывая специфическую направленность тренировочного процесса самбистов (длительные аэробные нагрузки при разминке, упражнения направленные на развитие и укрепление мышц рук, спины и плечевого пояса при хватной и бросковой технике) и спортсменов, занимающихся анаэробной нагрузкой, связанной с подъемом тяжестей и направленной на увеличение мышечной массы, базовые упражнения (приседания со штангой, становая тяга, жим штанги лежа,). У второй опытной группы статистически значимо больший показатель, характеризующий скоростную силу (проба Абалакова) $56,4 \pm 3,7$. Показатели гибкости статистически значимо выше зафиксированы у студентов, занимающихся самбо ($19,6 \pm 1,39$) и оценка выше среднего, что также определено спецификой вида спорта, где большое внимание уделяется гибкости борца при работе, как в стойке, так и в партере.

Выводы.

1. Физическая работоспособность и показатели физической подготовки в большинстве случаев статистически значимо выше у опытных групп, по сравнению со студентами, не занимающимися никаким видом спорта, при этом относящихся к основной группе здоровья по отношению к занятиям физической культурой. Что определено более интенсивными и систематическими физическими нагрузками, направленными на развитие различных показателей физической подготовленности (скоростно-силовая выносливость, скоростная сила, гибкость, сила мышц разгибателей спины, максимальная сила сгибателей кистей рук). Специфика самбо, как вида спорта, определила статистически значимые различия в скорости восприятия и переработки зрительной информации в пользу первой опытной группы.

Таким образом, внедрение занятий по самбо для студентов высших и средних образовательных учреждений в обязательную программу физического воспитания либо открытие секций при учебных заведениях оправдано и целесообразно. Данное направление обосновано всесторонним влиянием на молодой организм специфики тренировочных программ (прикладное значение уроков самообороны, повышение показателей физической подготовки, что идет в ногу с внедренной программой ГТО в нашей стране).

Список литературы

1. Бабилова А.С., Насыбуллина Г.М., Севастьянов Ю.В. Результаты динамического наблюдения за состоянием здоровья спортсменов,

систематические занимающихся спортом // Здоровье населения и среда обитания. 2013. №9 (246). С. 23 – 25.

2. Коломейчук О. В. Применение интервальной гипоксической тренировки при подготовке борцов самбо высокой квалификации // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. 2012. № 11 . С.132 – 138.

3. Панюков М.В., Андропова Л.Б., Плотников В.П. Исследование морфофункциональных признаков физического развития и физической работоспособности у студентов – спортсменов и спортсменов – профессионалов // Лечебная физкультура и спортивная медицина. 2010. № 11. С. 19 – 22.

UNDER ACHIEVEMENT OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Bulatbayeva Kulzhanat

Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Chief Scientific Officer
National academy of Education after Y. Altynsarin

Zhakiyanova Zhanna

PhD, Leader Scientific Officer
National academy of Education after Y. Altynsarin

Zhanissov Asset

Associate Professor of the Department of Archeology and Ethnology of NPJSC
«L.N.Gumilyov Eurasian National University»

Modern Kazakhstan has carried out a number of reforms in the field of education over the years of independence, the purpose of which was to improve its quality. Considering the quality of education as the unity of the quality of conditions, process and result, the educational organizations of the republic today have set as their goal to ensure their high performance.

One of the components of the quality of education is the quality of students' knowledge. The ways to achieve it are very diverse. The result is academic achievement, which characterizes the degree of assimilation of educational material, its application in a particular situation.

The disclosure of the essence of the academic achievement and the identification of its structure is one of the most important tasks of pedagogical science. Modern explanatory dictionaries define academic achievement as the degree of assimilation of knowledge, skills established by the curriculum, in terms of their completeness, depth, consciousness and strength. Comparative data of grades in individual subjects characterize academic achievement in each academic subject, in a cycle of subjects, by classes or in the organization of education as a whole. Based on the degree of assimilation of the educational material, high and under academic achievement, academic failure are distinguished, they show the success and failure of training. It is known that high academic achievement of students is obtained by a system of didactic methods, forms and means, also educational measures [1].

Describing the education system in the Republic of Kazakhstan, it can be noted that today Kazakhstan has achieved significant success. Almost all school-age children attend school, so the level of education coverage is almost 100%. Gender parity is high both among students and upon completion of training. Today, a person of working age in Kazakhstan is more educated than in many other post-Soviet states. The literacy level of young people

aged 15-24 years in Kazakhstan generally corresponds to the state mandatory standard of education [2]. However, there are a number of issues that require immediate resolution.

It is well known that since the spring of 2020, the whole world has been gripped by a pandemic, which resulted in a decrease in the quality of education around the world. In the 2020-2021 academic year, more than 60% of schools (3998) in Kazakhstan studied in the regular format for the entire academic year (I quarter - about 1 million, IV quarter - 2.2 million). About 30% of students studied distantly during the school year (grades 6, 7, 8 and 10) [3]. Without detracting from the advantages of distance learning, it should be noted that its implementation revealed a number of shortcomings that teachers, students, and parents had to face. One of them was the under level of knowledge quality despite of high academic achievement of students according to the results of the current, final control of knowledge in educational institutions of the republic. At the same time, the results of the latest international assessment of educational achievements reveal the opposite phenomenon, when students do not gain a threshold score based on the results of international comparative studies. This reveals the problem of loss of students' knowledge.

In order to reduce students' knowledge gap, most countries maintain the level of education spending or apply one-time "catch-up" financing, increase investments in digital skills and technologies, and create the institutional capacity of specialists in the field of education. Special attention is paid to the problem of reaching the most destitute and isolated children.

As a result of the pandemic, teachers and researchers are looking for solutions to the problem of compensating the knowledge gap, under academic achievement of students, and improving the quality of knowledge. At the same time, it should be noted that this problem is not new, it has worried the minds of teachers and philosophers since antiquity.

V.A.Sukhomlinsky, considering the issues of under academic achievement of students, found that the causes of the phenomena lie in insufficient primary study of educational material. He developed a number of didactic techniques to improve students' academic achievement and prevent failure. Although V.A.Sukhomlinsky did not use the term "problem-based learning" in his works. And instead of the term "contradiction" when considering educational problem situations, he used the term "knots of knowledge", he justified the need to use the method of problem-based learning and developed a methodology for its use for effective mental development of children and improving the quality of learning [4, p.25].

As V.N.Ryzhov noted, the main purpose of a teacher in the learning process is to manage the cognitive activity of students on the assimilation of educational material. The activity of a teacher in the learning process as a managerial activity consists of the following elements: planning, organization of the teacher's activities, organization of students' activities, stimulation of their activity, ongoing monitoring and correction, analysis of results. He named the following reasons for the gaps in students' knowledge: the quality of teaching, the level of discipline, attitude to learning, the degree of formation of educational work skills, the ability to work with a book, the speed of reading and writing, the health and efficiency of students. In his work "Didactics", he says that during the analysis and comparison, the most likely cause of knowledge gaps is determined, and then measures are planned to eliminate them. It is the analysis of

ACTUAL TENDENCIES OF DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

the own work results that allows the teacher to identify reserves for improvement the learning process and enhancement of pedagogical skills [4, pp.72-73]

Helmont A.M. classified the reasons for low academic performance into categories:

* category I reasons: low level of previous training of the student; unfavorable circumstances of various kinds (physical defects, illness, poor living conditions, remoteness of residence from school, lack of parental care); shortcomings of the pupil's upbringing (laziness, indiscipline), his weak mental development.

* category II reasons: a defect in previous grades (lack of proper continuity); insufficient student interest in the subject being studied, weak will to overcome difficulties.

* Category III reasons: shortcomings of teaching, fragility of knowledge, weak current control; inappropriate attendane of lessons, inattention in lessons, nonregular performance of homework.

Generalization of the studied materials on the problem of under academic achievement, academic failure allowed us to classify the causes into the following groups:

- * physiological
- * psychological
- * cognitive
- * methodical
- * social

The analysis also showed that the attitude of primary school students to study is more motivated. They show increased interest, curiosity, diligence in performing educational tasks, as well as a more emotional attitude to the received assessments of teachers.

Andreas Schleicher, Director of the educational direction at the OECD, also spoke about the impact of potential on the result of academic achievement [5]. He noted that students from financially prosperous families often have low test results. The reason he sees is that they have the opportunity to study for a fee. And children from destitute or poor families have high exam results. This is because these teenagers clearly understand that they have one chance in a million, and they are trying to improve their situation as much as possible in the future. Consequently, this group of students has a higher potential.

In order to find out the reasons for low academic achevement, we conducted a survey of students, teachers, parents. 165 people took part in the survey. The analysis of the responses allowed us to group them as follows:

Table 1 – Reasons of under academic achievement (results of survey)

Physiological	Psychological	Cognitive	Methodical	Social
1.A rare stay in the fresh air (38%) 2.Unbalanced nutrition (28%)	1. Lack of interest in the lesson due to insufficient psychological	1. Solving mathematical problems using a calculator, not	1. Abnormal number of homework assignments, lack of consistency between teachers in	1. Insufficient attention of parents to children, insufficient

ACTUAL TENDENCIES OF DEVELOPMENT SCIENCE AND PRACTICE

<p>3. Chronic fatigue, lack of sleep (15%)</p>	<p>support from the teacher (35%) 2. Lack of interest in the lesson due to insufficient psychological support from classmates (22%) 3. Dependence on computers, the Internet (48%) 4. Lack of a unified approach of parents and teachers to education and training, unjustified protection of parents from teacher's comments (36%)</p>	<p>in the mind (26%) 2. Inability to cope with a large amount of educational material, difficulties in analyzing and systematizing the acquired knowledge</p>	<p>determining the dosage (39%) 2. Weak teaching methods of the subject (5%). 3. Lack of tasks/ assignment for the development of functional literacy (19%) 3. "The educational process is a three-way interaction (school-student-parent), the absence of one component causes futility of efforts" (12%) 3. "It is important to take into account all aspects that affect all the thinking and learning processes of elementary school students, since at this time the educational base and the ability to learn are being laid" (9%) 4. Frequent change of educational programs: "The main reason for under academic achievement is the constantly changing curriculum, which is why textbooks have to be changed, children do not have time to assimilate new information" (4%) 5. Weak methodological training of a subject teacher (12%)</p>	<p>communication of parents with children (42%) 2. The erroneous opinion of parents about the need for maximum material security, "indulging" the desires of children to look "no worse than their peers" without sufficient attention to academic achievement (24%) 3. Impatient decision of parents regarding children's misdeeds and, as a result, the separation of children from their parents, the lack of spiritual closeness between parents and children (23%) 4. Parents' lack of work in introducing labour (37%) 5. Lack of good contact between parents of classmates (18%)</p>
--	--	--	---	--

This survey showed that in order to solve the problem of under academic achievement, a coordinated work of teachers and parents, schools and families is necessary to create favorable conditions for the education of schoolchildren. The

formation of personal qualities, abilities that will make it easy to master the school curriculum, competently apply knowledge and skills in life in the future, is necessary from infancy. As A.S.Makarenko said, children should be brought up to 5 years old, after that - only re-education.

The survey is the first step in the implementation of a ascertaining experiment to study the causes of under academic achievement. This work will be continued, and the results will be described in subsequent publications.

The article was prepared as part of the implementation of the scientific, scientific and technical program within the framework of the PCF for 2021-2023 "Scientific foundations of modernization of the system of education and science", implemented by the NAE named after Y.Altynsarin MES RK (OR11465474).

Literature

1. Maksimov V.G. Pedagogical diagnostics at school. Study guide for students. higher. ped. studies. institutions. - M.: Academy, 2002. --272 p.
2. Analysis of the situation of children in Kazakhstan, 2019 Unicef
3. Instructional and methodological letter for secondary education organizations for 2021-2022 academic year of the NAE named after Y.Altynsarin. - Nur-Sultan, 2021
4. Ryzhov V.N. Didactics: A textbook for students of pedagogical colleges and lyceums / V.N. Ryzhov. - M.: UNITY-DANA, 2017– - 318 p.
5. Habdulkhabar J. PISA-2018: Kazakhstani schoolchildren showed a decrease in literacy for the first time in 10 years//<https://informburo.kz/stati/pisa-2018-kazahstanskije-shkolniki-vpervye-za-10-let-pokazali-snizhenie-urovnya-gramotnosti.html>

SUCCESSFUL TEACHING METHODS OF LISTENING

Fayzullaeva Shakhzoda Bakhromkhon kizi

Professor of Samarkand State
Institute of Foreign Languages, Uzbekistan

To listen is to give attention to sound or action. Listening can be a useful skill for different problems, but it is essential to resolve conflict. Poor listening can lead to misinterpretations, thus causing conflict or a dispute. Other causes can be excessive interruptions, inattention, hearing what you want to hear, mentally composing a response, and having a closed mind. Listening is also linked to memory. According to one study, during a speech some background noises heard by listeners helped them recall some of the information by hearing it again. For example, when we're doing something like reading or doing something else while listening to music, we can recall what that was when rehearing the music later. Listening is also linked to memory. According to one study, during a speech some background noises heard by listeners helped them recall some of the information by hearing it again. For example, when we're doing something like reading or doing something else while listening to music, we can recall what that was when rehearing the music later. According to Barthes, listening can be understood on three levels: alerting, deciphering, and understanding how the sound is produced and how it affects the listener.

Along with speaking, reading and writing, listening is one of the "four skills" of language learning. This thesis includes useful methods of teaching listening to students who are learning foreign languages in higher education system.

Effective, modern methods of teaching listening skills encompass everything from interactive exercises to multimedia resources. Listening skills are best learned through simple, engaging activities that focus more on the learning process than on the final product. Whether teachers are working with a large group of students or a small one, they can use any of the following examples to develop their own methods for teaching students how to listen well.

Interpersonal Activities

One effective and nonthreatening way for students to develop stronger listening skills is through interpersonal activities, such as mock interviews and storytelling. Assign the students to small groups of two or three, and then give them a particular listening activity to accomplish. For example, you may have one student interview another for a job with a company or for an article in a newspaper. Even a storytelling activity, such as one that answers the question "What was your favorite movie from last year?" can give students the opportunity to ask one another questions and then to practice active listening skills.

Group Activities

Larger group activities also serve as a helpful method for teaching listening skills to students. You can begin with a simple group activity. For the first part, divide students into groups of five or larger and instruct them to learn one hobby or interest

of at least two other group members. Encourage them to ask clarifying questions during the activity, and you may allow them to take notes if helpful. However, as time passes and their skills grow, you should limit students to only writing notes after the completion of the first part of the group activity. For the second part, have the students sit in a large circle, and then have each individual student share the name and the hobby or interest of the group members that she or he met. This second part of the group activity can also lend itself to additional listening exercises. For example, you may ask students to name a number of the hobbies and interests identified during the sharing session.

Video Segments

Another helpful resource for teaching listening skills are video segments, including short sketches, news programs, documentary films, interview segments, and dramatic and comedic material. As with audio segments, select the portion and length of the video segment based on the skill level of your students. With your students, first watch the segment without any sound and discuss it together. Encourage the students to identify what they think will be the content of the segment. Then, watch the segment again, this time with sound, allowing students to take notes if helpful for their skill level. After the completion of the video segment, you can have students write a brief summary of the segment, or you can take time to discuss as a group how the segment compares with the students' expectations.

Instructional Tips

Whatever method you use for teaching listening, keep a few key instructional tips in mind that will help both you and your students navigate the learning process. One, keep your expectations simple, as even the most experienced listener would be unable to completely and accurately recall the entirety of a message. Two, keep your directions accessible and build in opportunities for students not only to ask clarifying questions, but also to make mistakes. Three, help students navigate their communication anxiety by developing activities appropriate to their skill and confidence level, and then strengthen their confidence by celebrating the ways in which they do improve, no matter how small.

Since most of the actual listening the student will be exposed to outside of the class is likely to be real-life conversation, it seems wisest to use materials cast in real-life situations for listening comprehension exercises. The teacher can easily adapt to listening exercises those situations through which the text presents oral drills and communicative activities, just by giving them a slightly different twist. Listening exercises should be as natural as the situations from which they grow. In other words, an exercise in listening comprehension must be as close as possible to real life. By means of this, a teacher has a lot to do, and has to be a very creative person in order to teach listening communicatively

References

1. Wrench, Jason. *Stand Up, Speak Out: The Practice and Ethics of Public Speaking*. Retrieved 5 December 2018.
2. Halone, Kelby; Cunconan, Terry; Coakley, Carolyn; Wolvin, Andrew (1998). "Toward the establishment of general dimensions underlying the listening

process". *International Journal of Listening*. **12**: 12–28. doi:10.1080/10904018.1998.10499016.

3. Bass, Jossey (1999). "listen, listening". *Credo*.

4. Michalek, Anne M. P.; Ash, Ivan; Schwartz, Kathryn (2012–18). "The independence of working memory capacity and audiovisual cues when listening in noise". *Scandinavian Journal of Psychology*. **59** (6): 578–585. doi:10.1111/sjop.12480.

5. Purdy, Michael and Deborah Borisoff, eds. (1997) *Listening in Everyday Life: A Personal and Professional Approach*. University Press of America. ISBN 9780761804611. p. 5–6.

6. Barthes, Roland (1985). *The Responsibility of Forms*. New York Hill and Wang.

7. <https://en.wikipedia.org/wiki/Listening>

8. <https://www.theclassroom.com/>

КУЛЬТУРА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО СВІТУ

Горденко Світлана Іванівна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна

Серед напрямів розвитку національної системи освіти першочергового значення набуває формування у дітей та молоді культури здорового способу життя, активізація валеологічного виховання їх особистості. Від того, наскільки успішно вдасться сформуванню та закріпленню у свідомості навички здорового способу життя в шкільному віці, залежить у майбутньому реальний спосіб життя, який перешкоджає або сприяє розкриттю можливостей особистості [7]. Тому, необхідно порівняти наукові підходи до розуміння проблеми культури здорового способу життя учнів у педагогіці, психології, філософії, медицині. На цій основі виокремлено такі напрями дослідження окресленої проблеми, як: соціально-медичний, педагогічний, філософський.

За даними медичної статистики підвищення показників захворюваності і смертності спостерігається саме з другої половини ХХ ст., і деякі вчені пов'язують це з тим, що негативні процеси досягли планетарного розмаху.

Глобальність та актуальність цієї проблеми викликали необхідність ґрунтовних досліджень феномена здоров'я людини та його складових частин, здоров'я школярів, формування в них умінь та навичок здорового способу життя.

Таким чином, під здоровим способом життя слід розуміти типові форми та способи повсякденної життєдіяльності людини, які укріплюють і удосконалюють резервні можливості організму, забезпечуючи тим самим успішне виконання своїх соціальних і професійних функцій незалежно від політичних, економічних і соціально-психологічних ситуацій. І виражає орієнтованість діяльності особистості у напрямі формування, збереження і зміцнення як індивідуального, так і суспільного здоров'я.

Отже, починаючи з наймолодшого віку, слід виховувати у дітей активне ставлення до власного здоров'я, розуміння того, що здоров'я – найбільша цінність, яка дарована людині природою.

Поняття «здоровий спосіб життя» розглядається у співвідношеннях тріади: здоров'я – здоровий спосіб життя – культура здоров'я.

Результатом сформованості здорового способу життя є «культура здоров'я як інтегративна якість особистості та показник вихованості, який забезпечує певний рівень знань, умінь і навичок, формування, відтворення та зміцнення здоров'я і характеризується високим рівнем культури поведінки стосовно власного здоров'я та здоров'я оточуючих» [9, с. 13]. «Культура – це самореалізація людини у світі, її самовираження, спосіб її життєдіяльності» [12]. «Культура –

обробіток, догляд, шанування, виховання, освіта, розвиток – система програм людської діяльності, поведінки і спілкування людини для зміни та удосконалення суспільного життя в усіх його основних виявах» [5, с. 439].

Здоровий спосіб життя, будучи координуючим елементом культури молодої людини, сприяє формуванню здоров'я, підвищенню загальної працездатності і творчої активності. Конкретна повсякденна реалізація здорового способу життя – невід'ємна частина гуманітарної культури молодої людини, багатство її духовного світу, життєвих цілей і ціннісних орієнтацій [2].

Культура здорового способу життя повинна закладатися в сім'ї та виступати як важлива і невід'ємна складова сучасного світу.

Філософи (Дж. Локк, К. Гельвецій, М. В. Ломоносов, К. Маркс та інші), психологи (Л. С. Виготський, В. М. Бехтерев та інші), вчені медики (М. М. Амосов, В. П. Казначеев, Ю. П. Лісичин, М. М. Буянов, І. І. Брехман, Б. Н. Чумаков та інші), педагоги (Л. Г. Татарникова, В. В. Колбанов, Г. К. Зайцев, В. В. Попов та інші) намагалися вирішити проблему формування здорового способу життя у дітей, написавши численні наукові праці зі збереження здоров'я, продовження життєвого потенціалу та довголіття.

У своїх працях французький філософ Клод Гельвецій писав про позитивний вплив фізичного виховання на здоров'я людини: «Задача этого рода воспитания заключается в том, чтобы сделать человека более сильным, более крепким, более здоровым, следовательно, более счастливым, более часто приносящим пользу своему отечеству» [3, с. 129].

Вченими С. Боткіним та П. Лесгафтом були закладені основи сучасної валеології. С. Боткін розумів здоров'я людини перш за все як функцію пристосування та еволюції, функцію відтворення, продовження роду та гарантію здоров'я потомства. Порушення, недостатність репродуктивного здоров'я він розглядав як найважливішу основу патології.

В. Бехтерев особливу увагу приділяв збереженню та зміцненню дитячого здоров'я. В статті «Охорона дитячого здоров'я» він представив комплексну програму розв'язання вказаної задачі, яка включала систему гігієнічних, медико-біологічних, соціальних та психологічних заходів [1].

Значний внесок у розробку та впровадження в практику діяльності освітнього закладу системи оздоровчого виховання дітей і молоді здійснили видатні українські педагоги А. Макаренко та В. Сухомлинський [6].

В. Сухомлинський стверджував, що «забота о здоровье ребенка – это комплекс санитарно-гигиенических норм и правил... не свод требований к режиму, питанию, труду и отдыху. Это, прежде всего забота в гармоничной полноте всех физических и духовных сил, и венцом этой гармонии является радость творчества» [10, с. 35].

При ціннісному підході до здоров'я постають питання з виховання позитивної мотивації, формування позитивних моральних та естетичних стимулів його зміцнення. Як вважали В. Мілашевич та Є. Краснов, «обучение здоровью для желающих – первая цель. Воспитание общей культуры здоровья – цель более глобальная и отдаленная» [8, с. 109].

В даний час серед чинників формування культури здоров'я головним

визначається здоровий спосіб життя, про що відображено в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників: В. Базарного, П. Айзмана, І. Брехмана, Е. Вайнера, Ю. Лісичина, І. Смірнова, Т. Бойченко, М. Амосова та ін. Науковцями О. Яременко, О. Вакуленко проаналізовано політику сприяння здоровому способу життя молодого покоління в Україні в соціальному аспекті. Питанню формування здорового способу життя учнів приділяється увага багатьма сучасними дослідниками, серед яких: О. В. Жабокрицька, С. А. Закопайло, О. В. Коган, В. Ю. Кузьменко, С. В. Лапаєнко, О. І. Леонтьєва, С. О. Свириденко та інші.

Отже, в результаті проведеного аналізу наукової та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження можна стверджувати, що у вітчизняній педагогіці чимало зроблено для розгляду питання здорового способу життя школяра з теоретичної точки зору, визначення наукових підходів до класифікації причин та форм його прояву, розробки змістовного забезпечення, методів та технологій, які застосовуються в процесі формування здорового способу життя, а також позитивний практичний досвід у цьому питанні.

За сучасними уявленнями здоров'я розглядають не як суто медичну, а як комплексну проблему, складний феномен глобального значення. Тобто здоров'я визначається як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична та педагогічна категорії, як об'єкт споживання, індивідуальна та суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, постійно взаємодіюче з навколишнім середовищем. Аналіз наукової думки з проблеми дослідження дозволив нам сформулювати ключові положення, які лежать в основі здорового способу життя:

1. Активним носієм здорового способу життя є конкретна людина як суб'єкт і об'єкт своєї життєдіяльності і соціального статусу.

2. У реалізації здорового способу життя людина виступає в єдності своїх біологічного та соціального начал.

3. В основі формування здорового способу життя лежить особистісно-мотиваційна установка людини на втілення своїх соціальних, фізичних, інтелектуальних і психічних можливостей та здібностей.

4. Здоровий спосіб життя є найбільш ефективним засобом і методом забезпечення здоров'я, первинної профілактики хвороб і задоволення життєво важливої потреби в здоров'ї.

Таким чином, програма та організація здорового способу життя для людини повинні визначатися такими основними посланнями:

- індивідуально-типологічними спадковими чинниками;

- об'єктивними соціальними умовами та суспільно-економічними чинниками;

- конкретними умовами життєдіяльності, в яких здійснюється сімейно-побутова та професійна діяльність;

- особистісно-мотиваційними чинниками, які визначаються світоглядом та культурою людини, ступенем їх орієнтації на здоров'я та здоровий спосіб життя.

У сучасних джерелах здоров'я найчастіше розділяють на:

- *фізичне*, коли визначається на біологічному рівні як складна система, пов'язана з організмом і залежна від динамічної рівноваги функцій всіх

внутрішніх органів і адекватного реагування на вплив навколишнього середовища;

- *психічне*, яке пов'язане з особою, її самосвідомістю, залежить від емоційно-вольових і мотиваційних характеристик;

- *духовне* – це здатність зберігати та використовувати духовність, доброту, творчість. Воно залежить від розкриття духовного, морального потенціалу, свідомого прагнення людини до реалізації вищих якостей особистості, прилучення до духовних цінностей;

- *соціальне*, яке визначається впливом на особистість інших людей, суспільства в цілому і залежить від місця і ролі людини в міжособових відносинах.

Таким чином, поняття «здоров'я», відображає якість пристосування організму до умов зовнішнього середовища та є підсумком процесу взаємодії людини і місця її існування.

У різні роки в нашій країні та за кордоном проводилися численні дослідження здоров'я різних груп населення. Проте, в основному, всі вони мали медичний характер, а констатація фактів зниження рівня здоров'я сприяла лише залученню величезних засобів у виробництво різних лікарських препаратів, і не дозволяла розробити і, тим більше, реалізувати комплексні програми оздоровлення населення [11].

Таким чином, вивчення поведінкових чинників здоров'я підлітків, виявлення вікових особливостей поведінки підлітків у сфері здоров'я і ставлення до нього є актуальною науковою проблемою.

Виділяють декілька чинників, які характеризують ставлення індивіда до свого здоров'я: самооцінка здоров'я, медична інформованість, місце здоров'я в системі життєвих цінностей, наявність шкідливих звичок, екологічні установки, вплив стресогенних чинників, фізична активність.

Критеріями формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді можна вважати:

- на рівні фізичного здоров'я: прагнення до фізичної досконалості, ставлення до власного здоров'я як до найвищої соціальної цінності, фізична розвиненість, загальна фізична працездатність, загартованість організму, дотримання раціонального режиму дня, виконання вимог особистої гігієни, правильне харчування;

- на рівні психічного здоров'я (психологічного комфорту): відповідність пізнавальної діяльності календарному віку, розвиненість довільних психічних процесів, наявність саморегуляції, адекватна самооцінка, відсутність акцентуацій характеру та шкідливих поведінкових звичок;

- на рівні духовного здоров'я: узгодженість загальнолюдських та національних морально-духовних цінностей, наявність позитивного ідеалу, працелюбність, відчуття прекрасного у житті, в природі, у мистецтві;

- на рівні соціального здоров'я (соціального благополуччя): сформована громадянська відповідальність за наслідки нездорового способу життя, позитивно спрямована комунікативність, доброзичливість у ставленні до людини, здатність до самоактуалізації, саморегуляції, самовиховання.

Формування здорового способу життя, культури здоров'я, підвищення їх виховних можливостей потребує максимальної ваги до мотиваційної сфери дітей та молоді у прагненні бути здоровими.

Мотивація на здоровий спосіб життя – це система ціннісних орієнтацій, внутрішнього спонукання до збереження, відновлення та зміцнення здоров'я.

Ставлення людини до свого здоров'я обумовлене об'єктивними і суб'єктивними чинниками та виявляється в діях, вчинках, виражається думками та думками щодо причин, які впливають на її фізичне і психічне благополуччя. Ставлення людини до здоров'я включає суб'єктивну оцінку або самооцінку людиною свого фізичного і психічного стану. Самооцінка людиною свого стану є своєрідним індикатором і регулятором поведінки.

Встановлено, що показники самооцінок здоров'я у дівчаток і дівчат достовірно нижче, ніж у хлопчиків і юнаків того ж віку. Для дівчат більшою мірою характерні різні скарги на стан здоров'я, нездужання і психосоматичні розлади. Зокрема, встановлено, що 15-річними дівчатами частіше, ніж хлопцями, відмічені скарги та нездужання. Показники самооцінок фізичної підготовленості і рівня знань у галузі фізичної культури у дівчаток і дівчат також достовірно нижче, ніж у хлопчиків і юнаків того ж віку.

Поведінка підлітків у контексті здоров'я значною мірою пов'язана з рівнем їх медичної інформованості. Медична інформованість характеризується знаннями підлітка: про шкоду для здоров'я деяких звичок, про чинники ризиків найбільш поширених захворювань, про перенесені захворювання, про особливості свого організму у зв'язку з протипоказанням прийому тих або інших ліків, про правила надання першої медичної допомоги. Крім того, показник медичної інформованості характеризує ефективність профілактичної діяльності системи охорони здоров'я. У соціологічному плані стрес у підлітків пов'язаний з особливостями взаємин зі своїми однолітками, вчителями, батьками, задоволеністю своїм життям. Переважання негативних переживань приводить до виникнення у підлітків стану тривожності і розгубленості, що може спровокувати виникнення серйозних відхилень у фізичному і психічному стані, виникнення хвороб [4].

Отже, культура здорового способу життя є інтеграційною особистісною освітою, яка об'єднує в собі відповідальне ставлення до здоров'я, реалізацією здорового способу життя і здатністю до активізації життєвих ресурсів, що в своїй єдності впливає на життєву успішність і забезпечення людиною своєї безпеки.

Найважливішим елементом культури здоров'я є ставлення суб'єкта до свого здоров'я. В даний час відповідальне ставлення до здоров'я є значущим і на соціальному, і на особистісному рівнях. У суспільстві сформувалося та утвердилося уявлення, згідно з яким відповідальність за здоров'я людини несе вона сама, вона формується як частина загальнокультурного і індивідуального розвитку і здатна побудувати себе як особистість відповідно до власних уявлень про повноцінне життя.

Узагальнюючи поняття «здоров'я» можна зробити висновок, що – це здатність:

- пристосовуватись до середовища та своїх особистих можливостей;

- протистояти зовнішнім і внутрішнім хворобам, іншим пошкодженням, старінню та іншим формам деградації;
- зберігати себе, природне та штучне середовище проживання;
- розширювати свої можливості, умови проживання, об'єм і розмаїття доступного екологічного, інтелектуального і морально-етичного середовища проживання;
- збільшувати тривалість повноцінної життєдіяльності;
- покращувати можливості, якості та здібності свого організму, якість життя і середовища проживання;
- виробляти, підтримувати та зберігати собі подібних, а також культурні, духовні і матеріальні цінності;
- створювати адекватну самосвідомість, етико-естетичне ставлення до себе, близьких, людини, людства, добра та зла.

Список літератури

1. Бехтерев В. М. Охрана детского здоровья (к вопросу о воспитании детей дошкольного возраста). Санкт-Петербург, 1911. 24 с.
2. Вайнер Э. Н. Формирование здоровьесберегающей среды в системе общего образования // Валеология. 2004. № 1. С. 21–26.
3. Галагузовой М. А. История социальной педагогики: хрестоматия-учебник. Москва: ВЛАДОС, 2001. 544 с.
4. Журавлева И. В. Здоровье подростков: социологический анализ. Москва: Издательство Института социологии РАН, 2002. 240 с.
5. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Макаренко А. С. Из лекций о воспитании детей. Семейное воспитание // Педагогические соч.: В 8 т. Москва, 1984. Т. 4.
7. Мартиненко А. В., Валентин Ю. В., Полесский В. А. и др. Формирование здорового образа жизни молодежи. Москва: Медицина, 1988. 192 с.
8. Милашевич В. В., Краснов Е. В. Тенденции экологизации естествознания: (Очерки и фрагменты). Владивосток, 1983. 199 с.
9. Свириденко С., Ващенко О. Формування навичок здорового способу життя // Початкова освіта. 2007. № 16. С. 12–15.
10. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев. Радянська школа, 1974. 288 с.
11. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи // Шлях освіти. 1996. № 1. С. 24–27.
12. Українська та зарубіжна культура: Навч.-метод, посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ: КНЕУ, 2003. 367 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО» ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ
ДЛЯ ПРОФІЛЬНИХ ТА ДЕРЖАВНОЮ ДЛЯ
НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Зуєнко Марина Олексіївна,
доктор філологічних наук, доцент,
зав. кафедри англійської та німецької філології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка, Україна

Петрушова Наталія Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської та німецької філології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка, Україна

Кравченко Вікторія Леонідівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської та німецької філології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка, Україна

Введення дисципліни «Академічне письмо» в навчальні плани усіх закладів вищої освіти України наразі виявилось нагальною необхідністю, адже сучасні студенти впродовж усього навчання мають написати значну кількість різноманітних академічних наукових текстів – від конспектів до кваліфікаційних робіт, від есе до відгуків та рецензій. Ситуація стала дедалі гострішою із введенням дистанційного навчання у зв'язку з пандемією COVID-19, позаяк уся самостійна робота в такому випадку долучається студентами на різні освітні платформи та має бути відповідно оформлена, як графічно, так і стилістично. На відміну від раніше широко розповсюдженої дисципліни «Основи наукових досліджень», «Академічне письмо», на нашу думку, має більш широкий спектр завдань та повинна навчати студентів мислити відповідно до духу вищої школи, спрямовувати їх на більш наукове пізнання світу та своєї майбутньої спеціальності, розвивати у них «вміння креативно мислити, знаходити найкращі варіанти вирішення складних ситуацій, чітко й логічно будувати і висловлювати свої ідеї, представляти результати своєї творчої праці у формі академічних текстів» [1, с. 5].

Дана дисципліна саме й навчає написанню різноманітних наукових текстів, які поширені в академічній сфері, проте у світлі академічної доброчесності та наукових етичних норм, з наголосом на неприпустимості плагіату. Серед основних форм більшість авторів підручників з академічного письма наразі

виділяють наступні: плагіат, списування, придбання наукових робіт за гроші, фальсифікація / підтасовування результатів досліджень або пунктів бібліографії, підробка підписів в офіційних документах, симуляція погіршення стану здоров'я з метою уникнення контролю проявів недоброчесності, надання відгуків на наукові роботи без належного проведення їх експертизи, недобросовісна конкуренція, включення до списку авторів осіб, які не брали участь у підготовці / написанні та в отриманні наукових результатів, примусові благодійні внески та примусова праця студентів, конфлікт інтересів та непотизм (надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей) [1, с. 25–26].

Ми подали такий детальний перелік усіх порушень у даній сфері, адже саме з роз'яснення цих пунктів повинно починатися викладання дисципліни «Академічне письмо», як для студентів, що профільно вивчають іноземну мову, так і для студентів немовних спеціальностей. Вхід до європейського освітнього простору, де б цінувалися дипломи наших студентів, й починається із питання про академічну доброчесність, до якої потрібно привчати, виховуючи своєрідну культуру поведінки ще із шкільних років. У зрілому ж віці ми можемо лише детально та аргументовано роз'яснювати усі випадки порушення академічної доброчесності та навчати академічному стилю ведення усієї документації, яка пов'язана із навчанням у закладах вищої освіти. На нашу думку, незрозумілим є факт неврахування у межах дисципліни «Академічне письмо» культури спілкування у відносинах студент-викладач, студент-студент та викладач-викладач у процесі навчання, написання наукових робіт, оцінювання тощо. Можливо це відбувається завдяки тому, що дану комунікацію відносять до розмовної лексики, а у назві дисципліни є «письмо» – але, знову ж таки, в умовах дистанційного навчання спілкування відбувається в соціальних мережах, освітніх платформах, різноманітних месенджерах тощо, що теж вимагає вжитку певних мовних шаблонів та форм ввічливості, про які наразі усі забувають.

Яка ж різниця між викладанням дисципліни «Академічне письмо» для профільних та для немовних спеціальностей, окрім зрозумілої, що першим дана дисципліна має вводитися іноземною мовою, а другим – українською. Загалом, на нашу думку, вона повинна бути нормативною і викладатися на першому курсі українською мовою – обов'язково для усіх спеціальностей, а вже для магістрантів, що вивчають іноземну мову за фахом, можливо пропонувати такий курс як «Мовностилістичні особливості академічних текстів», адже, вивчаючи усі іноземномовні підручники з даної теми, ми можемо спостерігати здебільшого саме такий спектр їх проблематики. Вони зосереджені на розвитку практичних навичок студентів у сфері написання різних видів академічних текстів, на дослідженні граматичних та стилістичних їх особливостей, на вивченні спеціалізованої лексики. Тобто, у випадку, коли дисципліна «Академічне письмо» вивчається студентами іноземною мовою, вони вже повинні мати певні знання з цього питання, адже навчати особливостям іноземномовного академічного тексту можливо лише у порівнянні з українським, викладач має завжди звертати увагу студентів на відмінності, щоб не створювати їм проблем у подальшому навчанні. На нашу думку, введення даної дисципліни іноземною

мовою без попереднього вивчення її українською – має значення лише для поглибленого вивчення самої мови, особливо при відсутності значної кількості лекційних занять. Втім, як завжди, усе залежить від викладача та його бачення сутності дисципліни, й іноземною мовою можливо прочитати цей курс грамотно, ґрунтовно та змістовно – при достатній кількості лекційних та практичних годин на його вивчення. На лекційних заняттях розповідати теорію, а для практичних занять залишати розвиток відповідних навичок та вмінь із написання академічних текстів як іноземною мовою, так і українською.

Список літератури

1. Академічне письмо : навч. посібник / уклад. Ревуцька С. К., Зінченко В. М. Кривий Ріг, 2019. 130 с.

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТРЕНДИ У ВИХОВАННІ МОЛОДІ

Криstopчук Тетяна Євгенівна,
доктор педагогічних наук, доцент
ВСП «РФК НУБіП України», Україна

Пріоритети державної політики в розвитку освіти та виховання визначаються Національною програмою виховання дітей і молоді, Національною стратегією розвитку освіти. Один з таких пріоритетів – виховання людини високої моралі, що потребує переосмислення вже наявних підходів до виховання.

Виховання, за визначенням С.У.Гончаренка, процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Тобто це сукупність впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства [1, с. 53].

В умовах тимчасової окупації Російською Федерацією територій України питання зміцнення державного статусу та підвищення престижності української мови через забезпечення її всебічного розвитку і функціонування в усіх сферах суспільного життя безпосередньо пов'язане з питаннями національної безпеки.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Військово-патріотичне виховання є невід'ємною складовою національно-патріотичного виховання сучасної молоді. Його базове завдання – формування української національної оборонної свідомості, мотивації й готовності захищати державну незалежність і територіальну цілісність України. З цією метою у містах створюються Центри національно-патріотичного виховання молоді. Створення таких установ на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів регламентовано новою Стратегією національно-патріотичного виховання Указом Президента України від 18 травня 2019 року, та рішенням Колегії МОН України. Для проведення навчань і занять залучають ветеранів російсько-української війни, що є елементом соціальної адаптації у громадянському суспільстві. Саме ветерани мають величезний досвід і мотивацію, які передають молоді.

Мета патріотичного виховання молоді на регіональному рівні полягає в тому, щоб молодь будь-якого віку незалежно від національності та регіону проживання ідентифікувала себе з Україною, прагнула жити в Україні; розуміла необхідність

дотримання конституційних та правових норм, володіла державною мовою; сприймала регіональну історію як частину загальної історії України, відчувала власну причетність до майбутньої долі рідного краю як невід'ємного складника єдиної країни.

Погоджуємося з думкою Кульчицького В.Й., що проводячи педагогічну роботу з патріотичного виховання, потрібно враховувати, що в Україні історично склався широкий спектр регіонально-політичних та регіонально-культурних відмінностей, існує неоднозначне ставлення населення до багатьох подій минулого та сучасності. Саме патріотизм, громадянськість повинні об'єднувати українців, зберегти те, що протягом століть було нашою метою, – незалежну державу. Через це одним із важливих об'єднувальних чинників у суспільстві може слугувати збереження культурної та історичної спадщини. Формування національних почуттів і патріотизму за допомогою різних заходів, популяризації національних символів, а також участі в різноманітних громадських подіях патріотичного змісту є одним із засобів консолідації української політичної нації. Саме тому, потрібно передусім підвищити статус патріотичного виховання в українському суспільстві загалом та в системі освіти зокрема [2, с.366].

Важливою ознакою зрілого громадянського суспільства є його гуманність, яка постійно реалізується її носіями через ставлення один до одного, до більших об'єднань людей, до природного довкілля. Тотальна гуманізація життя пов'язана насамперед з поліпшенням людських взаємин. У цьому контексті великого значення набуває проблема розвитку та виховання почуттєвої сфери особистості. Найвищі почуття, особливо моральні, що характеризують високорозвинену в духовному сенсі людину, надихають її на великі справи та благородні вчинки, які формуються батьками, родиною, навчальним закладом, суспільством тощо.

Серед факторів, які впливають на розвиток співчуття та співпереживання у дітей, виділяють: особистісні (вплив сімейного виховання, розвиток моральних цінностей), рівень когнітивних здібностей (усвідомленість, яке пов'язано з концентрацією уваги на тому, що відбувається, себе як особистості і того, як людина сприймає цей світ). Усвідомлення дає можливість людині відчувати наповненість життя, його різноманіття, що зменшує тривогу та відчуття швидкоплинності життя. Відповідно можна припустити, що з відчуттям наповненості життя зростає його якість, оскільки стан благополуччя – це не лише наявність матеріальних цінностей, але відчуття задоволеності та внутрішньої гармонії [3].

Журавльова Л.П. розглядає емпатію як механізм, який дає особистості можливість подолати ізоляцію і самореалізуватися через духовне та універсальне емпатійне ставлення до інших людей. Люди різними шляхами шукають сенс життя: одні через духовні практики, меценатство, добродійну діяльність, інші – через прагнення досягти найвищих успіхів у професійній діяльності. За умови продуктивного розвитку у зрілому віці в особистості відбувається розширення кількості об'єктів емпатії. Монооб'єктне ставлення до партнера трансформується у інтерсуб'єктивне емпатійне ставлення до різноманітних соціальних груп (дітей-сиріт, людей з обмеженими фізичними можливостями) [4, с. 232].

Сьогодні студенти навчальних закладів, які є небайдужими волонтерами, займаються добродійною діяльністю: допомагають дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування готуватися до ЗНО; організовують благодійні акції у дитячих будинках тощо.

Все більше популярності серед молоді набуває екологічне волонтерство, основними напрямками якого є:

моніторинг якості води (волонтери разом з експертами перевіряють воду за допомогою спеціального обладнання, допомагають зі створенням фото та відео матеріалів);

моніторинг дикої природи (охочі допомогти займаються дайвінгом і проводять моніторинг стану коралових рифів, ходять в гори та походи з працівниками заповідників, аби відстежувати зміни в стані довкілля та мешканців території);

реабілітація та порятунок тварин (допомога тваринам, постраждалим від природних катастроф або людської діяльності – напрям волонтерства, який допомагає зберегти види та їхні ареали існування. Охочі допомогти можуть долучитись до притулку, центру реабілітації або навіть до команди рятувальників тварин від браконьєрів);

адвокація як спосіб впливати на політику держави та окремих компаній чи бізнесу (волонтери цього напрямку можуть створювати та реалізовувати проекти, які матимуть вплив на рішення влади, працювати з документами або ЗМІ та організовувати акції);

освітнє волонтерство (захисники довкілля можуть проводити уроки в школах та університетах, виступати з лекціями, організовувати розмовні клуби або інфоточки);

відновлення зелених насаджень (акції щодо висадки дерев, кущів та інших рослин на території парків, лісів та заповідників допомагають згуртувати громаду, навчитись співпрацювати та спільно змінювати регіон на краще);

прибирання пластику (толоки, плогінг та прибирання – один з найпопулярніших видів волонтерства);

туристичне волонтерство (волонтери- туристи проводять екскурсії та розповідають мандрівникам про екологічні та цікаві локації, а також навчають дбайливого ставлення до природи та основам зеленого туризму).

Реалізація ідеї видатних гуманістів про людину як найвищу цінність суспільства пов'язана, насамперед, із проблемою виховання підростаючого покоління в дусі моральних цінностей та моральних ідеалів. Моральна деградація суспільства, збочення та злочини на статевому ґрунті – все це наслідки низької моральної культури молоді нашої держави [5, с. 1]. Саме тому важливим напрямом виховання Бялик О.В. визначає статеве виховання у закладах освіти, обґрунтувавши сучасні тенденції статевого виховання молоді у країнах ЄС : «поступове здійснення державами-членами Євросоюзу ефективної статевої політики, яка забезпечує дієву реалізацію стратегії статевого виховання та сексуальної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня статевої культури населення; посилення соціокультурного контексту змісту статевого виховання; активізація діяльності всіх соціальних інституцій з метою посилення

уваги суспільства до проблем статевого виховання та сексуальної освіти; цілеспрямоване оновлення державного стандарту сексуальної освіти конкретної держави; удосконалення професійно-педагогічної підготовки та перепідготовки педагогів до статевого виховання учнів; створення належного нормативно-методичного забезпечення. Теоретико-методологічну основу статевого виховання в країнах Євросоюзу становлять концепції та ідеї сексуальної освіти, серед яких: релігійна концепція цнотливості, що відображає традиційно-обмежені позиції; гігієнічна концепція, концепція навчання контрацепції, концепція «навчання утриманню», які відповідають сучасним уявленням про міжстатеву взаємодію, характер наявних протиріч між статями, причини сексуальної революції, перспективи у розв'язанні проблеми статей. Виявлено існування трьох основних моделей статевого виховання молоді: рестриктивної (обмежувально-охоронна), пермісивної (ліберальна) та моделі «золотої середини», кожна з яких має право на існування. Прийняття тієї чи тієї моделі в конкретному суспільстві регулюють індивідуальне ставлення до сексуальності і статевого виховання учнівської молоді конкретної країни, політика держави, позиція науковців, рівень економічного розвитку суспільства тощо [5, с.16].

Актуальною проблемою сьогодення залишається полікультурне виховання молоді, що пов'язано з тенденцією до збільшення конфліктів на соціальному, релігійному та етнічному ґрунті. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні проблеми формування полікультурної моделі виховання сучасної молоді, відкритої для діалогу.

Список літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376с.
2. Кульчицький В. Й. Теорія і практика патріотичного виховання в школах України (1945–2019 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2020. 490 с.
3. Сучасні тренди виховання. URL <https://osvitoria.media/experience/suchasni-trendy-vyhovannya-shho-varto-znaty-batkam/> (дата звернення 15.10.2021)
4. Журавльова Л.П. Психологічні основи розвитку емпатії людини. : дис. ... д-ра психолог. наук : 19.00.07 / Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2008. 469 с.
5. Бялик О. В. Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. 38 с.

МОДЕЛЬ І ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТИ

Садчук Катерина Андріївна,

магістрантка спеціальності 013 Початкова освіта
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Україна

Результати аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури, міжнародного та вітчизняного педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів обумовили і обґрунтували необхідність створення структурно-функціональної моделі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти. Але для визначення структури та змісту моделі є необхідність встановити зміст понять «моделювання» та «модель».

Основи моделювання досліджували В. В. Афанасьєв, Л. М. Капченко, Г. Н. Серіков, В. А. Штофф. Аспекти моделювання знайшли практичну реалізацію у педагогічних дослідженнях В. П. Беспалько, А. А. Остапенко, Н. Б. Голуб. Застосування методу моделювання з метою формування самоосвітньої компетентності фахівців було відображено у наукових працях Ю. Ю. Прищупи, С. Е. Касіянець, Т. О. Волошиної, Н. Чоботарьової та інших науковців та дослідників.

На думку Н. І. Островерхової моделювання – це творчий, цілеспрямований процес конструктивно-проектної, аналітико-синтетичної діяльності з метою відображення системи у цілому або її окремих складових, які визначають функціональну спрямованість системи, забезпечують стабільність її існування та розвитку [1].

Моделювання – науковий метод непрямого дослідження об'єктів пізнання шляхом відтворення їх реальних або ідеальних характеристик на іншому об'єкті, моделі, яка є аналогом того чи іншого фрагменту дійсності – оригіналу моделі [2, с. 392].

У філософській літературі «модель» трактується як метод наукового пізнання, здатний узагальнити теоретичне й емпіричне, індукцію і дедукцію. Суть цього процесу полягає у тім, щоб створювати можливі варіанти майбутньої діяльності, прогнозувати її результати.

У педагогіці поняття «модель» визначено як спрощене уявлення про реальність; аналог об'єкта, який при певних умовах відтворює властивості оригінала; формалізована теорія, на основі якої можна зробити ряд припущень; єдність систем, між якими виникає взаємодія та створюються умови стимулювання пізнавальної активності [3].

Модель – це штучно створений об'єкт у вигляді схеми, який відображає та відтворює спрощену структуру, властивості та взаємозв'язки між елементами

цього об'єкту [4]; уявна або матеріально реалізована система, котра відтворює об'єкт дослідження і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно об'єкта [5].

Найбільш вдале й доступне для розуміння визначення моделі, на наш погляд, таке: «модель – це мислено уявлювана або реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінювати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» [6]. Найпростіше трактування методу моделювання випливає з попереднього тлумачення: метод пізнання, який оперує науковими моделями.

Для побудови моделі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти необхідним є встановити зміст поняття «засоби медіаосвіти».

Великий тлумачний словник сучасної української мови пояснює: «медіа – те саме, що мас-медіа», «мас-медіа – засоби масової інформації (радіо, телебачення, преса, кіно та ін.» [7, с. 512, 516]. Зазначимо, що в науковій літературі зустрічається ряд синонімічних слів для терміну медіазасіб, а саме: медіа, засіб мас-медіа, засіб медіаосвіти, засіб масової комунікації, засіб медіа-дидактики.

Слово медіа часто вживається як глобальне поняття, що охоплює як дидактичні засоби, наукову підтримку, так і засоби масової інформації. Отже, медіа – це предмети, обладнання і матеріали, які передають певну інформацію через слова, зображення і звуки, а також дозволяють виконувати певні дії інтелектуального і мануального характеру [8, с. 9].

Дослідниця М. Ячменник у своїй науковій праці керується поняттям «засоби медіаосвіти» як інноваційні дидактичні інструменти організації і забезпечення освітнього процесу, технічні, програмні, мережеві, креолізовані, аудіовізуальні засоби навчання, що сприяють ефективному вирішенню професійних завдань з формування компетентної мовної особистості школяра, його соціалізації, морального, громадянського, естетичного виховання [9, с. 7].

Для нашого дослідження також цінний науковий доробок І. Гуріненко, у якому потлумачено поняття «навчальні засоби мас-медіа» таким чином: це матеріали, виокремленні із загального інформаційного потоку та спеціально підібрані педагогами до конкретних навчальних потреб, на які поставлено певні дидактичні завдання [10, с. 7].

Спираючись на визначення зазначених вище понять, загальних понять «засіб» та «засіб навчання», ми розглядаємо у нашому дослідженні *медіазасоби* як предмети, обладнання та матеріали, які забезпечують функціонування медіаінформаційного простору у формі аудіальних, візуальних, аудіо-візуальних повідомлень та виокремлюються викладачем для організації активного процесу навчання для формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Враховуючи аналіз результатів досліджень вітчизняних та закордонних дослідників та наведені вище визначення, у межах проведення дослідження нами розроблено педагогічну модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти.

Під розробленою *структурно-функціональною моделлю формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти*, спираючись на дослідження І. В. Харіної [11], ми розуміємо схематично позначену структуру, спрямовану на вирішення проблеми результативної зміни компонентів ЗК студентів засобами медіаосвіти. Дана модель являє собою сукупність функціонально взаємопов'язаних компонентів, що складають цілісну систему, що відповідають за соціально-детерміноване цілепокладання, діагностику умов, прогнозування, результативну зміну компонентів ЗК, аналіз результативності процесу, забезпечують формування ЗК майбутніх фахівців засобами медіаосвіти з найбільшою часткою ймовірності.

При побудові структурно-функціональної моделі ми керуємося системним підходом і його принципами (цілісності, структурності, ієрархічності, співвідпорядкованості, взаємозалежності), інтегративним, компетентнісний та особистісно-орієнтованим підходами. Дані підходи в комплексі дозволяють розглянути досліджуваній процес як ієрархічно організовану багатокомпонентну структуру, вихідною ознакою якої є інтеграційна цілісність, що виявляється у внутрішніх зв'язках між запланованими результатами, принципами, змістом, методами, технологією, засобами і формами, які сприяють становленню суб'єктної позиції студентів, розвитку їх особистості.

Структура моделі формування ЗК майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти представлена наступними компонентами на Рис. 1:

- *цільовий*, представлений передумовами (зовнішніми факторами), актуалізує необхідність формування ЗК майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти, і метою, сформованою під впливом зовнішніх факторів і обумовлює відбір підходів і принципів до розгляду і організації процесу;

- *методологічний*, що включає підходи і принципи до розгляду і організації процесу формування ЗК майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти;

- *змістовно-процесуальний*, представлений інтегрованим загальнокультурним змістом освіти; педагогічною технологією, що характеризує послідовність етапів по формуванню ЗК майбутніх учителів, і умовами, що забезпечують результативність формування ЗК майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти; методами, засобами, формами навчання, реалізованими в тому числі на базі медіазасобів;

- *оцінно-результативний*, що забезпечує комплексну оцінку сформованості ЗК студентів і містить: критерії, що несуть інформацію про сформованість компонентів ЗК студентів, що розкриваються через показники, рівні їх вираженості; результат.

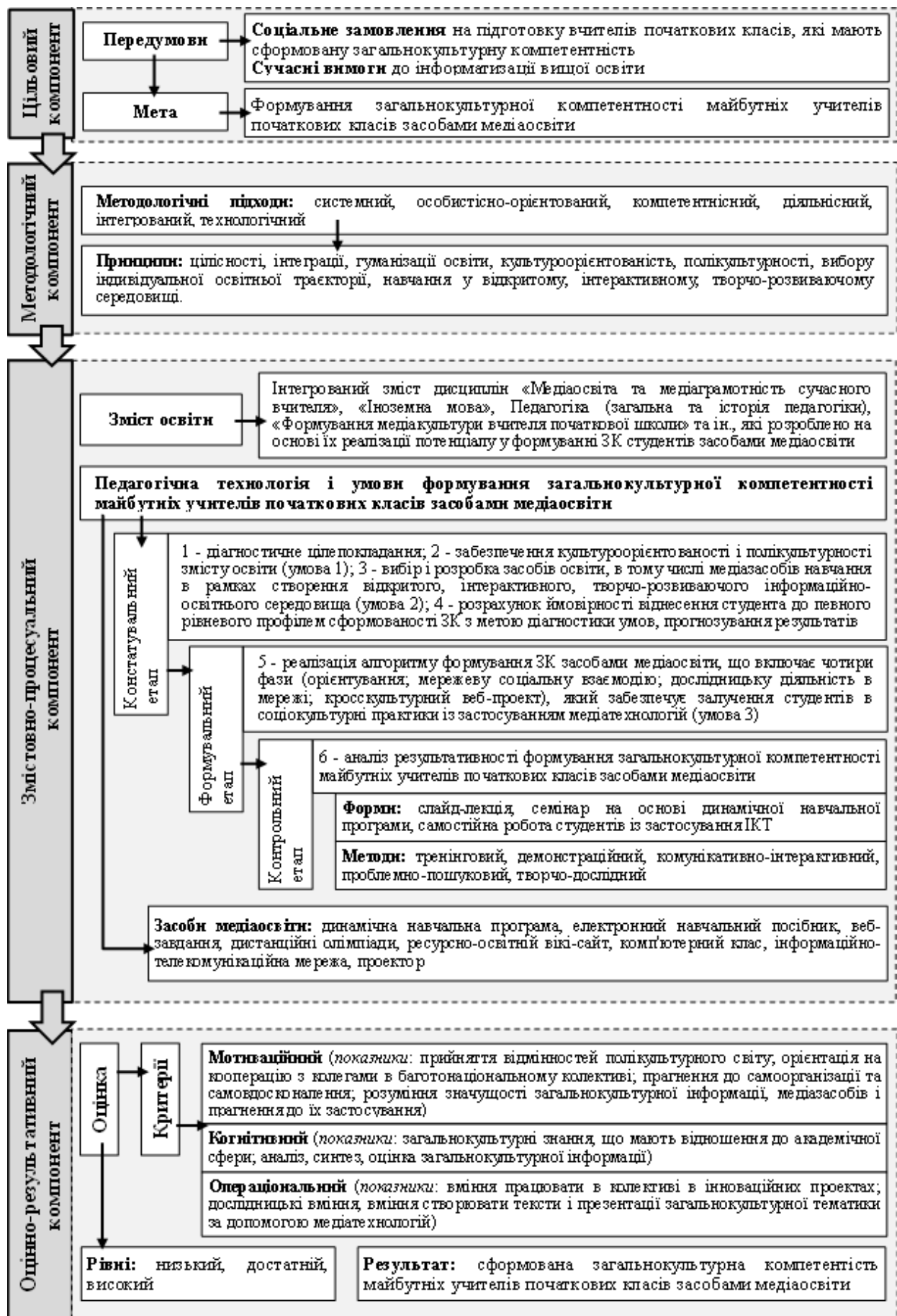

Рисунок 1. Модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти

Отже, розроблена структурно-функціональна модель дає уявлення про цілісність змісту процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобами медіаосвіти, його внутрішню структуру і функціональні взаємозв'язки його компонентів.

Список літератури

1. Островерхова Н. І. Моделювання в управлінській діяльності директора. *Директор школи. Україна*. 1999. № 8-9. С. 28-34.
2. Чумак Л. В. Полікультурне виховання учнів середніх (5–8) класів в умовах родинно-шкільного освітнього простору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Тернопіль, 2011. 20 с.
3. Педагогический словарь. Педагогика. 2010. URL: <http://www.pedpro.ru/terms/>.
4. Бешенков С. А. Моделирование и формализация: метод. пособие. М. : Лаборатория базовых знаний, 2002. 333 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, О. С. Дубинчук, Н. О. Талалуєва, А. О. Молчанова, Л. Б. Лук'янова; за ред. Н. Г. Ничкало. К. : Вища шк., 2000. 380 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови : з дод. і допов. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
8. Литвин А. В. Завдання медіаосвіти в контексті підвищення якості професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 4. С. 9–21.
9. Ячменик М. М. Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до використання засобів медіаосвіти у професійній діяльності : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Суми, 2019. 20 с.
10. Гуриченко І. Ю. Педагогічні умови застосування засобів мас-медіа у професійній підготовці майбутніх державних інспекторів з пожежної безпеки : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2012. 20 с.
11. Харина И. В. Формирование поликультурной компетентности иностранных студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Красноярск, 2014. 226 с.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Хасанова Дилдора Шухратовна

Преподаватель,
Самаркандского государственного института иностранных языков,
Узбекистан

На данном этапе развития образования основной задачей школы становится формирование социокультурной компетентности обучающихся. Широкое использование средств информационных и коммуникационных технологий на уроках определяет их стремительное внедрение в учебный процесс и способствует модернизации образовательного пространства школы.

Важной составляющей педагогического мастерства учителя в современных условиях становится его соответствие уровню развития науки и техники, его умению решать профессиональные задачи с применением ИКТ.

Так что же такое информационные технологии? ИКТ – это «система методов и способов сбора, накопления, хранения, поиска, передачи, обработки и выдачи информации с помощью компьютеров и компьютерных линий связи» [1].

Информационные технологии, как правило, представляют собой такие технические средства как аудио, видео, компьютер, Интернет.

Применение компьютеров на уроках иностранного языка существенно повышает интенсивность образовательного процесса. Интерактивное обучение с помощью обучающих компьютерных программ способствует реализации целого комплекса методических, педагогических, дидактических, психологических принципов, делает процесс обучения более интересным. Такой способ обучения дает возможность учитывать темп работы каждого учащегося. В это же время преобразуется ценностно-смысловая сфера обучаемого, увеличивается его познавательная деятельность, что, несомненно, способствует эффективному повышению уровня знаний и умений. Однако необходимо помнить, что компьютер не может заменить учителя в учебном процессе. Здесь необходимо тщательное планирование времени работы с компьютером, использовать его только тогда, когда этого требует образовательный процесс.

Таким образом «внедрение ИКТ способствует достижению основной цели модернизации образования – улучшению качества обучения, увеличению доступности образования, обеспечению гармоничного развития личности, ориентирующейся в информационном пространстве, приобщенной к информационно-коммуникационным возможностям современных технологий и обладающей информационной культурой» [4].

В обучении иностранному языку широкое использование получили мультимедийные технологии, основными средствами которых являются звук, текст, видео. Невозможно представить образовательный процесс без мультимедийных презентаций. Именно проектная деятельность – это значимая

сторона использования информационных технологий на уроках иностранного языка.

Метод проектов – это «способ достижения дидактической цели через детальную разработку проблемы (технология), которая должна завершиться вполне реальным, осязаемым практическим результатом, оформленным тем или иным образом; это совокупность приёмов, действий учащихся в их определённой последовательности для достижения поставленной задачи – решения проблемы, лично значимой для учащихся и оформленной в виде некоего конечного продукта» [5].

Благодаря проектной деятельности учащиеся могут самостоятельно выбрать тему своей творческой работы, используя различные источники информации, выбрать способ ее демонстрации. Кроме того, с помощью метода проектов учащимся предоставляется прекрасная возможность использовать иностранный язык в ситуациях повседневного общения.

Проектная деятельность способствует совершенствованию навыков работы учащихся с компьютером и другими современными техническими средствами. Учащиеся осваивают электронные версии словарей, справочников, энциклопедий; расширяют языковые знания; повышают уровень практического использования иностранного языка.

Мультимедийные технологии наиболее продуктивно отвечают дидактическим целям урока. Учебный аспект предполагает осознание обучающимися учебного материала; развивающий аспект предполагает развитие познавательного интереса учащихся, творческих способностей, способностей к догадке, сравнению, сопоставлению, формированию заключений; воспитательный аспект способствует обеспечению стимулирования речемыслительной деятельности учащихся и их социальной активности [2].

Использование Интернет-технологий предполагает увеличение контактов, дает возможность обмениваться социокультурными ценностями, усиленно изучать иностранный язык, преодолеть коммуникативный барьер, развивать творческий потенциал.

Итак, ресурсы Интернет можно применять:

- для поиска необходимой информации учащимися в рамках проектной деятельности;
- для самостоятельного изучения иностранного языка;
- для развития творческого потенциала учащихся (участие в различных конкурсах, викторинах, конференциях);
- для дистанционного изучения иностранного языка под руководством педагога;
- для поиска необходимого материала во время подготовки к уроку, внеклассному мероприятию.

Многие учебные заведения имеют лингафонный кабинет с достаточным количеством компьютеров с доступом в Интернет, что позволяет более эффективно решить целый ряд лингводидактических задач.

К данным задачам относятся:

- развитие умений аудирования с помощью оригинальных звуковых материалов глобальной сети; контроль правильности прослушанного материала;
- развитие рецептивных грамматических умений чтения, используя тексты Интернет разного уровня сложности; обучение технике чтения вслух; совершенствование лексических и грамматических навыков чтения; развитие умений выделения в тексте основной, второстепенной и других видов смысловой информации; контроль понимания прочитанного текста;
- развитие грамматических умений продуктивного письма; активизация грамматических навыков с помощью тестовых программ; использование справочно-информационной литературы по грамматике, в случае обнаружения ошибки;
- формирование навыков письма, отправляя ответы партнерам с помощью электронной почты; написание сочинений, эссе, рефератов и других видов работ совместного творчества;
- пополнение лексического запаса учащихся с учетом социально-политического устройства общества, культуры и традиций государства; контроль уровня словарного запаса учащихся с помощью тестовых, игровых обучающих программ сети Интернет; использование электронных словарей и других информационных источников для оказания поддержки;
- развитие лексико-грамматических умений перевода; контроль правильности перевода; использование текстового редактора, системы машинного перевода с целью приобретения умения редактирования текста; использование электронных словарей, справочников, глоссариев для оказания справочно-информационной поддержки;
- обучение различным видам анализа текста; развитие умений преодоления языковых барьеров самостоятельно; использование автоматических словарей, электронных энциклопедий и других справочников для оказания информационной поддержки с помощью экстралингвистической информации;
- формирование устойчивой мотивации к изучению иностранного языка с помощью различных материалов сети Интернет.

Однако, несмотря на все преимущества информационных технологий, они не могут полностью заменить учителя иностранного языка. Нельзя забывать о воспитательных функциях преподавателя, которые не могут быть реализованы ИКТ. ИКТ – это способ поддержки познавательной деятельности учащегося.

Обучающие программы по иностранному языку способствуют росту мотивации учащихся по предмету, развитию умений аудирования, чтения, говорения, письма, выработке навыков контроля и самоконтроля учащихся [3].

Видами информационных технологий на уроках иностранного языка являются создание презентаций, проектов, сайтов, публикаций; разработка и создание дидактического материала; тестирование он-лайн; ведение телемоста с использованием веб-камер; электронная библиотека; мультимедийные курсы, использование Интернет-ресурсов.

Итак, использование ИКТ на уроках иностранного языка способствует формированию и совершенствованию общеучебных умений и навыков учащихся; расширению их языкового материала; проявлению самостоятельности в работе над учебным материалом; развитию творческого потенциала учащихся, их познавательной активности; созданию увлекательного урока.

Список использованной литературы:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – ИКАР, 2009.
2. Ефременко В.А. Применение информационных технологий на уроках иностранного языка// ИЯШ. – 2007. – №8.
3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2007.
4. Информационные технологии в образовании-2007. Сборник научных трудов участников VII научно-практической конференции-выставки 30–31 октября 2007г. – Ростов н/Д: Ростиздат, 2007.
5. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка//Иностранные языки в школе. – 2000. – № № 2, 3.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ ЧЕРЕЗ ПРИЙНЯТТЯ ЇЇ ЯК КОНЦЕПЦІЇ

Шуба Ольга Юріївна,

вчитель математики,
вища кваліфікаційна категорія,
педагогічне звання «Вчитель-методист»
комунальний заклад «Маріупольська
загальноосвітня школа I-III ступенів №10
Маріупольської міської ради
Донецької області», Україна

Не секрет, що математика завжди вважалася і вважається одним із найскладніших навчальних предметів. Саме тому сьогодні велика увага приділяється формуванню в школярів математичних і ключових компетентностей, які, на мій погляд, так необхідні випускникам для успішної самореалізації в суспільстві.

В Законі України «Про освіту» математична компетентність виділена як одна з «ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності» (1).

Значення математичної освіти в сучасному суспільстві надзвичайне, бо результатом математичної компетентності стануть вміння та навички успішно діяти в навчальних і життєвих ситуаціях і нести відповідальність за свої дії на основі набутих знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлень.

Заощадлива поведінка стосовно енергоресурсів, формування дбайливого ставлення до здоров'я та навколишнього середовища, набуття практичних навичок роботи з фінансами, розвиток стосунків між людьми – це життєві компетентності, які можуть сформувавши уроки математики.

Щоб успішно навчати учнів, кожен учитель математики повинен добре знати свій предмет, він має знати не тільки те, чому навчити учнів, а й як навчати. Організація навчання математиці на основі врахування досвіду взаємодії учня з навколишнім світом – соціальне замовлення сьогодення.

Багато учнів думають, що не потрібно розуміти, чому математика працює так, як вона працює. Хочеться, щоб учні сприймали числа як об'єкти і могли зрозуміти сенс дій. Одна з тенденцій викладання не в заучуванні, а через прийняття математики як концепції, через діяльнісний підхід, через розкриття краси науки. Важливо, щоб дитина навчилася розуміти математику через проблеми навколишньої дійсності. Для цього необхідне постійне залучення учнів до різних видів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток вміння оцінювати проблеми та приймати рішення, щоб досягти поставленої мети, засвоєння не лише готових знань, а й способів цього засвоєння, способів міркувань, застосовуваних у математиці.

Важливим елементом для цієї тенденції є групова робота. Учні досягають більш високого рівня розуміння завдяки взаємодії з однолітками, в тому числі в

ході рольових ігор, роботою в групах з взаємоперевіркою, в створенні реклами, досліджуваної теми уроку, або презентації його.

В сучасному курсі шкільної математики пропонуються завдання на опанування школярами фінансовою грамотністю. Учні виконують орієнтовані завдання: підрахунок додатків, квартирних платежів. Вивчивши поняття відсотка і пропорції, знайомляться з основами банківської справи, знаходять відсотки ПДВ, обчислюють витрати і доходи фірм, а також розвивають навички вирішення найскладніших завдань з кредитами в банках і їх відсотками. З метою формування фінансової грамотності та підготовки здобувачів освіти до зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень з математики використовуються завдання такого типу:

1. На початок року тариф на електроенергію становив 1,44 гривень за 1 кВт. В середині року тариф збільшився на 20%, а в кінці року ще на 20%. Як ви вважаєте, чи збільшився тариф на 40%, менш ніж на 40%, більш ніж на 40% ?

2. Вкладник взяв у кредит 10 000,00 гривень, які повинен повернути через 3 роки. Знайти відсоткову ставку кредиту, якщо відомо, що потрібно віддати банку 11 576,25 гривень.

Високий розвиваючий потенціал мають «провокуючі» завдання, які сприяють формуванню критичного та системного мислення, здатності логічно обґрунтовувати позицію. Це завдання, умови яких в тій чи в іншій формі нав'язують невірну відповідь:

- трактування термінів, словесних оборотів, буквених або числових виразів;
- завдання, які змушують придумувати, складати, будувати такі математичні об'єкти, які при заданих умовах не можуть мати місця;
- завдання, які вводять в оману через неоднозначність.

Наведу приклади декількох «провокуючих» запитань для учнів 5-9 класів:

- ✓ *Скільки граней має шестигранний олівець? (відповідь: 8 граней);*
- ✓ *Скільки цифр буде потрібно, щоб записати дванадцятизначне число? (відповідь: одна, дві, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять);*
- ✓ *Що більше $\sin a$ або $\sin 2a$? (відповідь: невизначено);*
- ✓ *Яке просте число слідує за числом 200? (відповідь: 211).*

Однієї з сучасних тенденцій викладання математики є здатність учнів до самоосвіти. Тому я планомірно і систематично включаю самостійну роботу в освітній процес на різних етапах уроку і в ході вивчення нової теми. Вважаю доцільним при роботі з текстом підручника, з практичною частиною, використанням наступних завдань:

- ✓ *намалюй, запам'ятай;*
- ✓ *відповідай на запитання, заповнюючи кросворд;*
- ✓ *розв'яжи по готовому алгоритму;*
- ✓ *склади алгоритм;*
- ✓ *розв'яжи;*
- ✓ *доведи;*

✓ *творче завдання.*

Упровадження в освітній процес проектної діяльності, цифрових технологій, проблемного навчання (створення проблемних ситуацій, в яких здобувачі освіти самостійно шукають відповіді на питання) посилить прикладну і практичну спрямованість навчання математиці, забезпечить реалізацію компетентнісного підходу до формування когнітивних навичок, які « дають змогу оперувати числами для ідентифікації, систематизації, критичної оцінки комплексу проблем та пошуку шляхів їх розв'язання, що є складовою математичного мислення» (2).

Список літератури

1. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

2. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 №960-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>

PECULIARITIES OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE DIALOGUE SPEECH

Volkova L.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Modern European Languages,
University of the State Fiscal Service of Ukraine

In modern conditions, strengthening cultural and economic ties between countries with foreign languages is a necessary condition for the success of an educated person. Therefore, the requirements for teaching foreign languages are increasing, new technologies and methods of teaching foreign languages are being developed.

The modern approach to the study of foreign languages is focused on communication as a learning goal, i.e. the emphasis is on the communicative approach to learning foreign languages. The defining principles of the communicative approach are: the speech orientation of the educational process, which is that the way to achieve this practical goal is the correct use of a foreign language; individualization from the point of view of its personal aspect as the main means of motivation and activity of participants of educational process; multifunctionality, which provides the selection of foreign language material for an adequate communication process; situationality, novelty, etc. [2].

Analysis of scientific sources allowed us to identify the most characteristic features of dialogic speech, namely: the presence of interlocutors; quick exchange of remarks almost without prior consideration; semantic interdependence of cues; situational dependence of cues; conciseness, clarity of remarks; extensive use of "used" in speech means-stamps; auditory perception of dialogue participants: the importance of intonation, timbre, key, etc., which can affect the semantics of words, change it or even completely neutralize it; visual perception of dialogue participants.

N.V. Sura believes that depending on the leading communicative function performed by a dialogue, there are functional types of dialogues. The results of research conducted by S.Yu. Nikolaeva on authentic educational texts, showed that four main types of dialogues are the most widespread: - dialogue-expansion; - dialogue-agreement; - dialogue-exchange of impressions (thoughts); - dialogue-discussion (discussion) [6, p. 80].

Educational dialogue, as a type of language activity, is complicated by the fact that it provides for a rapid change in the acts of perception and speech. In dialogue it is impossible, as in a monologue, to predict the course of thought, because the statement of one partner largely depends on what the other will tell him.

In the process of learning a foreign language, students must learn to: start a conversation using an initiative cue; respond correctly and quickly to the interlocutor's

initiative remark with a reactive remark; to maintain a conversation, ie in order to continue the conversation to use not purely reactive, but reactive-initiative remarks.

The communicative purpose of educational dialogues is to carry out a certain social action, provided by the etiquette of a certain speech community. The main qualitative indicators of the formation of the general ability to conduct a dialogue in a foreign language are special skills: 1) to produce a dialogical unity of different types; 2) start a dialogue, using the appropriate initiative cue (messages, promptings, questions); 3) respond to the interlocutor's remark, using remarks that have different communicative functions; 4) to maintain the conversation, adding to the response cue his initiative cue; 5) stimulate the interlocutor to speak, expressing their interest through remarks of an evaluative nature; 6) to produce dialogues of different functional types on the basis of the offered educational communicative situations; 7) if necessary (misunderstanding of the interlocutor's remark or difficulty in expressing his opinion) politely interrupt the conversation and seek help from a partner or even a directory (phrasebook, dictionary) [4].

The use of the method of educational dialogues in order to develop dialogic speech of students in English classes involves compliance with the following requirements for the educational process, namely the provision of speech-thinking tasks of different levels; construction of exercises on didactic material, which is the text; use of sample texts as a method of preparation for oral and written statements; adaptation of the content of texts to age individual features of students; natural situationality of learning. Compliance to stylistic and genre differentiation of exercises; teaching students ways of creative activity; combination of reproductive and productive actions; systematic use of exercises that involve creative activities of a monologue and dialogue; subordination of the content of exercises to work on typical shortcomings in student speech; personal approach to the formation of students' skills [1].

Mastering foreign language dialogic speech has certain difficulties for students, the causes of which are found in the specific features of this form of speech. The first is due to the fact that dialogic speech combines two types of speech activity - listening and speaking. Therefore, the second partner must understand the first partner's remark and respond quickly and adequately to respond to it, i.e. to respond with a jet replica. This is where the inhibition of the communication process occurs. The difficulty is that the need to perceive and understand the first partner, on the one hand, and prepare their response - on the other, causes a state of dichotomy and, as a result, the inability to engage in dialogue at a normal pace with insufficient language skills [3, p.120].

Methodists rightly believe that the teaching of oral speech should begin with educational dialogue. Then, from the very beginning, a foreign language is presented as a process, as a new form of communication, and learning begins with an attempt to establish communicative contact with both the group and with individual students. It is in the dialogue that the student's creative abilities are most fully manifested.

In conclusion, we note that the educational dialogue should play a leading role in the process of learning a foreign language. Communication that occurs during the dialogue promotes the emergence of a verbal stimulus that activates the process of learning and mastering lexical and grammatical material by students. In foreign language classes, the greatest attention should be paid to the dialogic speech of students

for the development and improvement of speech skills. To ensure the effective development of skills and abilities of dialogic speech, it is necessary to use sets of exercises to teach this type of speech.

References

1. Iskhakova FS Training of correct unprepared dialogic speech / FS Iskhakova // Foreign languages at school. - 1976. - № 4. - P.54 - 57.
2. Kostyuchenko KE Features of teaching dialogic speech in English classes at university. - Scientific notes / Ed. Qty: VV Radul, V.A. Kushnir and others. - Issue 135. - Kirovograd: RVV KDPU im. V. Vinnichenko, 2015. - P.135 - 139.
3. Leontiev AA Psychology of communication. / AA Leontiev. - 2nd ed., Corrected. and ext. - М.: СМЫСЛ, 1997. - 351 с.
4. Nakonechna AA, Ordynska I. Ya. Features of teaching dialogic speech in the study of English / AA Nakonechna, I. Ya. Ordynska // Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical sciences. - 2015. - № 2. - P.175-189.
5. Nikolaeva S. Yu. Modern technologies of teaching foreign communication / S. Yu. Nikolaeva, GA Grinyuk, TI Oliynyk. - K.: Lenvit, 1997. - 96 p.
6. Surah N.A. Teaching university students professionally oriented to communicate in a foreign language. - Luhansk: Publishing House of the East Ukrainian National University named after V. Dalya, 2008. - 126 p.

A PRACTICAL COMPONENT OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF LAWYERS

Prenko Yana

Teacher of the Department of General Law
and socio-humanitarian disciplines
Kherson faculty of Odessa
State University of Internal Affairs

Vasta Valeriia,

Teacher of the Department of General Law
and socio-humanitarian disciplines
Kherson faculty of Odessa
State University of Internal Affairs

The language of law is a functional variety of literary language with characteristic linguistic-stylistic and structural-genre features due to the specifics of the legal sphere and communicative-professional needs in it. The main areas of functioning of modern legal language are legislation (national and international), justice, notary and office work, legal science and education, legal information. The language of law is characterized by a set of certain linguistic and stylistic parameters, which also serve as requirements for modern legal text: formality, clarity, accuracy, unambiguity, completeness of content, logical sequence, argumentation, clarity of presentation, instructive and informative (directive) nature of legal requirements, codification generalization, strict normativeness at all language levels, high degree of standardization (terminology and syntactic constructions: established inversions, formulas, clichés), stylistic homogeneity, neutrality (emotionlessness), traditionalism (stability) of means of expression, lack of individual authorial features. Legal language as a socially and historically formed set of language tools (lexical, phraseological, grammatical and stylistic) is a multifunctional, open and multilevel system.

As a complex multifunctional subsystem of literary language, the language of law performs a number of functions, among which are basic (common) and specific:

- 1) nominative (naming of legal realities and concepts);
- 2) epistemological (tools and methods of legal knowledge, mastery of social and legal experience);
- 3) axiological (legal and moral and ethical assessment);
- 4) communicative (communication);
- 5) regulatory-voluntary (legal regulation of human behavior and social relations through the expression of the will of the subject of law and the impact on legal consciousness);
- 6) cultural (preservation and transfer of legal knowledge and legal culture);
- 7) aesthetic (linguistic and stylistic perfection of the text of the law as a standard for all legal documents).

The actualization of a certain set of basic and specific functions at the speech level depends on the purpose and purpose, content and form, genre and style of the legal text. Mastering typical grammar models and lexical minimum is an integral part of learning a foreign language. During training the teacher faces necessity to reach a stage of conscious and correct use by students of grammatical constructions and unmistakable use of vocabulary.

The formation of professionally oriented language competence of students, fluency in the state language with the use of professional vocabulary, improving the culture of oral and written professional speech is the main purpose of teaching the discipline "Ukrainian language (professionally)" in higher education in law.

The practical component of studying the Ukrainian language by lawyers is to increase the level of knowledge of modern Ukrainian literary language, to form the necessary speech skills for a lawyer, to improve the general professional erudition and language culture of a lawyer.

In the process of putting the theory into practice, the skills and abilities are improved in relation to:

- developing a culture of professional speech;
- use of rules of language etiquette during business communication;
- observance of pronunciation and stressing norms in oral speech;
- application of spelling, punctuation rules in written speech;
- algorithm for searching for legal norms in a legislative act according to a given formula;
- conscious use of professional vocabulary in oral and written speech;
- understanding the essence of the terminology of law;
- distinction of paronyms, synonyms, homonyms, ambiguous terms of legal texts;
- choosing an appropriate term from a number of synonyms;
- use of phraseology in legal texts; work with various reference sources, dictionaries, including legal;
- implementation of appropriate selection and appropriate use of language tools in accordance with the task; exercising control over one's own speech, etc. [1, p.185]

Thus, the language of Ukrainian jurisprudence is a multifaceted phenomenon, as there are:

- object of legal regulation (state language, language of proceedings, texts as a subject of copyright, etc.);
- a means of legislative activity;
- means or object of law enforcement activity (interpretation of texts of normative acts);
- a means of legal science [2, p.85].

As one of the most important achievements of the evolution of human society, language has had a significant impact on the development of law. Law, which is a tool for managing social processes, acquires the properties of a normative regulator not when it is fixed in the language. Legal concepts and norms cannot exist other than in certain language forms. That is why one of the important aspects of learning the Ukrainian language by future lawyers is the practical component.

List of references:

1. Matsyuk Z., Stankevich N. Ukrainian language of professional orientation: [textbook]. Київ: Каравела, 2009. 352 p.
2. Radkevych O.D., Alkema V.G. Formation of human resources of higher education - the main factor in improving the quality of higher education. Kyiv: BAO Society, 2013. P. 84 - 86.
3. Shevchuk S.V., Klimenko I.V. Ukrainian language for professional purposes: [textbook]. Kyiv: Alerta, 2010. 694 p.

ВЗАИМОСВЯЗЬ РУССКОЙ, АНГЛИЙСКОЙ И АМЕРИКАНСКОЙ ЛИТЕРАТУР В 20-30-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Ломова Е.А.

ассоциированный профессор,
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Коваленко Е.

магистр филологии
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Нұржақып Е.Е.

магистр филологии
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Аннотация

В данной статье исследуется взаимосвязь и взаимовлияние русской, английской и американской литератур в русле мирового социального и культурного процесса в 20-30-е годы XX века.

Взаимосвязь русской, английской и американской литератур в 20-30-е годы XX века обнаруживает их стойкий и многоаспектный интерес друг к другу и помогает выявить общие тенденции развития мирового культурного процесса этого периода.

Ключевые слова: психологический подход, принцип монтажа, художественное восприятие, литературное влияние, литературные связи.

В 20-е годы XX века в английской русистике появляются работы Д. Мирского «История русской литературы» и «Современная русская литература», а также талантливо написанная биография Пушкина (1926), которая стала первой английской книгой о великом русском поэте.

Профессор Ноттингемского университета Янко Ларин публикует ряд серьезных исследований о русских классиках - Гоголе, Достоевском, Толстом и Гончарове, а также несколько критических и литературоведческих монографий - «Пушкин и русская литература», «Введение в русский роман», где применяется термин «критический реализм» и обосновывается психологический подход к объяснению литературных явлений в духе фрейдизма.

Английская писательница Вирджиния Вулф публикует статью «Русская точка зрения», в которой Чехов называется «самым тонким и деликатным аналитиком человеческих отношений» [1], [2].

Первая английская монография о Чехове вышла в Англии еще в 1923 году. Ее автор Вильям Джерарди характеризовал чеховское искусство рассказа как «точное умение воспроизводить течение жизни в ее непосредственном переживании и ощущении».

С другой стороны, творчество многих английских писателей становится достоянием русской культуры. И в этом смысле следует назвать имя Джозефа Конрада.

История публикаций Конрада на русском языке отражает общие особенности восприятия значительных явлений западной культуры XX века в России. Самые первые переводы стали появляться в русских журналах с конца XIX века почти параллельно с выходом их в свет в Англии.

Морские рассказы и повести Конрада подкупали своей яркостью и динамизмом, а его романы «Тайный агент», «На взгляд Запада» вышли в России отдельными книгами, и переводчице З. Венгеровой вполне удалось передать в повествовании многие новаторские стилистические приемы Конрада, например, принцип монтажа.

В 1920-е годы уже публикуются почти все произведения писателя в русском переводе, а Е. Ланн предпринимает попытку издания собрания сочинений в 10-ти томах, которая, однако, не была осуществлена.

В последующие годы издание сочинений Конрада продолжалось, но в основном публиковались старые переводы, а книги, изданные в двадцатые годы, сохранились только в крупных библиотеках и частных коллекциях.

Подробнее об истоках и причинах популярности Д. Конрада в России можно прочесть в статье Е.Е. Кориковой [3].

Систематическое научное исследование русской литературы в США началось с Лео Винера (1862-1939). Он был выходцем из России, затем учился в Германии, а в 1911 году стал профессором славянских языков в Гарвардском университете. Лео Винер проявил себя как талантливый переводчик Льва Толстого, что является его несомненной заслугой [161].

В 1902 году Винер выпустил двухтомную антологию русской литературы на английском языке. Русских классиков Винер провозгласил «учителями» литературы Запада и говорил о широких перспективах русского языка в Америке. Его слова не оказались выдумкой, и в этот период русский язык, действительно, был введен в программу Калифорнийского университета, где его преподавал известный в будущем ученый и переводчик Д. Нойес, получивший филологическую подготовку в Петербургском университете.

В 1911 году профессор английской литературы Йельского университета Вильям Фелпс (1865-1943) пишет интересную книгу под названием «Очерки о русских романистах», где содержатся главы о Гоголе, Тургеневе, Достоевском, Толстом, Горьком, Чехове, Андрееве, Арцыбашеве и Куприне. В своем исследовании Фелпс подчеркивает мировое значение русской литературы и общечеловеческий характер созданных ею героев. Например, в Чичикове Фелпс

увидел «верный портрет американского прожектера или преуспевающего американского коммивояжера» [5], [6].

В первые годы после Октябрьской революции Америка наводнилась русскими эмигрантами, многие из которых сделали себе карьеру, добившись ученых званий и руководящих постов в академических сферах.

Так, бывший посол Временного правительства, эсер, а затем кадет М. Карпович возглавляет кафедру истории России в Гарвардском университете.

В американских университетах преподают Г. Струве, М. Слоним, О. Масленников и многие другие русские эмигранты, покинувшие советскую Россию [7], [8].

Похожие процессы происходят в этот период и в Англии. О русской эмиграции в контексте русско-английских литературных связей в I половине XX века можно прочитать в монографии О.А. Казниной [9]. Эта же проблема подробно освещается и в диссертации В.Н. Долговой [10].

С середины 20-х годов двадцатого столетия в Америке стали публиковаться монографии об отдельных русских писателях. Таковыми можно назвать книги Д. Нойеса, А. Кауна, А. Ярмолинского и Э. Симмонса, которые в большинстве своем представляли жанр критико-биографического очерка [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17].

В 1924 году А. Каун защитил в Калифорнийском университете диссертацию по творчеству Леонида Андреева, и это была первая американская диссертационная работа по русской литературе.

Циклизация становится новым путем создания новой структуры романа в литературе России и Англии I половины XX века.

В литературе России и Англии получает широкое распространение жанровая традиция формирования романного целого из отдельных, внешне законченных рассказов. Группы рассказов образуют целое благодаря внутренним взаимодействиям. На рубеже XIX-XX веков старые структуры романа перестают соответствовать эстетическим запросам времени. Имеет место нечто вроде создания новой структуры романа путем циклизации малых форм, причем процесс носит объективный и интернациональный характер.

О.С. Сидорова отмечает, что данная тенденция ярко проявилась в британской литературе (особенно ее ирландской линии) [18]. Среди произведений этой новой «гибридной» формы исследовательница называет «Дублинцев» Д. Джойса и «Невспаханное поле» Дж. Мура.

Даже те тексты, которые изначально названы романами, строятся фрагментарно. Так, в романе В. Вулф «Комната Джейкоба» - основная линия повествования - это цепь отдельных эпизодов, фрагментов жизни героя, которые трудно соотносить друг с другом логически. Роман «Волны» состоит из девяти частей, представляющих собой монологи шести героев. Текст связывает не сюжетная обусловленность действий и мыслей героев, а напротив - создается некая универсальная картина бытия и некий абстрактный, обобщенный образ человека.

Множество примеров подобных жанровых форм в русской литературе и особую ценность являет собой «Конармия» Бабеля как разновидность типичного

для литературы XX века нового романа, поскольку внимание к духовной жизни героя сочетается в нем с широкой панорамой событий.

О.С. Сидорова обнаруживает, что подобные структуры характерны и для других писателей-орнаменталистов - Б. Пильяка, В. Иванова, Б. Лавренева и др.

Тяга к единству, воплощенному в романе, ощутима в произведениях писателей нереалистического направления, и в этой связи можно назвать сборник новелл Н. Гумилева «Тень от пальмы», сборник новелл В. Брюсова «Земная ось», мегасюжетные циклы В. Набокова «Возвращение Чорба», «Весна в Фиальте».

Писатели-авангардисты, отвергая обычные способы создания целого, тем не менее объединяют свои тексты, подтверждая общее стремление к новой форме («Случай» Д. Хармса). Все это служит свидетельством тяги к фрагментальности, характерной для жанра, где выражена большая форма и при этом исчезает малая. Отсутствие фабульной целостности не создает впечатления отдельного положения частей, а лишь дополняет объемность и многогранность отображаемой художниками окружающей реальности.

В 20-30-е годы XX века в России стойкий интерес к английским и американским авторам и к общественно-политической жизни обеих стран проявляет журнал «Новый мир».

Уже в 1926 году в рубрике «Статьи и очерки» появляются публикации современной жизни Великобритании, например, статьи И. Званич «Лондон в дни всеобщей забастовки (Письмо из Англии)».

В 1930 году журнал не обходит вниманием и проблемы изучения и преподавания истории русской литературы в России, публикуя работу И. Аксакова «Гамлет» и другие опыты содействия отечественной шекспирологии.

В 1931 году в журнале появляется статья М. Зенкевич «О новинках английской и американской литературы».

А в 1936 году «Новый мир» публикует на своих страницах пьесу Б.Шоу «Простак с островов неожиданности».

Подробнее об английской литературе на страницах журнала «Новый мир» можно прочесть в статье А.М. Шестеревой [19].

В 1938 году появляется статья А. Платонова «Сущий рай», посвященная одноименному роману английского писателя Р. Орлингтона (1892-1942). Она была опубликована в год издания английского романа и стала одним из первых откликов на это произведение в России. Как отмечает С.А. Фадеева, А Платонов концентрирует внимание на образе главного героя Криса Хейлина и выявляет уязвимые стороны в его философских и идеологических исканиях. Но при этом русский критик не улавливает иронии Орлингтона и отождествляет взгляды английского писателя и его героя.

В 30-е годы увидела свет работа известного английского филолога Р. Баура «Положение Блока в русской литературе», которая позднее вошла в его монографию под названием «Наследие символизма». Эстетика символизма очень привлекает Баура, и Александр Блок с этой точки зрения рассматривается как один из значимых и талантливых представителей этого поэтического течения, отразившего новые веяния наступившего двадцатого столетия. В

стороне от внимания англичан не остались музыкальность и метрика блоковского стиха. В этой связи нельзя ни назвать объемистое и подробное исследование стихотворной техники А. Блока, осуществленное Робинотом Кембеллом. Он дает тщательный анализ ритмики поэзии Блока, подкрепляя свои выводы многочисленными цитатами и публикациями, проводя при этом и интересный сравнительный анализ метрики русского и английского стиха.

Творчество М. Горького также становится объектом исследования английских литературоведов. И в этой связи довольно интересны работы Р. Хейра и Е. Борраса.

Среди американских литературоведческих работ этого периода следует назвать критико-биографические очерки Авраама Ярмолинского «Тургенев» (1926) и «Достоевский» (1934), а также диссертацию Гарри Гершковича «Демократические идеи в творчестве Тургенева» (1932).

Среди отдельных монографий этого периода можно отметить крупную работу Симмонса «Английская литература и культура в России (1553-1840)», которая вышла в свет в 1935 году в серии «Гарвардские исследования в области сравнительной литературы».

В Колумбийском университете Николай Стрельский защищает диссертацию по прозе Салтыкова-Щедрина [20].

В 1937 году выходит пушкинский юбилейный сборник, одним из редакторов которого выступает С. Кросс (1891-1946), известный как американский переводчик «Слова о полку Игореве».

В 1939 году публикуется интересная работа А. Смита «Художественные произведения Толстого в Англии и Америке» (1936) [21].

Таким образом, взаимосвязь русской, английской и американской литератур в 20-30-е годы XX века обнаруживает их стойкий и многоаспектный интерес друг к другу и помогает выявить общие тенденции развития мирового культурного процесса этого периода.

Список литературы

1. Woolf V. The common reader. London, 1925.
2. Woolf V. The bridges and abysses. New York, 1967.
3. Корицова Е.Е. Творчество Конрада. Проблема популярности в России // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.
4. Winner T. Chekhov and his prose. New York-Chicago-San Francisco, 1966.
5. Phelps W.L. Essays on Russian novelists. New York, 1911.
6. Phelps G. The Russian novel in English fiction. London, 1956.
7. Slonim M. The epic of Russian literature from its origins through Tolstoy. New Yourk, 1950.
8. Slonim M. Modern Russian literature from Chekhov to the present. - New Yourk, 1950.
9. Казнина О.А. Русские в Англии. Русская эмиграция в контексте русско-английских литературных связей в I половине XX века, М.: Наследие, ИМЛИ РАН, 1997.

10. Долгова В.Н. Русско-английские культурны связи в конце XIX - начале XX веков. - Дисс. канд. филол наук, Орел, 2005.
11. Raun A. Leonid Andreev. A critical Study. - New York, 1924.
12. Raun A. Maxim Gorky and his Russia. - New York, 1931.
13. Simmons E. Chekhov. Boston-Toronto, 1962.
14. Simmons E. Pushkin. Harvard University press. Cambridge, Mass, 1937.
15. Simmons Ernst. J. English literature and culture in Russia. 1553-1840. Harvard University press. Cambridge, Mass, 1935.
16. Simmons E. Leo Tolstoy. London, 1949.
17. Yarmolinsky A. Turgenev: the man, his art and his age. New York, 1959. - 406 p.
18. Сидорова О.С. Русская литературная теория XX века в оценках современного литературоведения Великобритании / О.С. Сидорова // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.
19. Шестерева А.М. Английская литература на страницах «Нового мира» // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.
20. Strelsky N. Saltykow and the Russian squire. New York, 1940.
21. Smith J.A. Tolstoy's fiction in England and America. An abstract of a thesis. Urban, Illions, 1939.

ІДЕОЛОГІЧНІ КОНОТАЦІЇ ОДИНИЦЬ ГЛЮТОНІЧНОГО ДИСКУРСУ

Руденко Світлана Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Державний біотехнологічний університет, Україна

Повсякденна потреба у їжі та знання можливостей її задоволення (інформаційне, виробниче, культурне, релігійне, матеріальне, соціальне, фізичне, фізіологічне) формують харчову картину світу індивіда й соціуму, яка складається з багатьох категорій, що вербалізуються на дискурсивному рівні за допомогою глютонімів (від лат. *gluttio* – ковтати, споживати) – лінгвістичних знаків із широким спектром плану вираження (від слова до тексту) та плану змісту (репрезентують харчову картину світу в складі гастрономічного, обрядового, медичного, соціального, демографічного, гендерного та інших фреймів). Глютонічний дискурс охоплює такі семантичні категорії, як глютоніми-реалеми (натурфакти та артефакти), глютоніми-агентиви, глютоніми-процесиви (дескриптиви, коментативи, регулятиви, пермісиви, лімітативи), глютоніми-органолептиви, -кваліфікативи, -локативи, -темпоративи, -інструментативи, -ідентифікатори, -ідеологеми, -символи, -естетиви, -емотиви глютоніми – культурні доміанти.

Мета нашої розвідки – розглянути ідеологічні конотації, що домінують у «Біблії» радянського громхарчу – «Книзі про смачну та здорову їжу» 1939 року (далі – *Книга*). «Конотація (від ср.лат. *connoto* – маю додаткове значення) – додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації» [11, с. 249].

У *Книзі* нова соціальна модель контамінувала утопію й реальність у найгіршій із можливих комбінацій. Вона «призначалася для домогосподарок (про що повідомляється вже в «Передмові»: її «головне завдання полягає в тому, щоб допомогти домогосподарці...») і починалася відомими сталінськими сентенціями про «заможне й культурне життя» і його знаменитим диктумом (у промові на з'їзді стахановців у 1935 році): «Жити стало краще, жити стало веселіше» [3, с. 157].

Передувало створенню Книги 29 перевидань «Подарунку молодій господині, або засіб зменшення витрат у домашньому господарстві» О. Молоховець (перший тираж 1861 р.). У радянські часи «з природних причин кулінарія перемістилася з площини прикладних мистецтв у науку теоретичну, а рецепти й поради Молоховець набули метафізичних рис, і її ім'я стало майже власним для позначення тієї казкової вакханалії обжерливості, що вирує на цих поживклих сторінках» [12, с. 320]. Американський дослідник Е. Гейст зазначає, що «випуск

«Книги про смачну й здорову їжу» став кульмінацією кулінарної революції під керівництвом А. І. Мікояна й відбиттям суперечностей сталінської епохи» [1, с. 310].

«Книга про смачну та здорову їжу» (1939) з перевиданнями 1945, 1952, 1965, 1971, 1974, 1976, 1981, 1983 (тираж 2,5 млн екземплярів), 1984, 1985, 1990, 1992, 1997, 2016 років була однією з форм реалізації ідеологічного концепту КУЛЬТУРНИСТЬ. Це назва «монументального посібника, який багато разів перевидавався в СРСР і був відомий практично кожній радянській сім'ї, номінація гастрономічного аналога таких «стильних» пам'ятників своєї епохи, як ВДНГ та метро у Москві» [2, с. 160-161]. Художник-концептуаліст Андрій Монастирський писав про свою зачарованість побаченим на ВДНХ (уже у кінці 1980-х років): «З рогів достатку «Золотого колосу» вивалюються у воду велетенські кавуни, дині, виноград, яблука й мало не свині, які й демонструються як результат, як вищі й цільові ейдоси народного господарства. <...> Тобто відбувається сакралізація не технології, а результату. Усі ж інші павільйони демонструють просто технічні способи (які можуть покращуватися) для досягнення одного й того самого – кавуна величиною з будинок. Тобто те, що має бути головним в економічній системі, – технологія, виноситься на периферійну зону сакральності, а в центр ставиться курйоз, плід діяльності не суспільства, а окремого «титана» [8, с. 45].

Однак у сталінській культурі діють і прямо протилежні стратегії, спрямовані на десакралізацію дива. *Книга* була дзеркальним відбитком *Виставки* й, відповідно, виконувала функції, прямо протилежні: якщо ВДНГ і новий сталінський стиль достатку сакралізували продукт, то *Книга* займалася демістифікацією цього дива, тобто була покликана розкрити перед читачем його технологію [3, с. 160].

Незважаючи на всі ознаки звичайних кулінарних книг, вербальними елементами яких є як лексеми на позначення страв і сировини, так і текстами-описи технологічних процесів і прийомів тощо, – а невербальними – остенсивні дефініції у формі фотоілюстрацій та малюнків, *Книга*, як і будь-який артефакт сталінської культури, мала власну прагматику, виконуючи роль енциклопедії радянського способу життя, де процес приготування їжі став символом перетворення світу за планом-рецептом. Опис кожної страви в ній – метафора повноти й різноманітності соціалістичного життя, вираженої в ретельно зваженому меню.

І, хоча *Книга* містить сотні рецептів, не вони становлять її основний зміст. Значна частина обсягу зайнята великими вступними статтями до численних розділів і замітками «на полях», що займають до третини площі сторінки. Безсумнівно, головними в першому, мікоянівському, виданні були рекламно-просвітницькі завдання. Фотографії ілюстрували словесний ряд, який не мав поза текстом фактичної реалізації. «Апетитні та звабливі кольорові вклейки були емпатично націлені на передавання емоційних сигналів якомога більшої кількості споживачів. *Книга* не відтворювала вже відомі пропагандистські формули, як було прийнято в більшості плакатів, фільмів і творів мистецтва, а поширювала нові ідеї за підтримки цих картинок із соковитими й смачними

стравами» [3, с. 167]. На першій же сторінці в передмові *Книги* постулюється одночасно й мета існування соціуму, і його нинішній стан: родючість землі, відбита в різноманітності асортименту, є результатом правильної політики партії: «Більшовицька партія, радянський уряд, великий вождь народів товариш Сталін упевнено ведуть корабель Країни Рад до блискучих вершин комунізму, до ще більш радісного й щасливого життя всіх народів, до соціалістичного достатку!» [6, с. 11].

Героєм *Книги* є СРСР, адекватним образом якого стала маніфестована сукупність національних кухонь, насправді піднесених лише як екзотична приправа до опису кулінарії старшого брата – Росії. Самосвідомість радянського суспільства як урочистий підсумок усесвітньої історії – ідейно-тематичне ядро книги. «*Книга* – найважливіший пам'ятник сталінізму. Але це не просто пам'ятник радянської матеріальної (або скоріше – дематеріалізованої!) культури, а особливого роду соцреалістичний текст. Зображена в ньому кулінарна картина світу практично не має зв'язку з радянською реальністю <...>. Як і будь-який соцреалістичний текст, *Книга* відсилає до «життя в її революційному розвитку». Дерезалізація, через яку проходить тут життя, підсилюється тим, що неіснуючий достаток тут інструменталізовано. Це не стільки опис, скільки рецептура використання недоступних продуктів. <...>. У цьому випадку питання про їхню наявність знімається, а ефект присутності підсилюється. У подібних описах автори *Книги* досягають справжньої «поезії радянського життя». Однак її джерело цілком прозаїчне – це сфера харчової промисловості. Саме завдяки їй пояснюється матеріальний бік дива: описуваний достаток є результатом виробництва» [3, с. 165].

У *Книзі* екскурси в «радянську реальність для обраних», репрезентовані як повсякденність для пролетарських мас: описи виробничих процесів на м'ясокомбінаті, що випускає сосиски й ковбаси, широкого асортименту різних відділів продуктових магазинів тощо. Глютонічний дискурс *Книги* буквально пронизаний ідеологією. Наприклад, у розділі «Круп'яні страви» на одній сторінці з рецептами «Запіканки пшоняної» та «Крупеника з гречаної каші» окремою колонкою подано «газетну передовицю» «Ковбаса та копчені вироби», що увиразнює концепт ПЕРЕМОГА В ЗМАГАННІ, акцентуючи увагу на кількісних показниках промислового виробництва та перевагах СРСР порівняно з Америкою та іншими капіталістичними країнами: «Випуск ковбас і копчених виробів у нас збільшується з кожним роком, розширюється їхній асортимент. У 1932 р. підприємства Головного управління м'ясної промисловості випустили 56,2 тис. т ковбас та копчених виробів, у 1936 р. – 245,2 тис. т, а в 1938 р. – 369,7 тис. т. <...> Серед багатьох сортів копчених ковбас – свиняча салямі із самої свинини та московська – з яловичини та шпику. Уперше розпочато випуск кров'яних ковбас і 10 сортів м'ясного хліба, широко розповсюдженого в Америці. Окрім того випускаються спеціальні сорти ковбас: куряча, єврейська, бараняча й «суджук». У капіталістичних країнах найбільше фальсифікацій у ковбасному виробництві. На радянських підприємствах ковбаса виробляється строго за рецептом, під спеціальним контролем інженерів-технологів та санітарних лікарів» [6, с. 192-193].

Глютонім-артефакт *ковбаса* означав не лише їжу, він був символом для радянської людини. Особливого ідеологічного нашарування ця родова назва набула з означенням «Докторська», склад якої характеризували номінації натуральних продуктів: *яловичина, свинина, молоко, яйця, мускатний горіх та буряковий сік* (для кольору), розроблена в 30-х роках ХХ ст. для людей з ослабленим здоров'ям та хворих. «Існує легенда, що така ковбаса мала називатися не «Докторська», а «Сталінська», оскільки на той час честі носити прізвище вождя народів удостоювалися різні підприємства, комбінати, деякі продукти, однак вирішили, що така назва буде мати дещо подвійне значення (ковбаса, зроблена зі Сталіна) і назвали її «Докторською», оскільки вона була дієтичною й приносила користь здоров'ю» [4].

Глютонім *ковбаса* можна вважати символом реалізації кормової функції тоталітарної влади стосовно людини: *ковбаса* постає основним кормом і субстанцією, «завдяки якій Партія здійснює своє прокламування єдності з народом» [5, с. 128], і тому стояння в чергах за *ковбасою* виступали способом консолідації, відтворюючи архетипний зміст полювання колективу первісних людей на їжу. «*Ковбаса* була покликана не голод задовольнити (тому що голоду в СРСР давно немає), а лібідо. Свідченням тому є той факт і така її основна властивість, що її або немає, або не вистачає. Крізь її метафізичну природу та психічний стан, що її огортає, просвічує й іскрить метафізика» [5, с. 128].

Основною ідеологічною метою *Книги* було показати доступність простим громадянам тих страв, які до революції споживали виключно представники буржуазії та «експлуататорів». Можна припустити, що подібним зашифрованим кодом, який свідчив про перемогу радянського народу над гнобителями, був рецепт приготування артишоків. Можливо, його наявність у *Книзі* була обумовлена досить забавним епізодом, який відбувся з А. І. Мікояном під час його першої подорожі до Америки в 1936 року, але не увійшов до його відомих опублікованих спогадів «Так було» [7]. А.І. Мікоян і радянська делегація добиралися до Америки морем і, відповідно, харчувалися в ресторані французького пароплава «Нормандія». Одного дня до меню входили артишоки. Як відзначав сам А. І. Мікоян, він пригадав літературні романи, де буржуї об'їдалася артишоками, і замовив їх для всієї делегації. Коли цей делікатес було подано, ніхто із присутніх не знав, як його їсти. Спробували жувати листя, але воно виявилось дуже несмачним, і вся трава залишилася на тарілках. Тільки пізніше, в Америці, їм розповіли, що треба висмоктувати з кореневої частини артишоків уміст [9, с. 256-257].

«*Книга* – це посібник для актора, але одночасно й для глядача. І в цій подвійній оптиці полягає її близькість до соцреалістичного дискурсу, коли читач повинен одночасно й вірити в те, про що він читає, і, залишаючись при здоровому глузді, вірити не повинен» [3, с. 167].

Претендуючи на роль кулінарної енциклопедії, „*Книга про смачну та здорову їжу*”, однак, майже повністю ігнорує закордонний гастрономічний досвід, оскільки радянський народ самодостатній в усіх відношеннях. Рецептури *Книги* чітко розписані як схема в дусі Держплану за годинами й днями тижня [2, с. 161]. Підтекстом, а часом і відкритим текстом, є виклик Заходу: «Те, про що

тільки мріють діячі буржуазної науки, те, що здається недосяжним у найзухваліших мріях буржуазних економістів, здійснюється на нашій соціалістичній батьківщині, де діє Велика Сталінська Конституція, де соціалізм увійшов у побут народу, де людина стала справжнім творцем життя, де великий вільний народ будує прекрасне комуністичне суспільство» [6, с. 11]. «...Порівняно зі справжніми рецептами, що, по суті, не змінилися протягом багатьох перевидань, усе більше місце приділяється повчанням і проповідям і все менше – порадам, як готувати їжу. Книга має казковий тон. Це розповідь про казкову їжу, про неймовірне, фантастичне, чим заповнені кольорові ілюстрації» [3, с. 161].

Мовна об'єктивація концепту КУХНЯ в *Книзі* втрачає семантичну домінанту *приватна сімейна справа*, а натомість набуває нової – *важлива функція уряду*, що задовольняє матеріальні та культурні потреби суспільства, які постійно зростають. Концепт ДЕРЖАВА має в ній значення *годувальник народу*: хлібозаводи та консервні фабрики, риболовецький флот і чайні плантації, виноробні комбінати й кондитерські цехи – уся чітко централізована харчова промисловість представлена гарантом високого рівня життя. Невербальні ілюстрації, наприклад, фотографії продуктів, завжди містять текстовий елемент – марку виробу. Що б не було зображено – банка з томатним соком, компотом чи пачка з «Геркулесом», на передньому плані – завжди етикетка з інформацією про відомчу підпорядкованість продукту, як наприклад: «Вівсяні пластівці Московського ордена Леніна харчового комбінату ім. Мікояна». Цей рекламний прийом давав можливість *Книзі* декларувати свою центральну ідею: «Уся їжа в країні належить державі».

Зміст *Книги* посилював ідею, проголошену для широких верств населення 1936 року, коли на радянські кіноекрани вийшов документальний фільм «За достаток» (рос. «За изобилие»), тексти й відеоряд якого декларують ілюзію харчової забезпеченості країни. У цьому контексті привертають увагу лінгвістичні метаморфози, пов'язані з глютонієм *чатка (снатка)* на позначення консервів з крабовим м'ясом. «Вони стояли на прилавках вавилонськими вежами з незрозумілою спочатку назвою «Chatka» (великими латинськими літерами «СНАТКА»), яку прості радянські люди, не навчені на той час азам англійської мови, читали як «Снатка» і не розуміли, що може бути всередині банок. Виявляється, основний розрахунок був на експорт – банки були фасовані тихоокеанськими крабами, виловленими біля Камчатки, але, оскільки хтось поважний вирішив, що така географічна назва для іноземного вуха є занадто складною, «Камчатка» скоротилася до «чатка» [10]. За другою версією, назва цього бренду випадково виникла в результаті недбалості типографської артелі: етикетка була задовгою для окружності стінок бляшанки, і тому в слові «*Kamchatka*», яким мав іменуватися бренд, виявився заклесеним початок слова. Переробляти дизайн не стали, і слово прижилося в мовленні. За третьою, більш вірогідною версією, екзотизмом *чатка* алеути називають крупного промислового краба, який водиться в Охотському морі, тому ця назва позначала камчатський делікатес [4].

«Тематика приватного життя (а, безсумнівно, до неї належать сюжети, пов'язані з апетитом і насиченням) повинна була б реалізовуватися в якомусь «легкому стилі». Але такий стиль у публічній сталінській культурі не був передбачений: тут усе вимагає ідеологічного оформлення, наукового підходу й політичного акцентування. Так що рецепт приготування яєчні надрукований тут по сусідству з цитатами Сталіна, інструкцією з чищення овочів та описом способів консервування фруктів із суто науковими коментарями» [3, с. 161].

У колізії "смачне vs. здорове" читається спроба культури протиставити раціональне магічному. Перше – ідеологічний атавізм: зрештою, сталінізм був продуктом не тільки революційного романтизму, але й марксизму, що йде від традицій європейського Просвітництва та раціоналізму. Друге – фундаментальна особливість сталінської культури, заснованої на подоланні марксистського проекту в умовах патріархального соціального укладу й на прагненні видати радянський аграрний соціалізм за реалізацію марксистського модернізаційного проекту. Один елемент нейтралізує інший, але ніколи не скасовує. Вони обидва життєво необхідні для функціонування цієї системи як політично, так і ідеологічно. Їхній конфлікт «створює напруження в сталінському дискурсі. Сполучення магії й раціоналізму в *Книзі* – це знайомий дискурс виробничого роману. Може бути (судячи з комерційного успіху), найуспішнішого виробничого роману в історії радянської літератури. У світі тотальної дереалізації життя олітературення зазнають усі соціальні функції, і навіть харчування перетворюється в сталінізмі на вербальний акт. Так що, зрештою, виявляється, що вміння правильно *читати їжу* є не тільки вершиною смаку й запорукою здоров'я, а й єдиним способом виживання, не менш важливим, ніж здатність готувати й споживати її» [3, с. 171].

Отже, проведене дослідження переконує в тому, що ідеологічні конотації відіграють помітну роль у складі глютонічного дискурсу на сторінках «Книги про смачну і здорову їжу» (1939), вербалізуючи дух сталінської епохи.

Список літератури

1. Geist E. Cooking bolshevik: Anastas Mikoian and the making of the book about delicious and healthy food. *Russian Review*. Vol. 71. Iss. 2. 2012. April. P. 295-313.
2. Генис А. Красный хлеб. *Иван Петрович умер*: Статьи и расследования. Москва: Новое лит. обозрение, 1999. 336 с.
3. Добренко Е. Гастрономический коммунизм: вкусное vs. Здоровое. *Неприкосновенный запас*. 2009. № 2 (64). С. 155-173.
4. За изобилие. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KLLDm4qlj4k> (дата звернення 16.10.2021).
5. Клех И. Книга еды. Москва: Анаграмма, 2007. 136 с.
6. Книга о вкусной и здоровой пище. Москва-Ленинград: Пищепромиздат, 1939. 436 с.
7. Микоян А.И. Так было. Москва: Вагриус, 1999. 612 с.
8. Монастырский А. ВДНХ – столица мира. Шизоанализ. *Место печати*. 2000. № 12. С. 45.
9. Попова О. Д. Кулинарный код культуры праздника в советском обществе. *Modern history of Russia*. 2016. №2. С. 252-267.

10. Рождественская Е.Р. Особенности советской национальной еды и ее добычи. URL: <https://document.wikireading.ru/39692> (дата звернення 16.10.2021).
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
12. Толстая Т. Н. Изюм. Москва: Подкова, 2002. 384 с.

ОСОБЛИВОСТІ ТА СКЛАДНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ В СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ

Сидорук Галина Іванівна,

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германських мов
Національний університет біоресурсів і
природокористкування України, Україна

Федорчук Ольга Олександрівна

Студентка II курсу
Національний університет біоресурсів і
природокористкування України, Україна

За О. Ахманової, термін – це слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної і т. ін.) мови, яке створене, отримане або запозичене для точного вираження фахових понять і позначення спеціальних предметів. Слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва чи суспільного життя [1, с. 95]. В. Даниленко стверджує, що термін – це слово або ж словосполучення спеціальної сфери застосування, яке називає спеціальне поняття [3, с. 11].

При перекладі термінології важливе значення має контекст терміна. А.Я. Коваленко визначає два етапи у процесі перекладу терміна: 1) з'ясування значення терміна у контексті, 2) переклад значення рідною мовою [3].

Аналіз особливостей перекладу термінів аграрної тематики показав, що їх можна поділити на такі дві групи:

- еквіваленти – ті, що вже мають відповідники в мові, на яку робиться переклад (наприклад: *cattle* – велика рогата худоба, а *school of fish* – косяк риби);
- безеквівалентні одиниці – не мають відповідників у мові перекладу на всіх рівнях (наприклад: *anchoveta* – перуанський анчоус);

При перекладі складних слів або термінів використовують такі прийоми перекладу: калькування, транскодування, описовий переклад або експлікація.

Калькування – передача не звукового, а комбінаторного складу слова, коли його складові частини (морфеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу [11]. Наприклад: *natural selecton* – природний відбір.

Транскодування – це побуквена чи пофонемна передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу [7]. В аграрній сфері простежуються такі приклади: *culture* – культура.

Експлікація (описовий переклад) – лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови-оригіналу підмінюється словосполученням, що дає пояснення або потрактування відповідної одиниці [6]. *Contaminant* – забруднююча речовина.

Для досягнення точності перекладу, перекладач повинен володіти широким спектром знань із багатьох галузей та враховувати контекстуальний зміст тексту, що перекладається.

Узагальнюючи існуючі вимоги до перекладу професійних текстів, зокрема аграрних, Т. Кияк подає такі рекомендації, які стосуються термінологічних аспектів перекладу:

- 1) використання термінів, що затверджені відповідними державними стандартами;
- 2) врахування галузі науки й техніки, до якої відноситься термін, що перекладається, особливо іноземний;
- 3) перекладач самостійно підбирає еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або ж консультуючись зі спеціалістами; якщо в тексті оригіналу використано термін, який не зафіксовано у науково-технічних словниках;
- 4) у тексті перекладу потрібно уникати синонімічного використання термінологічних одиниць; всі терміни, символи, скорочення мають бути уніфіковані;
- 5) якщо в тексті оригіналу знайдена смислова помилка пов'язана з написанням терміну, то перекладач зобов'язаний дати відповідний до оригіналу переклад, а в посиланні вказати на помилку й навести правильний варіант;
- 6) чужі для мови перекладу терміни повинні залишатися в перекладі й записуватися в дужках;
- 7) назви латиною не перекладаються й залишаються в первісному вигляді;
- 8) уникати довільного скорочення термінів;
- 9) одиниці фізичних величин, спеціальні знаки мають відповідати технічним стандартам [5].

Для подолання труднощів, що виникають під час перекладу спеціальних, зокрема аграрних текстів, необхідно ґрунтовно аналізувати фахову лексику, вивчати її багатозначність, синонімію, антонімію, особливості словотворення та можливості перекладу.

Багатокомпонентні терміни все більше з'являються в англійській науково-технічній літературі, оскільки значення складного слова завжди точніше професійного, ніж значення відповідної словосполуки.

За Л. Ткачовою —багатокомпонентне, семантично цілісне поєднання, утворене шляхом з'єднання двох, трьох і більше елементів [12]- є термінологічним об'єднанням.

Проаналізувавши закордонні аграрні глосарії, можемо виокремити класифікацію моделей утворення полікомпонентних термінів:

1. Трикомпонентні терміни, що складаються з трьох слів. У терміносистемах підпорядковані слова визначають різні аспекти значення головного слова:

Adj+Adj+N – *acceptable daily intake* – прийнятна добова доза;

Adj+N+N – *complementary intensive cropping* – додаткове інтенсивне землеробство;

2. Полікомпонентні терміни, що складаються з чотирьох чи більшої кількості слів. У таких багатокомпонентних терміноодиницях залежні слова висвітлюють різні аспекти значення головного слова. Основні частиномовні моделі:

Adj+Adj+Adj+N– *acute toxic class method* – метод гостротоксичного класу;

Adj+ Adj +N+N– *dense nonaqueous phase liquids* – щільні рідини неводної фази.

Переклад складних термінів складається з двох основних процедур – аналітичної та синтетичної. Велику роль при перекладі словосполучень відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих його компонентів. Для цього необхідно правильно визначити компоненти складного терміна, оскільки ними можуть бути не тільки слова, а й словосполучення, що входять до складу складного терміну [1].

Список літератури

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. / О. С. Ахманова. – М. : Либроком, 2009. – 296 с.
2. Бархударов, Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : «Международ. отношения», 1995. 240 с.
3. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад : [навчальний посібник] / Л. П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька. – Вінниця : Нова книга, 2010.–232 с.
4. Герд А.С. Язык науки и техники как объект лингвистического изучения / А.С. Герд // Филологические науки. – М., 1986. – № 2. – С. 48 – 56.
5. Герман Л. В., Ільєнко О. Л., Турченко В. О. Grammar Guide forFuture Scientists. Харків : ХНАУ, 2011. 1
6. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових мовах. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2007. С. 104–108.
7. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад / А. Я. Коваленко. – Тернопіль: Вид-во Карп'юка, 2004. – 284 с.
8. Романова О. О. Спеціальна лексика української мови як об'єкт лінгвістичного дослідження : термін і професіоналізм. / О. О. Романова // Термінологічний віс-ник,2013. – Вип. 2(2). – С. 4247.

ORGANIZATIONAL POTENTIAL OF CRITICAL THINKING

Firsova Liudmila

PhD in Philosophy, Professor,
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

In the modern scientific world, the term "critical thinking" is ambiguously perceived in different areas depending on the purpose of research and problem solving. The concept of development of civic education in Ukraine defines critical thinking as one of the priority tasks, the characteristic features of which are the ability to form and argue one's own position, to respect different opinions, if they do not violate the rights and dignity of others; ability to critically analyze information, consider issues from different positions, make informed decisions. [1] The «XX1st Century World Declaration on Higher Education» considers critical thinking as an innovative approach to education and as a necessary skill of modern man, directly related to scientific activity. It is about the relationship between critical and creative thinking, because the formation of new ideas is always a critique of the old [2]. There are many ideas about critical thinking that have developed in the history of philosophy. These are the mayevtics of Socrates, the logic of Aristotle, the skepticism of Pyron, the rationalism of Descartes, the criticism of Kant, the ideas of Popper's open society. The representative of the Frankfurt Critical School J. Habermas believed that critical thinking is a philosophical approach that can be introduced in the field of education as an effective rational communication, and used in psychological and sociological research. There is a need to study the phenomenon of "critical thinking" for its effective use. With all the variety of definitions of critical thinking, we can identify its main meanings (features). Among the main skills of critical thinking is the ability to think analytically and logically, the ability to evaluate and reflect, argue, make independent decisions. We are talking about the ability to work with different information, to comprehend it. It is not teaching people to think, but teaching them to use the resources of their minds. Critical thinking begins with the identification of problems that need to be solved on the basis of collected data, analyzing texts and alternative points of view, using the possibilities of collective discussion. The problem approach allows the practical use of accumulated knowledge.

The founder of the concept of critical thinking J. Dewey believed that critical thinking begins with the formulation of the problem and finding ways to solve it. In his works "How We Think", "Democracy and Education" calls critical thinking the method of intellectual education, which contributes to the survival of our civilization. Critical thinking is based on convincing argumentation. Argumentation includes thesis, evidence, statistics.

Any information received externally, a person first of all passes through his own "I" (feeling, imagination), creates his own vision, his own picture of an object. It is at this stage that an individual's personal approach to cognition of the world begins to take shape, the source of which is life experience, common sense, and professional vision. Critical thinking is not only an individual but also a social phenomenon.

We clarify our position in the process of exchanging views with other people in the process of dialogue and discussion. I. Kant saw in education the hope of mankind for the perfection of both the individual and the human race. Education attracts humanity to freedom, because freedom is the opportunity and ability to live with one's mind. Kant valued freedom of thought because it made "the people gradually more capable of freedom of action." [3, 35].

In American and British universities as early as the 1980, and in European countries in the 1990, critical thinking became a priority for educational programs. In recent years, the idea of critical thinking has spread in Ukraine. This includes not only research related to the development of critical thinking, but also university curricula, textbooks and manuals. Ukrainian authors take into account the proven experience of the United States and Canada in teaching critical thinking courses and adapt it to our intellectual traditions. At the same time, different authors characterize critical thinking differently - as a method, technique, technology, special social practice, philosophical approach or ideology. This is due to the fact that critical thinking is based on the results of interdisciplinary research, including research in the history of philosophy, psychology, sociology, mass communication theory, rhetoric, logic, discourse analysis.

The author of the first textbook on critical thinking in Ukraine, Kharkiv professor A.V. Tyaglo combines elements of formal and informal logic in the course and complements the materials on creative thinking, communication in the field of science. In his opinion, the course of logic with elements of critical thinking meets the needs of first-year students as a consolidation of knowledge of correct thinking, and the course of critical thinking based on logic should be taught to undergraduates. [5] The purpose of critical thinking courses is to acquaint students with the forms and techniques of rational cognition, to create in them an idea of logical methods and approaches used in their professional activities, the formation of practical skills of rational and effective thinking. It is appropriate not only to create separate training courses for critical thinking, but to develop elements of a critical approach in the teaching of various academic disciplines.

References

1. The concept of civic education development in Ukraine <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text> (date of application 20.10.21)
2. World Declaration of Higher Education for the 21st Century. - Paris: UNESCO Conference. 1998. сt.9.
3. Kant I. The answer to the question: what is the Enlightenment? // Soch. in the 6th volume. - M., 1966. T.6.
4. Ivunina EE On different approaches to the concept of "critical thinking" / Young Scientist, 2009, No 11. –S. 170-174.
5. Tyaglo A.V. Critical thinking: problems of world education XXI century / AV Tyaglo, TS Voropay. - Kharkiv, 1999. - P. 5–10.

THE INFLUENCE OF LEGAL MINDSET IN DEVELOPING LEGAL CULTURE

Liseienko Olena

Doctor of Science in Sociology,
Professor of the Department of Philosophy, Sociology and
Management of Sociocultural Activity
at South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky

Mikhalova Yuliia

Postgraduate Student of the Department of Philosophy, Sociology and
Management of Sociocultural Activity
at South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky

Over the last decades, Ukrainian society has witnessed profound changes in all social spheres, the minds of people, value orientation, mindset. The current social changes depend not only on the transformations in economic, political and legal spheres of the society but also on those in culture and mindset associated with social ideas, values, attitudes, stereotypes and archetypes of citizens. Given the conditions for establishing a lawful society, one should study how legal culture can be formed and developed.

Owing to the relevance and insufficient coverage of the issue of legal culture and legal mindset's role in its structure, it is essential to focus on methodological principles to clarify the concepts of "legal culture" and "legal mindset" in philosophical discourse and describe the influence of legal mindset in developing legal culture while establishing a lawful society.

It must be noted that many Ukrainian researchers have studied the phenomenon of legal culture (Ye. Hansova, L. Makarenko, M. Tseluiko, O. Usenko et al.). In particular, M. Tseluiko and O. Usenko identify and analyze the following elements of legal culture: ideological-theoretical legal views, positive legal feelings, creative activity in the legal sphere [1].

Concerning the phenomenon of the Ukrainian mindset and essential characteristics of the legal mindset, one should, first of all, acknowledge research by I. Bychko, O. Donchenko, P. Hnatenko, S. Krymskyi, M. Popovych et al. For instance, the prominent Ukrainian scholars M. Popovych, S. Krymskyi, V. Navrotskyi, N. Viatkina et al. consider methodological problems of the mindset theory and some aspects of the history and theory of the Ukrainian mindset [2].

In general, legal culture is seen as a category of the philosophy of law. It is characterized and defined by natural law and the entire social, spiritual, political and economic structure of human life and society. Such a structure is expressed in high-level legal activity, legal awareness, legal development; it is ensured by the rule of law in public life, the observance of principles of justice and humanism as the highest social

values, the protection of honour and dignity, as well as the promotion of rights, freedoms, universal values by both state and international institutions [3, p. 16].

Legal culture is a multifaceted phenomenon that lacks crisp definitions. Therefore, in philosophical discourse, there are different formulations of this concept, each of which reveals only some aspects of its socio-cultural essence.

In this regard, the authors propose to define the term “legal culture” as a set of views, values, norms, attitudes, ideas and guidelines that describe the attitude of an individual, social groups and society towards law, legality and justice. It relies on values and discloses the state of the most important social values, in particular the values of individual freedom, in the form of law.

Legal culture has a complex structure that involves legal ideology, legal values, legal norms, legal mindset, legal awareness, legal behaviour and legal stereotypes. One of the most significant but insufficiently studied elements in the structure of legal culture is the concept of legal mindset.

The concepts of legal culture and legal mindset are close but not identical. They are essentially socio-cultural phenomena and interact with a set of legal social attitudes, values, legal awareness and behaviour, socio-legal changes in society. Consequently, researchers focus on various aspects of analyzing legal culture and the role of legal mindset in the structure of legal culture.

Legal mindset is one of the many concepts of philosophy that can be explained by the complexity and multi-level nature of mindset as a phenomenon. In the most general sense, mindset is interpreted as a specific way and type of thinking, the deep source and level of a collective consciousness, which includes the unconscious [4]. The authors suggest considering legal mindset as a set of historically formed attitudes and features of legal behaviour, legal values, stereotypes and archetypes that are specifically manifested in behaviour.

Legal mindset includes legal mentality that is determined by historical experience, traditions, stereotypes and guidelines rooted in the past, i.e., the slowly-changing components of legal mindset. One of the important components of legal mindset is the collective unconscious and archetypes. The authors claim that legal mindset consists of the following two archetypal levels: 1) the non-reflexive legal mass unconscious; 2) the reflexive legal mass unconscious as a social response to politics, power, the state. However, the unconscious images of archetypes can hardly be viewed as a system-forming factor of legal mindset since they most likely act as elements in the system of legal mindset.

One can conclude that legal culture is indeed a multi-level and complex sociocultural phenomenon that consists of legal ideology, legal values, legal norms, legal mindset, legal awareness, legal behaviour and legal stereotypes.

Thus, legal mindset is an integral-syncretic quality in which the values of the nation act as the modelling dominant of its feelings, perceptions and attitudes towards social reality.

The authors believe that the methodological potential of the legal mindset concept allows one to better understand legal foundations of the Ukrainian society which has only begun to establish legal democratic principles of organizing public life. Finally,

the slow-changing characteristics of the Ukrainian legal mindset manifest themselves in the legal culture inherent in Ukrainian society today.

References

1. Tseluiko M.F., Usenko O.V. Osnovni kontseptsii profesionalno-pravovoi kultury u vitchyzniansii pravovii nauki [The basic concepts of professional-legal culture in Ukrainian legal science]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava [Scientific Journal “Chronicles of KUL”]. 2011. № 1. S. 71-74.
2. Problemy teorii mentalnosti: monohrafiia [The problems of the mindset theory: a monograph]. Kyiv : Naukova dumka, 2006. 403 s.; Popovych M. V. Teoriia mentalnosti. Problemy teorii mentalnosti: monohrafiia [The mindset theory. The problems of the mindset theory: a monograph]. Kyiv: Naukova dumka, 2006. S. 3–30.
3. Serbin R.A. Pravova kultura – vazhlyvyi faktor rozbudovy pravovoi derzhavy : avtoref. dys. kand. yuryd. Nauk [Legal culture as an important factor in building the rule of law : an abstract of PhD thesis]: 12.00.01. Kyiv, 2003. 16 s.
4. Cambridge international dictionary of English. Cambridge UP. 1995. p.112.

РЕАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДВИЩЕННЯМ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Атаманчук Павло Петрович

аспірант

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Процес управління якістю життя населення має три варіанти реалізації:

1) формування якості управлінської діяльності у вищій і середній ланках управління може бути забезпечене тільки шляхом підвищення уваги до цієї проблеми. Першорядного значення при цьому набуває якість управлінської діяльності, а потім – якість технології виконання і як наслідок – підвищення якості життя;

2) формування ефективності управлінської діяльності безпосередньо в системі забезпечення якості життя. Передбачається комплексний підхід, заснований на пріоритеті якості тих елементів виконання управлінських технологій і дій і управління, що безпосередньо впливають на якість життя населення;

3) процесів, що формують і підвищують показники якості життя. Варіант 3 – найпоширеніший і для органів державної влади добре методично розроблений у теорії і практиці. Варіант 2 – реалізації систем менеджменту якості. Варіант 1 – це перспектива розвитку системи органів публічної влади. Найбільш перспективним і успішним нам уявляється другий варіант.

У результаті впроваджується і підтримується в робочому стані система забезпечення якості життя населення, розроблена для постійного поліпшення спільної діяльності з урахуванням потреб усіх зацікавлених сторін. Обласні ради включають систему забезпечення якості життя поряд з іншими системами менеджменту. Або, як варіант, коли «якість життя» визначається як базова складова для створення єдиної системи якості діяльності органу управління.

Основами ефективного управління процесами формування підвищення якості життя населення можуть стати принципи системного управління:

– орієнтація системи органів публічної влади на обласному рівні на населення, що означає розуміння поточних і майбутніх нестатків населення, виконання його вимог і прагнення перевершити його очікування. Необхідно забезпечити збалансований підхід до запитів населення і потреб інших сторін (територіальних громад, підприємств), зацікавлених у результаті діяльності системи органів публічної влади. Задоволеність населення слід певним чином вимірювати й оцінювати, а система управління процесами якості життя має містити механізм вироблення коригувальних дій у необхідних випадках;

– провідна роль керівництва, що полягає в забезпеченні єдності цілей і напрямів діяльності обласної ради щодо підвищення якості життя населення.

Керівники вищої ланки мають створювати обстановку, у якій публічні службовці повністю повинні бути включені до процесу досягнення мети;

- керівники органів державної влади та місцевого самоврядування області повинні визначати місію з питань якості життя. В свою чергу, політика і місія трансформуються у вимірювані цілі і завдання для всіх органів місцевої влади;

- підвищення відповідальності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування області, що представляють найбільш істотну і цінну частину органів публічної влади, і найкраще використання їх можливостей може принести організаціям максимальну вигоду. Система забезпечення якості і її механізмів повинні спонукувати публічних службовців виявляти ініціативу в постійному поліпшенні якості життя населення;

- процесний підхід. Бажаний результат досягається ефективніше, коли діяльністю і відповідними ресурсами керують як процесом. Для ефективної взаємодії органи державної влади та місцевого самоврядування області мають виявляти взаємозалежні процеси у своїй діяльності і керувати ними;

- системний підхід до забезпечення якості життя. Виявлення, розуміння взаємозалежних процесів як системи, що повинно позитивно визначати результативність і ефективність взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в досягненні загальних цілей;

- постійне поліпшення взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування слід розглядати як незмінну мету системи органів державної влади та місцевого самоврядування;

- прийняття рішень, засноване на фактах. Ефективні рішення ґрунтуються на аналізі об'єктивних даних і інформації. Реалізація принципу насамперед вимагає виміру і збору достовірних і точних даних стосовно розв'язуваного завдання. Необхідне застосування відповідних методів, у тому числі статистичних;

- взаємовигідні відносини з державою, територіальними громадами, підприємствами. Регіон і держава, територіальні громади, підприємства взаємозалежні, і відносини на основі взаємного врахування довгострокових і короткострокових інтересів підвищують здатність усіх сторін задовольняти потреби суспільства.

Реалізація зазначених принципів вимагає обміну інформацією і планами на майбутнє, спільної роботи і розуміння потреб споживачів, ініціювання спільних проектів і поліпшення процесів. Система управління якістю життя населення повинна мати стимулюючі механізми з визнанням досягнень і поліпшень. Побудована з врахуванням вищезазначеного, система управління якістю зможе доказово демонструвати населенню, керівникам органів державної влади та місцевого самоврядування області, що процеси підвищення якості життя дійсно організуються в першу чергу в інтересах усього населення і досягається прийнятний для всіх учасників компроміс між інтересами населення – органів влади – бізнесом із інтересами конкретних груп населення.

Таким чином, в управлінні якістю життя населення окремої території найбільш принциповим моментом є реалізація основних принципів: розвитку,

рівних можливостей, стійкості й адаптації, самодостатності, пріоритету соціальних цінностей.

Список літератури:

1. Сітнікова Н.П. Підходи до визначення якості життя для використання у процесі стратегічного планування соціально-економічного розвитку. Агросвіт. № 17. 2012. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/17_2012/12.pdf

2. Соболев Л. В. Моніторинг якості життя населення як засіб підвищення ефективності регіонального управління. *Особливості соціального управління в Україні* : матеріали «круглого столу» (м. Дніпропетровськ, 27 травня 2011 р.); за заг. ред. А. В. Решетніченка. Д. ДРІДУ НАДУ. 2011. С. 103 – 105.

3. Соболев Л. В. Моніторинг соціального самопочуття населення як механізм зворотного зв'язку в системі управління якістю життя. *Державне управління в Україні : проблеми державотворення, виклики та перспективи* : І міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління (м. Одеса, 11 червня 2010 р.). URL: http://oridu.odessa.ua/9/im/DY_problems2010.pdf

ЕКОНОМІЧНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЧАСИ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Лавренко Ольга Василівна

Кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Сучасна вітчизняна молодь складає більше половини працездатного населення держави, вона має свої орієнтації, інтереси і потреби, болісно відчуває на собі тягар економічної кризи та недостатність державних асигнувань на соціальні потреби. Водночас молодь – це майбутнє держави, яка покладається на студентів як на сучасних та майбутніх платників податків, з яких будуть утримуватися соціально незахищені верстви населення, здійснюватимуться соціальні виплати.

Пандемія коронавірусу суттєво позначилася на самопочутті та психіці студентської молоді. Україно-польськими дослідниками (Алла Лобанова, Яна Зоська, проф. Пьотр Длугош, 2020 р.) з'ясовано, що третина українських (з 28 ЗВО України) і 40 % польських студентів відчувають сумнів у своїх силах і можливостях самостійно протистояти наслідкам пандемії. Вони звертаються за допомогою до близьких людей або до вищих сил (Бога), а кожний десятий респондент відчуває панічні настрої, тривожність стосовно існуючих загроз пандемії. Психіка молодих людей поступово переключається у режим виживання, екзистенції, без допомоги держави. Через пандемію багато студентів втратило роботу, яка для них була великою підмогою. Адже студентські підробітки допомагають їм сплачувати за навчання, забезпечувати себе самостійно (як студентів – заочників, так і тих, хто навчається стаціонарно [1]).

Для вивчення закономірностей, структури і спрямованості економічного самовизначення студентської молоді співробітниками Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (Н. Дембицька, І. Зубіашвілі, О. Лавренко, Т. Мельничук) в період локдаунів було проведено анкетування за методом структурованого інтерв'ю (гугл-форма). У дослідженні взяли участь 315 студентів різних закладів вищої освіти України. Зокрема, це студенти: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені І.Я. Франка, Національного авіаційного університету, Інституту економіки і права університету Україна, Полтавського інституту економіки і права.

Дослідженням встановлено, що у студентів має місце поляризація в оцінці свого рівня матеріального добробуту сьогодні. Так, 44,7% оцінюють його як достатній, а 38,2% – як недостатній; як низький та високий оцінюють відповідно 6,6 та 2,6 % студентів. В оцінці свого матеріального добробуту студентська

молодь відносить себе ближче до середнього класу, ніж до переважаючого низько доходного. Зважаючи на пандемію COVID-19, локдауни, молоді люди по-різному оцінюють рівень свого матеріального забезпечення. До пандемії *оптимістичне сприйняття* цього рівня відмітили 29,3 % респондентів, в умовах пандемії – оптимістичність знизилася до 10,7 %, а очікування в майбутньому, по закінченню економічних негараздів, викликаних пандемією, зросло до 58,7%.

Студентська молодь, економічно самовизначаючись, менше сподівається на державу, її допомогу і більше розраховує на батьків, себе чи своє найближче оточення. Так, основними джерелами доходу вказано: допомогу інших людей (батьків, родичів, знайомих) – 64,5%; власну заробітну плату – 53,9%; стипендію – 35,5% та тимчасові підробітки – 32,9%. Невелика частина студентів відзначила, що основним джерелами її доходів є приватна практика (18,4%) та доходи від власного бізнесу (13,2%).

Переважає більшість студентів відзначає, що вирішення питання нестачі матеріальних ресурсів для більшості людей залежить від зусиль самої людини (73,7%), наявних у неї здібностей та професійних навичок (67,1%), її якостей (46,1%); і лише 14,5% відзначають наявність престижної посади.

Повністю на утриманні батьків живуть 10,5%, а лише 5,3% живуть самостійно, допомагаючи батькам. У сьогоднішній економічній ситуації самозабезпеченні студентської молоді переважають зовнішні джерела матеріального забезпечення (допомога інших людей) і частково заробітна плата (для працюючих студентів), у майбутньому – внутрішні (заробітна плата, доходи від власного бізнесу).

Оцінюючи основні причини, які підштовхують молодих людей до протиправних, аморальних дій в процесі економічного самозабезпечення, переважна більшість вказала на «можливість отримання легких грошей, швидко збагатитися» – 75%, а також на низький рівень доходів у сім'ї – 36,8%, безкарність правопорушень в економічній сфері – 34,2%. Кредо, що «гроші вирішують все» відзначила лише четверта частина опитаних (25%), прагнення до наживи – 23,7%, а п'ята частина опитаних відзначила як моральні чинники, так і суто економічно-соціальні: неможливість законним чином заробити гроші, недовіра моральної перестороги всередині себе, бажання жити як «золота молодь», страх перед бідністю. Пропаганду успіху й самореалізації як приклад успішного економічного самовизначення та самозабезпечення, розгорнуту в ЗМІ, соціальних мережах, відзначило лише 1,3% респондентів.

Оцінюючи різні неетичні способи матеріального самозабезпечення (*в межах від 53,9% до 85,5%*) як неприйнятні з мотивів аморальності, водночас студенти недооцінюють небезпеку з точки зору моралі неетичної реклами, шлюбу з розрахунку, розважального бізнесу, що експлуатує сексуальність, діяльність фінансових пірамід. Зокрема, п'ята частина опитаних вважає ці піраміди допустимим способом економічного самозабезпечення за умови, якщо «моя роль в цій справі є цілком законною та моральною». 17% допускають використання цього способу лише в критичній ситуації, майже 8% вважають їх цілком етичними.

Отже, дослідження економічного самовизначення студентської молоді є актуальним у соціально-психологічній науці, оскільки сучасні соціально-економічні та політичні умови вимагають від особистості життєвої активності, здатності до самоствердження та саморозвитку, вміння використовувати свої можливості та здібності в різних ситуаціях життєдіяльності.

Список літератури

1. Лобанова Алла Степанівна, Зоська Яна Володимирівна, Длугош Пьотр. Інтенції українських і польських студентів в умовах карантинних заходів у період пандемії covid-19: соціологічний вимір. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*», 2020, 3 (1). С. 104-117. URL: [visnukpfs.dp.ua > index.php > PFS > issue > download](http://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/issue/download)

ON THE DISCOVERY OF THE "LAW OF PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF ETHNOS BY MEANS OF SAVING HARMONY ON A TRUE SPIRITUAL BASIS"

Uraz Baimuratov

Professor, Doctor of Economics, Director of the Institute of Social Economics and Finance

The article highlights the scientific discovery of the author. In this case, the category of the duality of the world "Harmony-disharmony" is used. He is both spiritual and material at the same time. Spiritually oriented worldview. The purpose of a person's life in our earthly life is set by our Creator and consists in successfully passing the tests for confession in earthly life. This allows a person to hope for eternal life in paradise [1].

The concept of Harmony has tremendous methodological significance for the humanities. A comparative analysis of two forms of life of individuals and societies is given. The role of saving Harmony is stated, including its laws are rediscovered.

Harmony means an essential connection, dimensionality, conformity, unity of various spheres of society, without fail on the basis of true spirituality and morality. The paradigm of Harmony is a systemic combination of demoeconomics "D" as the main sphere with three other spheres of society (demography "D", democracy "D" and demoeconomics "D") according to the formula "D + 3D". The absence or lagging behind of one of these spheres means disharmony, lack of spirituality and immorality are especially pernicious. In Harmony, there is an economic Law of dominant elevation of true spiritual needs over reasonable material and non-material needs and desires of individuals.

Mankind is facing a dilemma: how to continue following the path of naked rationalism, which is not based on solid spirituality and morality, while pursuing material wealth at any price (wars, terror, corruption, pyramid schemes and spheres, speculation, drug trafficking, etc.), that is, actually, it is a fall into the abyss. Or the world will start moving towards the saving Harmony, which started influencing the lives of billions of people throughout the world.

The lesson is obvious: it is necessary to switch to the path of the modern evolution of society to Harmony at all stages, from an individual to society, on the basis of true spirituality and morality. There is obviously no other reasonable alternative.

To sum up, we would like to emphasize: the Harmony, like the faces of a diamond, represents the light and beauty, kindness and peace, love and friendship, a prosperous family and children, spiritual wealth and financial standing, that is, the eternal happiness of a person in both lives.

Our universal hope: **“Harmony will save the world!”**

References

1. Baimuratov U. Harmony of Economy and Society The Paradigm of «D+3D», Laws and Problems. – USA: Published by Xlibris, 2014. - P.350.

GLOBAL RESOURCES AND MARKETS FOR THE CONSUMPTION OF LITHIUM

Kurmetova S.M.

PhD Candidate of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan

Global lithium resources have increased significantly due to ongoing exploration activities worldwide, Figure 1 grew annually and totaled more than 53 million tons in 2018. The identified lithium resources to other countries were refined to 47 million tons. Global lithium production, excluding the United States, increased to 85 thousand tons of lithium in 2018, compared to 69 thousand tons of lithium in 2017, and an increase of 74% compared to 2016. The global production capacity for lithium production is estimated at 91 thousand tons of lithium per year. Lithium consumption in 2018 was projected at 47.6 thousand tons. the content of lithium, which is 20% more compared to 39.7 thousand tons of lithium in 2017.

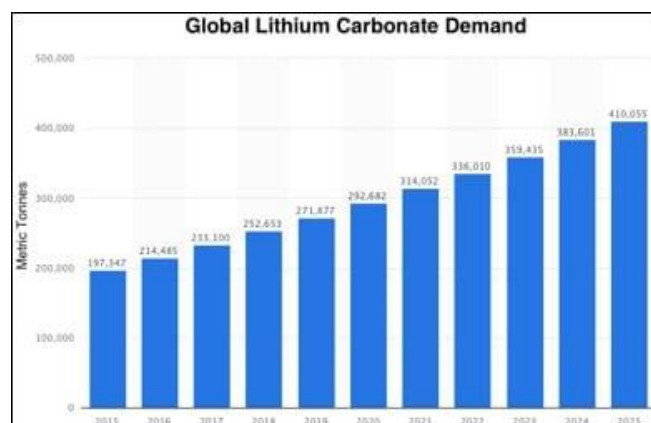

Figure 1.1 Growth in Demand for battery-grade lithium carbonate until 2025

Source: [<https://www.iea.org/reports/global-ev-outlook-2019>]

Jobs and augmented reality are changing the factory. For decades, robots have been doing routine work, such as lifting cars or welding, that would be unsafe or difficult for their people. These works are often placed behind billboards, or at least light curtains, which prevent unwanted interaction with people. Not all robotic interactions can be performed in isolation. Trunks or cooperative work [1], designed to work in close contact with people engaged in activities that do not involve heavy or dangerous objects. Similarly, training robots is often easier because humans can interact directly, rather than using a programming language or scripting system.

The combination of cabot and augmented reality (AR) [1, 2, 3], can lead to some interesting applications and further improve the interaction between robot and human. These types of systems are still under investigation.

Autonomous mobile robots are becoming a viable solution for automating material handling processes in a factory with a minimal set of features for a viable mobile robot system.

Literature cited

1. <https://www.electronicdesign.com/embedded-revolution/cobots-and-augmented-reality-are-changing-factory>
2. U.S. Geological Survey, Mineral Commodity Summaries, 2018-2020.
3. <https://www.roboticstomorrow.com/article/2015/10/batteries-for-robotics-applications/7071>

HEAT EXCHANGE OF SINGLE SMOOTH AND RIBBED PIPES IN THE FLUIDIZED BED

Pivnenko Yurii

PhD, assistant, Dept. of Heat, Gas Supply,
Ventilation and Using Thermal Secondary Energy
Resources, Kharkiv National University
of Civil Engineering and Architecture, Ukraine

Burda Yurii

PhD, assistant, Dept. of Heat, Gas Supply,
Ventilation and Using Thermal Secondary Energy
Resources, Kharkiv National University of
Civil Engineering and Architecture, Ukraine

Redko Igor

Doctor of Technical Sciences, professor of the
department of Heat power engineering of Ukrainian
State university of railway transport

The heat exchange between the fluidized bed and the surfaces immersed in it is characterized by complex processes with the influence of numerous factors on them. The heat transfer coefficient largely depends on the hydraulic structure of the fluidized bed, the characteristics of the bed material, the temperature conditions, geometric and physical parameters of the immersed surfaces. The effect of the parameters of liquefying gases has been studied in sufficient detail. However, the use of various heat exchange surfaces in fluidized bed apparatuses that have a wide range of characteristics necessitates new researches. The surfaces immersed into a bed have a different shape and characteristics of the material. In addition to the shape of the heat exchange surface, different variants of ribbing can be used further extending the range of heat exchangers used in a fluidized bed apparatus. Thus, the processes of heat transfer between the fluidized bed of large particles with smooth and ribbed pipes remain insufficiently studied. In the work [1], the heat exchange of a vertically immersed pipe into a fluidized bed of small particles was considered. All the results presented confirm the known observations, which describe the effect of the flow rate and particle size on the heat transfer coefficient. Also, the effect of the solid phase density on the heat transfer coefficient was noted in the work, its increase with the increase of solid phase density being determined. In the work [2], the results of the experimental study of horizontal pipe heat exchange in a fluidized bed of small particles are presented. The heat exchange of a smooth pipe and the one with annular ribs was investigated. However, this paper does not consider other types of ribbing and the effect of the bed material particle size on heat exchange. The relations given in the work do not describe the effect of the ribbing character on heat exchange as well. In the work [3] the heat exchange of a longitudinally and transversely ribbed pipe in a boiler with a circulating

fluidized bed was investigated. The effect of the rib length on the heat exchange intensity is discussed as well. However, these studies also require some additions. The work [4] gives the results of studying the heat exchange of ribbed pipes in a “cold” model. The disadvantage of this work is the use of only one material of the fluidized bed in experiments. In the paper [5] the heat exchange of a single pipe and a bundle of pipes in a fluidized bed was investigated. The results presented are in agreement with the conclusions of other authors and are also known. Similar studies of the heat exchange of a single pipe in a fluidized bed are presented in [6] and [7]. The relations given in [8] are valid for smooth pipes. Correlation relationships for ribbed pipes are given in [9]. However, these equations are valid for a fluidized bed with a small particle material. Similarly, the authors of [10] used small particles as a bed-forming material. The effect of the inclination angle of the calorimeter pipe was studied in [11]. The proposed relations take into account the pipe slope. A correction factor was introduced for this purpose. It is noted that the smallest value of the heat transfer coefficient is reached at an angle of inclination of 45° . The paper [12] describes the efficiency of toothed transverse ribbing in detail but there are no data on other types of ribbing. The analysis of the influence of the heat exchange surface material on the efficiency of heat exchange was carried out in detail [13].

The data on the heat exchange of single profiled pipes in a large-dispersed fluidized bed are given below. The sensors-calorimeters were made of a round ($d_{kv} = 25.4$ mm), ellipse ($a \cdot b = 20 \times 30$ mm) and flat-oval ($a \cdot b = 12.7 \times 31.7$ mm) shape with an internal heater placed inside. Ribbing is made of carbon steel with the height of $h_r = 5$ mm and thickness of $\delta = 1.2$ mm. Coefficient of ribbing is equal to $\varphi = 1.3$. The cross-sectional area of the heat exchange surface of sensors is the same. As it can be seen, the change in the shape of the cross-section of the heat exchange surface from the flat-oval to the elliptical one, being washed along the minor axis ($a \cdot b = 30 \times 20$ mm), practically does not affect the heat exchange intensity both in the finely dispersed and large-dispersed fluidized bed. The conveniently flowing shape of elliptical and flat-oval pipes does not allow to increase significantly the intensity of heat exchange. As the diameter of the particles increases, the rate of the liquefying air increases as well (up to $2.0 - 2.5$ m/s), at which the maximum heat transfer coefficient is reached. Visual observations and taking photographs of a bed show that an increase in the transverse dimension of the surface leads to an increase in the size and frequency of the appearance of gas bubbles near the surface being washed, to the destruction of stagnant zones over the pipe, which does not cause a decrease in the heat exchange intensity. Figure 1 shows the heat transfer coefficient of smooth profiled pipes in the function of air rate and the diameter of the bed particles.

The increase in the efficiency of the heat transfer of the fluidized bed is possible by the use of longitudinal ribbing of pipes, which makes it possible to improve hydrodynamic conditions near the heat exchange surface [14].

As the results of the study show, the heat exchange rate of the longitudinally-ribbed pipes is increased by 25-28% with low ribbing coefficient values $\varphi = 1.3$. In this case, the current and maximum values of the ratio of heat transfer coefficients, referred to the ribbed and smooth surface ($\alpha_{rib} / \alpha_{sm}$), respectively, for a given type of ribbing, do

not depend on the diameter of the particles of the bed material as well [18], but are determined only by the ribbing coefficient value and rib efficiency according to the relation:

$$Nu_{rib}^{max} = Nu_{sm}^{max} \eta_{rf}^{sm} \phi^{0,9} \quad (1)$$

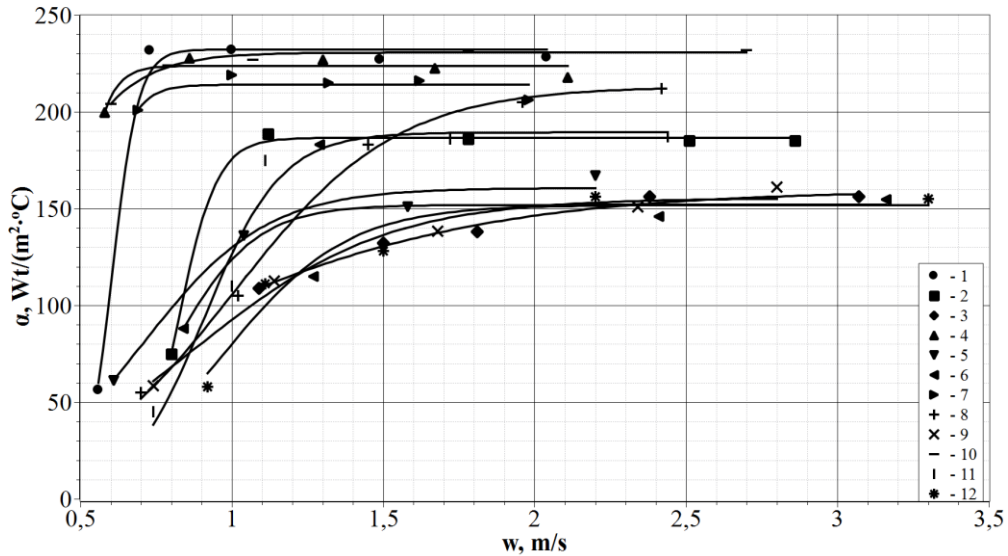

Figure 1. The heat transfer coefficient of smooth profiled pipes in the function of fluidizing air rate: 1 – sand, 2 – glass balls, 3 – chamotte, for round pipe; 4 – sand, 5 – glass balls, 6 – chamotte, for an ellipse pipe, $a \cdot b = 20 \times 30$ mm; 7 – sand, 8 – glass balls, 9 – chamotte, for a flat-oval pipe; 10 – sand, 11 – glass balls, 9 – chamotte, for an ellipse pipe, $a \cdot b = 30 \times 20$ mm

Nusselt number for a ribbed pipe:

$$Nu_{rib}^{max} = \frac{\alpha_{rib} d_{ekv}}{\lambda_g} \quad (2)$$

Nusselt number for a smooth pipe:

$$Nu_{sm}^{max} = \frac{\alpha_{sm} d_{ekv}}{\lambda_g} \quad (12)$$

Coefficient of pipe ribbing:

$$\phi = \frac{F_r + F_b}{F_{sm}} \quad (13)$$

The rib efficiency coefficient, referred to a over-all ribbed surface is:

$$\eta_{rf}^{sm} = \frac{\eta_r^{sm} F_r + F_b}{F_r + F_b} \quad (14)$$

The effect of the shape of the cross-section of longitudinal-ribbed profiled pipes proves to be a little greater with the increase of the particle diameter. The difference in the values of the heat transfer coefficient for ribbed profiled surfaces reaches 20-25%, as shown in Figure 2. Apparently, longitudinal ribs change the hydrodynamic conditions near the ribbed profiled surfaces in different ways. A little larger absolute values of the heat transfer coefficient were obtained for elliptical pipes.

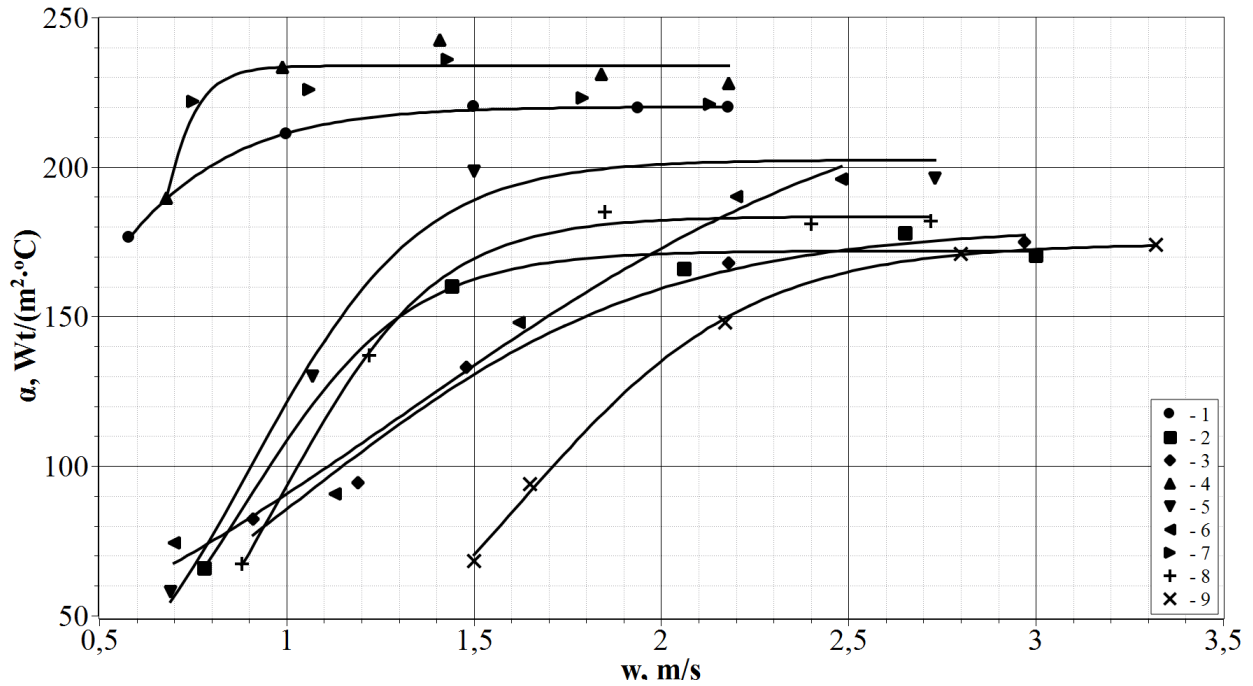

Figure 2. The heat transfer coefficient of ribbed profiled pipes in the function of fluidizing air rate: 1 – sand, 2 – glass balls, 3 – periclase, $d_{ekv} = 2.81$ for a round pipe; 4 – sand, 5 – glass balls, 6 – periclase, $d_{ekv} = 2.81$ for an ellipse pipe, $a \times b = 20 \times 30$ mm; 7 – sand, 8 – glass balls, 9 – periclase, $d_{ekv} = 2.81$ for are the same, a flat-oval pipe.

A comparison of the experimental data obtained for single smooth pipes with the calculated ones is shown in Figure 3, where the calculated data on the heat exchange of a single pipe in a fluidized bed of small particles according to the relationship [15] are also illustrated:

$$Nu_{max} = 0,86 Ar^{0,2} \quad (3)$$

and of large particles [16]:

$$Nu_{max} = 0,2 Ar^{0,268} Pr^{0,33} + 0,009 Ar^{0,5} Pr^{0,33} \quad (4)$$

where $Nu_{max} = \frac{\alpha_{max} \cdot d_{ekv}}{\lambda_g}$ is the Nusselt number.

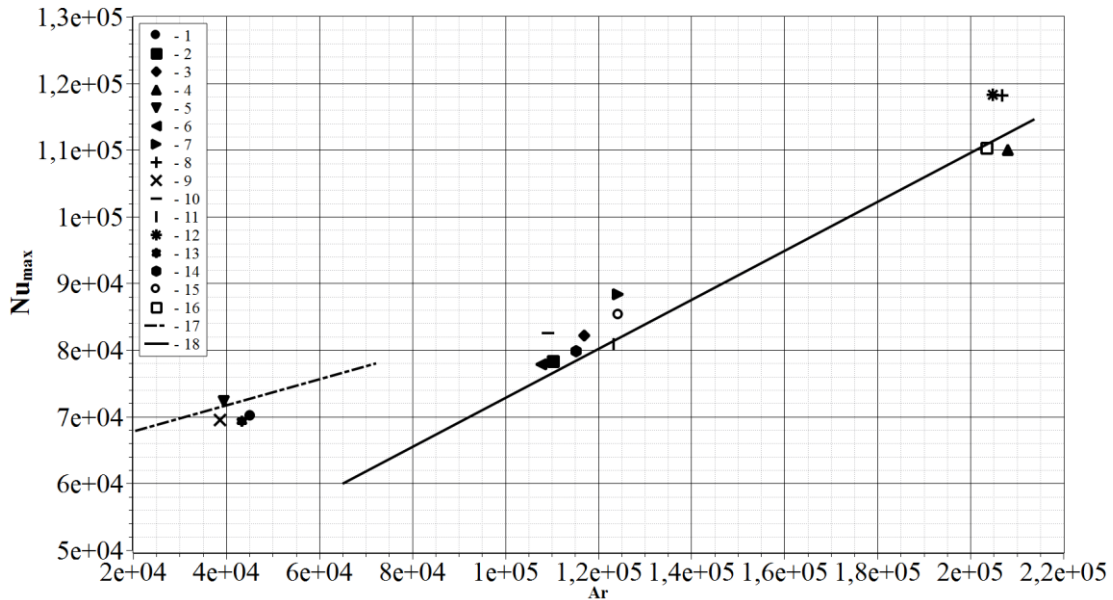

Figure 3. Comparison of experimental and calculated heat exchange data for single smooth pipes: 1 – sand, 2 – glass, 3 – chamotte, $d_{ekv} = 1.41$ mm, 4 – chamotte, $d_{ekv} = 2.81$ mm, for a round pipe; 5 – sand, 6 – glass, 7 – periclase, $d_{ekv} = 1.41$ mm, 8 – periclase, $d_{ekv} = 2.81$ mm, for an ellipse pipe, $a \times b = 20 \times 30$ mm; 9 – sand, 10 – glass, 11 – periclase, $d_{ekv} = 1.41$ mm, 12 – periclase, $d_{ekv} = 2.81$ mm, for a flat-oval pipe; 13 – sand, 14 – glass, 15 – chamotte, $d_{ekv} = 1.41$ mm, 16 – chamotte, $d_{ekv} = 2.81$ mm, for are an ellipse pipe $a \times b = 30 \times 20$ mm; 17, 18 are calculation

Nomenclature

d_{ekv}	equivalent bed particle diameter	[mm]
F_r	the area of the rib	[m ²]
F_b	surface areas the pipe between the bases of ribs	[m ²]
F_{sm}	surface areas smooth pipe	[m ²]
g	acceleration of gravity	[m/s ²]
Nu	Nusselt criterion	
Pr	Prandtl's criterion	
α_{sm}	coefficient of heat transfer of smooth pipes	[W/m ² ·K]
α_{rib}	coefficient of heat transfer of ribbed pipes	[W/m ² ·K]
α_{max}	maximum value of the heat transfer coefficient of the pipe	[W/m ² ·K]
η_{rf}^{sm}	the rib efficiency coefficient	
λ_g	coefficient of thermal gas conductivity	[W/m·K]

References

1. Dou, S., Herb, B., Tuzla, K., Chen, J. C., Heat transfer coefficients for tubes submerged in circulating fluidized bed, *Experimental Heat Transfer*, vol. 4, pp. 343-353, 1991.

2. Rasoulia, S., Golrizb, M.R., Hamidic A.A., Effect of annular fins on heat transfer of a horizontal immersed tube in bubbling fluidized beds, *Powder Technology*, vol. 154, pp. 5-13, 2005.
3. Basu, P., Cheng, L., An experimental and theoretical investigation into the heat transfer of a finned water wall tube in a circulating fluidized bed boiler, *International Journal of Energy Research*, vol. 24, pp. 291-308, 2000.
4. Chinsuwana, A., Dutta, A., An experimental investigation of the effect of longitudinal fin orientation on heat transfer in membrane water wall tubes in a circulating fluidized bed, *International Journal of Heat and Mass Transfer*, vol. 52, pp. 1552-1560.
5. Moawed, M. A., Berbish, N. S., Allam, A. A., El-Shamy, A. R., El-Shazly, K. M., Heat Transfer between Fluidized Bed and Horizontal Bundle of Tubes in a Vertical Channel, *International Journal of Chemical Reactor Engineering*, vol. 8, pp. , 2010.
6. Masoumifard, N., Mostoufi, A. A., Hamidi, R., Sotudeh-Gharebagh, Investigation of heat transfer between a horizontal tube and gas–solid fluidize, *International Journal of Heat and Fluid Flow*, vol. 29, pp. 1504-1511, 2008.
7. AL-Busoul, M.A., Abu-Ein, S.K., Local heat transfer coefficients around a horizontal heated tube immersed in a gas fluidized bed, *Heat and Mass Transfer*, vol. 39, pp. 355-358, 2003.
8. Grewal, N.S., Cheung, T.K., Saxena, S.C., Heat Transfer between Horizontal Finned Tubes and a Gas-Solid Fluidized Bed, *Ind. Eng. Chem. Process Des. Dev.*, vol. 24, 1985.
9. Krause, W. B., Peters, A. R., Heat Transfer From Horizontal Serrated Finned Tubes in an Air-Fluidized Bed of Uniformly Sized Particles, *J. Heat Transfer*, vol. 105, pp. 319-324, 1983.
10. Abil, J., Ali M., Al-zubaidi, A., Heat transfer in gas-solid fluidized bed with various heater inclinations, *International Journal of Heat and Mass Transfer*, vol. 54, pp. 2228-2233, 2011.
11. Hashizume K., Masure, T., Koyama, T., Fin efficiency of serrated fins: Part 1. Analysis of theoretical fin efficiency and experimental results, *Heat Transfer Asian Research*, vol. 28, pp. 528-540, 1999.
12. Hashizume, K., Sato, T., Masure, T., Koyama, T., Fin efficiency of serrated fins: Part 4. Correction factor for inline arrangement, *Heat Transfer Asian Research*, vol. 33, pp. 258-269, 2004.
13. Natusch, H. J., Blenke, H., Zur Wärmeübertragung Horizontalen Langrippenrohren in Gas-Fliesbetten', *Verfahrenstechnik*, vol.8. pp. 286-293, 1974.
14. Palchenok, G.I., Tamarin, A.I., Zabrodsky, S.S., Heat Exchange between a Ribbed Horizontal Pipe and Fluidized Bed of Large Particles, *Heat and Mass Exchange*, v.6, p.1, Minsk, 1980, pp.89-93.
15. Varygin, N.N., Martyushin, I.G., Calculation of the Heat Exchange Surface in the Apparatus with a Fluidized Bed, *Chemical Machine Building*, no. 5, pp.6-9, 1959.
16. Borodulya, V.A., Ganzha, V.L, Kovensky, V.I., *Hydrodynamics and Heat Exchange in the Fluidized Bed under Pressure*, Science and Technique, Minsk, 1982.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ И ПЕРЕВОДА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ АВИАЦИОННЫХ ТЕРМИНОВ.

Зубцов Иван

Курсант II курса

Белорусская государственная академия авиации, Беларусь

Полетаева Ольга

Магистр педагогических наук

старший преподаватель кафедры языковой подготовки

Белорусская государственная академия авиации, Беларусь

В современном обществе в условиях стремительного развития науки и техники возрастает интерес к исследованию профессиональной лексики той или иной области знания. Профессиональная лексика, это всегда что-то новое, то, что никогда не стоит на месте. Приобретая новые знания, люди развиваются, повышая свой профессиональный уровень, и это является ярким признаком современного мира. В любой сфере деятельности человека активно формируется своя профессиональная терминология. Специальная лексика занимает важное место не только в системе общенационального языка, но и в нашей речи, что и обуславливает пристальное внимание к языку различных специальностей. В результате роста научно-технической отрасли происходит постоянное расширение терминологического состава языка, что соответственно влечет за собой необходимость унификации и кодификации лексических единиц языка той или иной специальности [1].

Несмотря на то, что проблема соотношения терминов и профессионализмов имеет давнюю историю, на сегодняшний день проблема разграничения понятий «термин» и «профессионализм» остается наиболее актуальной. Некоторые ученые склонны к объединению этих понятий: «Профессионализмы обозначают специальные понятия, орудия и продукты труда, производственные процессы; поэтому их иногда называют специальными словами или специальными терминами». Такая точка зрения весьма спорна. Так, например, доктор филологических наук С.В. Гринев, отмечая определенные особенности термина, считает, что он должен быть:

- относительно однозначным номинативным,
- эзотерическим,
- кратким,
- предельно точным,
- согласованным с другими терминами системы,
- общепризнанным,
- контекстуально устойчивым,

- стилистически нейтральным,
- обладающим деривативностью,
- соответствующим современному состоянию области знания и т.д.

У студентов могут быть различные трудности и проблемы при изучении английского языка. Они могут допускать разные ошибки в английском произношении, грамматике, орфографии и применении словарного запаса. Существует связь между родным языком учащегося и особыми трудностями в изучении и использовании английского языка, а также типом ошибок, которые учащийся обычно совершает в английском произношении, грамматике и лексике, поскольку родной язык мешает изучению и использованию английского языка.

Многочисленные английские слова и синонимы (слова со схожим значением) представляют особую трудность для иностранных учащихся. Другие трудности в изучении и использовании английской лексики включают фиксированные сочетания слов, фразовые глаголы, идиомы, пословицы и региональные различия в использовании словарного запаса. Существуют различия в использовании английского языка в англоязычных странах с точки зрения орфографии, произношения, словарного запаса и грамматики.

Использование английского языка также может быть формальным и неформальным. Официальный английский — это язык средств массовой информации, образования, бизнеса, экономики, торговли, технологий, науки и т. д. Неформальный английский язык включает разговорный, сленг и диалектное употребление. Иностранцам ученикам сложнее овладеть неформальным, чем формальным английским словарным запасом.

Словари синонимов английского языка в сочетании со словарями общего английского являются отличным инструментом для интенсивного, всестороннего и логического усвоения словарного запаса для нужд учащегося в реальных жизненных ситуациях. Чтение на самые разные темы — еще один эффективный метод расширения английского словарного запаса изучающими английский язык.

Например:

- *Хвостовое оперение* – *tail unit, empennage, tail assemble*;
- *Камера сгорания* – *combustion section, combustion chamber, burner*;
- *Форсажная камера* – *augmenter, afterburner*;

Важнейшей составляющей любого специального языка являются термины. Авиационный субъязык английского языка не составляет в этом отношении исключения. По мнению исследователей, формирование авиационной терминологии английского языка длится более двух столетий и отражает весь сложный процесс развития авиационной науки и техники — от запуска первых воздушных шаров до полетов космических кораблей. Именно XX век можно считать ключевым в истории развития авиационной терминологии, поскольку в это время «зародилась, окрепла и получила бурное развитие сама авиация». При этом, по мнению ученых, ни одна другая терминологическая система не впитала в себя столько терминов из других терминологических сфер, как авиационная,

поскольку ни одна другая отрасль науки и техники не использовала так интенсивно достижения всех других отраслей знания, как это сделала авиационная наука и техника, что обусловило ее разнообразие на семантическом уровне.

Самой большой сложностью в переводе научно-технических текстов считается перевод терминов. Так как проблемы с их интерпретацией могут возникнуть во время анализа формы термина и при его сопоставлении с содержанием, которое было заложено в его определение, так же, как и при подборе подходящего эквивалента на переводимом языке. Существует большое количество причин, из-за которых и могут возникнуть данные трудности.

При переводе терминов нужно принимать во внимание многие обстоятельства. К сожалению, графическая форма не всегда позволяет понять термин, даже бывают случаи, когда графическая форма вводит переводчика в заблуждение. Причиной подобных проблем могут служить следующее [2]:

1. Интерференция русского языка
2. Омонимия
3. Сложная структура термина

Интерферентами можно назвать любые две значимые единицы, а именно: морфемы, слова, словосочетания, целые предложения, которые фонетически, графически и функционально схожи с морфемами, словами, словосочетаниями и предложениями в иностранном языке. Такие слова называются «ложными друзьями переводчика» они включают интернациональную лексику, паронимы и другие виды межъязыковых аналогизмов.

Например:

- *Airplane cabin* в переводе на русский язык означает “салон самолета”, а не “кабину пилота”, хотя морфемы этих слов схожи в русском и английском языках, поэтому и возникают трудности с переводом этого словосочетания.

Также имеет место фонетико-графическая омонимия. Она предполагает схожесть в графической форме и в звучании, но предполагает совершенно разные значения. Следовательно, что правильное понимание формы очень важно, так, как только так можно корректно перевести термин.

Другой сложностью в переводе английских авиационных терминов являются заимствования, которые сохранились в своей первоначальной форме. Как правило, это слова латинского или французского происхождения.

Например:

- *От французского fuseler в английский язык пришло слово fuselage.*

Относительно сокращенных терминов сложность заключается в том, что в тексте оригинала отсутствует их полная форма. В связи с этим возникает проблема с ее пониманием, проблема с определением ее формы и ее функции в данном тексте.

Например:

- *DC (direct current) – постоянный ток,*
- *AC (alternating current) – переменный ток,*
- *AA (absolute altitude) – истинная высота, высота над местностью.*

Такая же проблема может появиться при плохом знании страны изучаемого языка, культуры, реалий, которые могут быть частью их терминологической системы. Самой сложной процедурой в решении семантических проблем является функциональная замена, суть которой заключается в замене словарного эквивалента контекстуальным, который логически связан с ним. Данный способ может быть использован в тех случаях, когда ни один из эквивалентов, данных в словаре не подходит по контексту. Довольно актуальным данный способ считается при переводе безэквивалентной лексики, то есть слов, которые еще не зафиксированы двуязычными словарями. Как правило, это только образованные слова и термины, не вошедшие в словари.

Например:

- *HTO shuttle (Horizontal Takeoff shuttle) – МВКА (многоразовый воздушно космический аппарат).*
- *ICAA (International Civil Airport Association) – ИКАА (Международная ассоциация гражданских аэропортов).*
- *STOL aircraft (short takeoff and landing aircraft) – СКВП (самолет короткого взлета и посадки).*
- *APU (auxiliary power unit) – ВСУ (вспомогательная силовая установка)*

Другим способом решения переводческих проблем при переводе английских терминов авиационной тематики является описательный перевод. Чаще всего данный вид перевода используется вместе с транскрибированием. Описательный перевод предполагает перевод термина в более простой форме.

Например:

- *speed-power data – информация для построения диаграммы потребных и располагаемых тяг,*
- *scissor-wing aircraft – самолет с одношарнирным крылом асимметрично изменяемой стреловидности,*
- *USB configuration (сокр. От upper-surface-blowing configuration) – схема летательного аппарата с обдувом закрылка,*
- *WIDE (Wide-angle Infinity Display Equipment) – предназначенная для наземных тренажеров широкоугольная система предъявления поступающей от ЭВМ визуальной информации воздушной обстановке.*

Также существует ряд особенностей при переводе аббревиатур. Аббревиатуры не имеют собственного значения, оно лишь отражает меньшую часть основной единицы, которое и должно быть сохранено при переводе. Именно поэтому сокращения на иностранном языке не следует передавать на русский язык тоже сокращениями. Чаще всего аббревиатуры и сокращения переводятся посредством словаря, но встречаются такие аббревиатуры, которые могут быть расшифрованы по-разному. Сокращение становится понятным, если аббревиатуры расшифровываются, полностью переводятся и на основе перевода формируется русское сокращение.

Например:

- *TCAS (Traffic Alert and Collision Avoidance System) – система предупреждения о воздушном движении и избежание столкновений,*

- *EICAS (Engine Indicating and Crew Alerting System)* – система индикации параметров двигателя и тревожного оповещения экипажа,
- *GPWS (Ground Proximity Warning System)* – система предупреждения об опасном сближении с землей.

Таким образом, залогом осуществления успешного перевода авиационных терминов является тщательный анализ термина, его формы. Также следует изучать информацию по данному предмету, чтобы лучше понимать термины как в английском, так и в русском языках. Только в таком случае при отсутствии эквивалента в словарях можно подобрать соответствующий перевод или прибегнуть к описательному переводу.

Разновидностью описательного перевода являются транслитерация и транскрипция. При транслитерации заимствуется иностранное слово или термин, который на письме изображается буквами переводящего языка, а в устной речи произносится согласно произносительным правилам переводного языка. Транскрипция основана на принципе передачи русскими буквами звуков английского наименования.

Например:

Транслитерация	Транскрипция
Display – дисплей	Cooper – Купер
Aerodrome – аэродром	Aileron – элерон
Rotor – ротор	Longeron – лонжерон
Pilot – пилот	

Сегодня специалист должен владеть разнообразной, подчас сложной и непрерывно обновляющейся информацией, требующейся в его профессиональной деятельности. Ему необходимо регулярно изучать специальную литературу, отслеживая новые тенденции в профессиональной сфере и используя зарубежный опыт. Поэтому глубокое и всестороннее знание иностранного языка, знание и умение правильно использовать специальную терминологию, а также знание истории и современного состояния своего профессионального поля деятельности являются основными требованиями, которые предъявляются к специалисту [3].

Список литературы

1. Особенности англоязычной профессиональной лексики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-angloyazychnoy-professionalnoy-leksiki/viewer>. – Дата доступа: 20.10.2021.
2. Семантические особенности английской авиационной терминологии и ее перевод на русский язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://dspace.tltsu.ru/bitstream/123456789/4165/1/Карташян%20М.А._ЛИНБ_130_3.pdf. – Дата доступа: 21.10.2021.

3. Обучение терминологии на занятиях по иностранному языку [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/obuchenie-terminologii-na-zanyatiyah-po-inostrannomu-yazyku/viewer>. – Дата доступа 17.10.2021.

ВОЗДУШНЫЕ СЕПАРАТОРЫ С ВЕРТИКАЛЬНЫМ ПНЕВМОСЕПАРИРУЮЩИМ КАНАЛОМ

Петров Валерий Николаевич,

к. т. н., доцент,

Жданов Александр Александрович,

к. т. н., доцент,

Мацей Руслан Афанасьевич,

к. т. н., доцент, Одесская государственная академия строительства и архитектуры
ул. Дидрихсона, 4, г. Одеса, 65029, Украина

Большая часть примесей отделяется из зерна воздушным потоком, т.е. методом пневмосепарирования, в устройствах разных типов.

Одним из наиболее распространённым способом воздушной сепарации является сепарация зернового потока в вертикальном канале. Зерновой поток подается по наклонной поверхности в пневмосепарирующий канал, где он продувается воздушным потоком. Воздушный поток, подхватив аэродинамически легкие примеси уносит их в вертикальный пневмоканал, а очищенное зерно выходит нисходящим потоком.

Воздушные сепараторы по характеру цикла используемого технологического воздуха можно разделить на две группы: с замкнутым и разомкнутым циклами воздуха.

Целью данной работы является построение и анализ структурных схем существующих конструкций воздушных сепараторов.

Методика этого исследования заключалась в последовательном выполнении следующих процедур при анализе конструктивных решений воздушных сепараторов:

- структурном членении конструкции на различные технологические устройства и механизмы;
- составление и анализ схем существующих конструкций;
- разработка и выделение общих признаков для классификации конструкций технологических механизмов;
- анализ преимуществ и недостатков выделенных технологических устройств и механизмов.

Наибольшее распространение получили сепараторы с вертикальным пневмосепарирующим каналом (рис. 1а). Зерновой поток I поступает в приемный патрубок 1 и вибрирующим лотком 2 распределяется по всей ширине вертикального пневмоканала 3. Переформированный сплошной зерновой поток заданной высоты сыпается с лотка 2 и попадает под воздействие пронизывающего его воздушного потока II. Воздушный поток подхватывает аэродинамически легкие примеси и уносит их в вертикальный пневмоканал 3.

Скорость воздушного потока в вертикальном пневмоканале регулируется клапаном 4, с помощью винтового механизма 5. С помощью механизмов 6 и 7 устанавливается положение одной из стенок вертикального пневмоканала 3, что позволяет регулировать скорость воздушного потока по высоте канала. При большой разнице в аэродинамическом сопротивлении обрабатываемого зерна и примесей обычно устанавливают вертикальный канал, сужающийся кверху. Это позволяет гарантированно удалять примеси, так как скорость воздушного потока увеличивается по мере продвижения по каналу. Вспомогательные воздушные потоки III и IV предназначены для обеспыливания зон с механизмами 6 и 7, и для дополнительной продувки зернового потока.

Очищенное зерно от пыли и аэродинамически легких примесей потоком V покидает сепаратор. Запыленный воздух с аэродинамически легкими примесями потоком VI, создаваемым вентилятором пневмосети, покидает воздушный сепаратор.

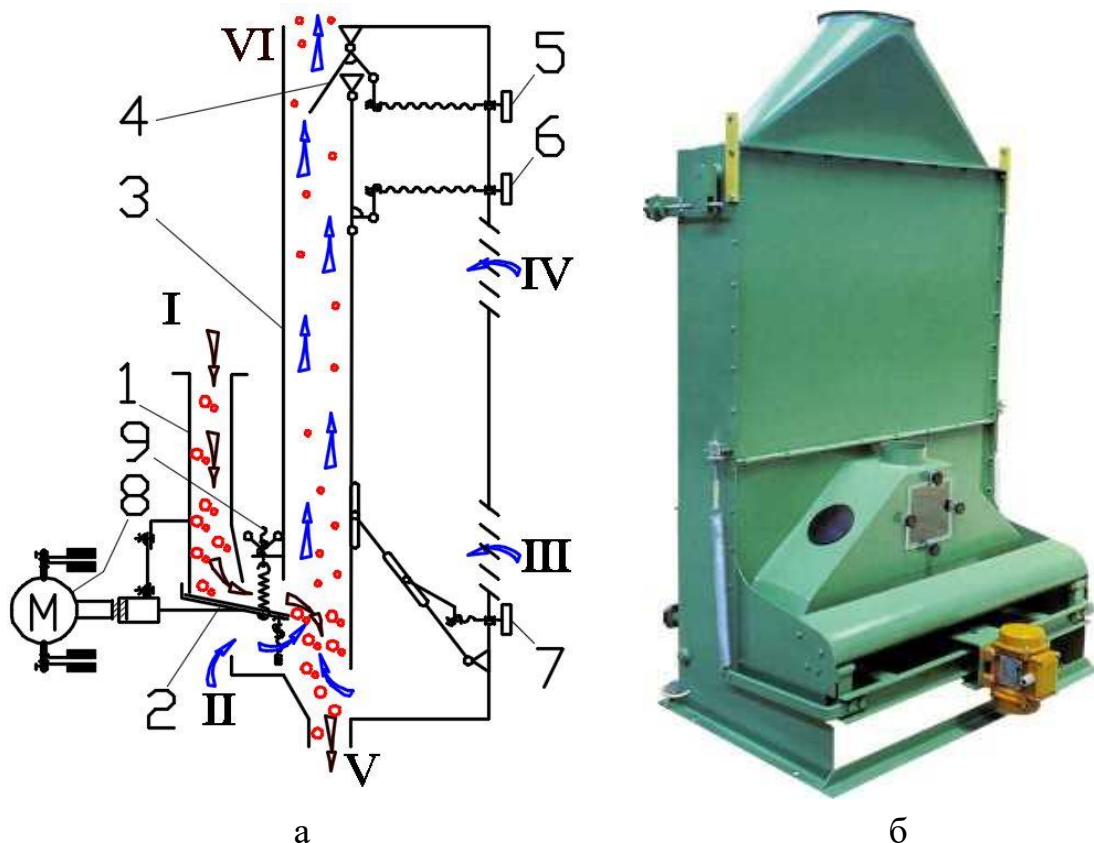

Рис. 1. Воздушный сепаратор с вертикальным каналом: а – схема; б – общий вид.

Лоток 2 обычно совершает возвратно-поступательное движение от маятникового колебателя 8. При этом регулировкой грузов на валу электродвигателя добиваются нужной амплитуды колебаний лотка 2. Винтовые устройства 9 с пружинами, расположенные по обеим боковым сторонам сепаратора, обеспечивают регулирование равномерной подачи по всему приемному фронту с заданной производительностью.

Учитывая, что маятниковые вибраторы имеют ряд существенных недостатков, некоторые фирмы заменяют их на вибраторы других типов.

Например, устанавливают два вибратора, вращающиеся в противоположные стороны (рис.2б, на схеме изображен один вибратор, а второй аналогичный закрыт первым). При электрическом подключении электродвигателей добиваются вращения в противоположные стороны. За счёт самосинхронизации вибраторы вращаются в противоположные стороны строго синхронно, что создает строго направленные колебания лотка. Для упрощения конструкции подвижную стенку 7 пневмоканала можно подвесить в нерегулируемой точке.

Для придания соответствующей формы сечению канала используют один винтовой механизм 6, а общая скорость воздушного потока регулируется с помощью механизма 5 и заслонки 4. Для наблюдения за процессом воздушного сепарирования подвижную стенку 7 выполняют прозрачной, а в наружной стенке сепаратора выполняют окно.

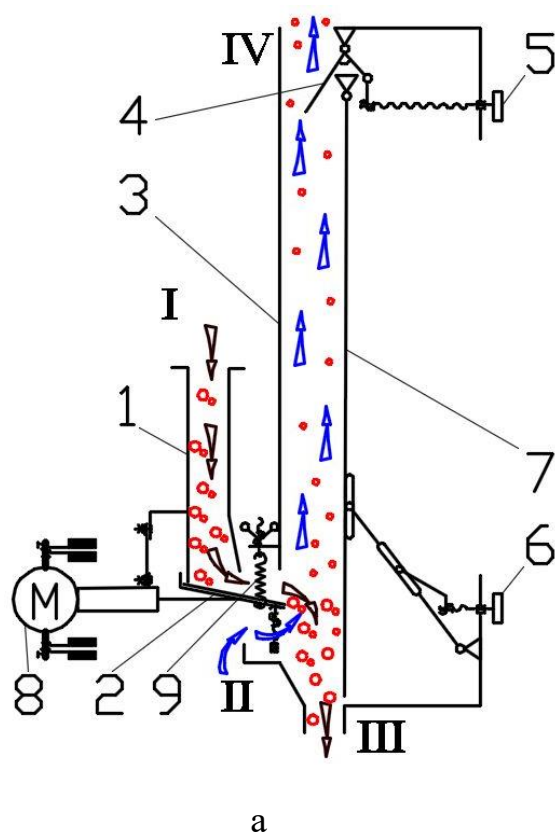

Рис. 2. Воздушный сепаратор с вертикальным каналом: а – схема; б – общий вид.

Фирма Satake, как и ряд других фирм, применяет в своих моделях воздушных сепараторов эксцентриковые колебатели (рис. 3а). Учитывая, что в эксцентриковых колебателях сложно регулировать амплитуду колебаний, то регулируют частоту вращения эксцентрикового вала 8. Обычно ступенчато, заменой шкивов или плавно с помощью частотного регулятора на электродвигателе вибратора. Подвижная стенка 7 вертикального канала регулируется от двух аналогичных рычажно-винтовых механизмов 5 и 6,

добиваясь равномерности воздушного потока, от которой зависит эффективность пневмосепарирования.

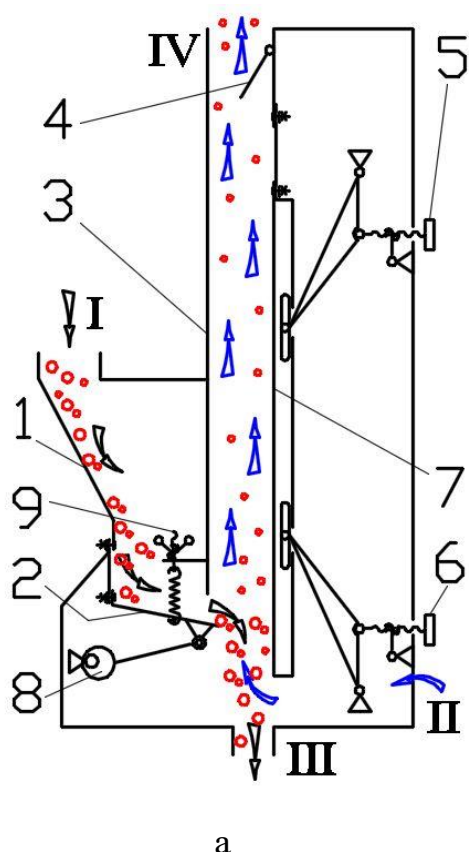

Рис. 3. Воздушный сепаратор с вертикальным каналом: а – схема; б – общий вид.

На крупяных заводах на воздушных сепараторах практически выделяют не менее 95% аэродинамических примесей. Для этого снижают удельную нагрузку на пневмосепарирующие каналы (кг/час·м) в два раза по сравнению с обработкой зерновой смеси на мельзаводах. По производительности технологической линии и удельным нагрузкам на пневмоканал определяют длину пневмосепарирующих каналов машин

$$L = Q/q_1 \text{ м,}$$

где Q – производительность технологической линии, кг/час;

q_1 – удельная нагрузка на единицу длину пневмосепарирующего канала в час, кг/час·м.

Это дает возможность рассчитать количество пневмосепараторов необходимых для установки (при их работе параллельно) в технологическую линию.

Общий расход воздуха возможно определить по паспортным данным пневмосепараторов. Однако не все производители приводят данные для различных культур, ориентируюсь в основном на зерно пшеницы.

В рабочей зоне пневмосепаратора необходимо обеспечить скорость воздушного потока, которая будет больше скорости витания легких примесей и меньше скорости витания зерновок. Обычно скорость воздушного потока принимают 0,4 - 0,8 от скорости витания зерновок [1]. Учитывая сложность

получения скорости витания частиц теоретическим путем, её определяют экспериментально на пневмокласификаторах. Средние значения скоростей витания зерен и семян сорных растений приведены в [2]. Это позволяет более оперативно изменять рабочие скорости воздушного потока и эффективно сепарировать зерновую смесь.

Выводы:

1. Наибольшее распространение в своем секторе пневматического сепарирования получили воздушные сепараторы с вертикальным пневмосепарирующим каналом из-за высокой эксплуатационной эффективности.
2. Рассмотренные воздушные сепараторы с вертикальным пневмосепарирующим каналом имеют сложные вибрационные устройства подачи зерновой смеси.
3. Простые схемы воздушных сепараторов с вертикальным пневмосепарирующим каналом позволяют рассчитать все параметры зерновых и воздушных потоков.

Список литературы

1. Гапонюк, О.І. Технологічне обладнання борошномельних і круп'яних підприємств [Текст] : підручник/ О.І. Гапонюк, Л. С. Солдатенко, Л.Г. Гросул, В.Ф. Петько, В. М. Петров, І.І. Гапонюк; під редакцією О. І. Гапонюка і Л. С. Солдатенко – Херсон: Олді-плюс, 2018. – 752 с.- ISBN 978-966-289-188-1.
2. 1. Соколов А.Я. Технологическое оборудование предприятий по хранению и переработке зерна [Текст]: М.: Колос, 1984. – 445 с.

ПИТТИНГОВАЯ КОРРОЗИЯ НИКЕЛЕВЫХ СПЛАВОВ

Сироватка Вячеслав Леонидович

кандидат технических наук, старший научный сотрудник
Институт проблем материаловедения НАН Украины

Питтинговая коррозия никеля и никелевых сплавов, как и других металлов и сплавов, возникает при нарушении пассивности в отдельных точках поверхности, находящейся в агрессивной среде. В таких точках происходит анодное растворение, большая же часть поверхности остается пассивной. На никеле питтинговая коррозия развивается преимущественно вблизи структурных дефектов, например, границ зерен, а также на повреждениях поверхности (царапины). Влияние царапин можно избежать полированием. К структурным дефектам это не относится. На практике питтинговая коррозия никеля и никелевых сплавов возникает в коррозионных средах, содержащих ионы. Она более вероятна в кислых, чем в щелочных или нейтральных растворах. В кислых растворах с высокой концентрацией хлоридов коррозия происходит по всей поверхности. Влияние рН среды и наличие хлор-ионов на питтинговую коррозию представлено кривыми потенциал-плотность анодного тока. Склонности к питтингообразованию соответствует потенциал, при котором в пределах обычного пассивного участка наблюдается резкое возрастание плотности анодного тока. При питтинговой коррозии раствор внутри питтинга вследствие гидролиза продуктов коррозии становится кислым. Когда это происходит, плотность анодного тока возрастает, по крайней мере, на два порядка. Благодаря развитию гидролиза развитие питтинга является самоускоряющимся процессом. В кислых растворах содержащих хлор-ионы, скорость развития питтинга влияет и температура. Её очень небольшое изменение дают существенный эффект. Особенно возрастает влияние температуры при наличии металлов и сплавов, служащих для теплопередаче и имеющих более высокую температуру, чем среда, в которой они находятся. В таких условиях повлнутся глубокие заостренные питтинги. В отсутствие температурного градиента питтинги более мелкие и скругленные. Объясняют это явление тем, что под влиянием температурного градиента в металле анодное растворение особенно интенсивно происходит в вершине питтинга, а не на его стенках. Заметное влияние на питтинговую коррозию оказывает легирование никелем другими элементами. На практике сплава Ni-Cr-Fe показывают высокую стойкость к питтинговой коррозии. Дальнейшее повышение стойкости достигают введением нескольких процентов молибдена. Сплав Ni-15Cr-8Fe мало склонен к пробою даже в кислом растворе, содержащим 1% NaCl[1-4].

Список литературы

1. Tortorelli P.F., Natesan K. Critical factors affecting the high-temperature corrosion performance of iron aluminides // Materials Science and Engineering A-1998.-258.- 1/2. pp. 115-125.

2. Wolski K., Thévenot F., Le Coze J. Oxide transformations during sintering of in situ oxidised FeAl powders//Materials Science and Engineering A.-1996.-207.-1-pp.105-114.

3. Amaya M., Espinosa-Medina M.A., Porcayo-Calderon J., Martinez L., Gonzalez-Rodriguez J.G. High temperature corrosion performance of FeAl intermetallic alloys in molten salts //Materials Science and Engineering A-2003.-349.-1-2-pp.12-19.

4. Эванс Ю.Р. Коррозия и окисление металлов. М., Машгиз. - 1962-286с.

ИССЛЕДОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЕ ФЛАВОНОИДОВ И ФЕНОЛЬНЫХ СОЕДИНЕНИЙ В ОТЕЧЕСТВЕННЫХ СОРТАХ ФРУКТОВ, ЯГОД И ВИНОГРАДА

Шингисов А.У.,

Еркебаева С.У.

Алибеков Р.С.

доктор технических наук, профессор,
кандидат биологических наук, доцент,
кандидат технических наук, ассоциированный профессор,
Южно Казахстанский университет имени М.Ауэзова
Казахстан, г.Шымкент

С ростом урбанизации увеличиваются ежедневные стрессовые напряжения, ослабевает иммунная система человека и повышается потребность в жизненно важных макро- и микронутриентах, а также все более актуальным становится обеспечение населения функциональными продуктами питания с натуральными биологически активными веществами [1,2]. Систематическое потребление таких продуктов позволит значительно замедлять реализацию генетической программы старения, снизить риск заболеваемости алиментарными заболеваниями с различными последствиями, нормализовать иммунную систему и значительно повысить продолжительность жизни [3-6].

На сегодняшний день, актуальной задачей не только в Казахстане, но и во всем мире, является разработка технологии обогащения состава пищевых продуктов нутрицевтиками и биологически активными веществами из продуктов растительного происхождения.

В последние годы учеными Казахстана в результате использование современной технологии селекции созданы отечественные сорта плодовых, ягодных культур и винограда, которые являются сырьем для производства биологически активных веществ [7,8].

В настоящей статье рассматриваются первый этап создания технологии производства биологически активных веществ из отечественных сортов плодовых, ягодных культур и винограда, т.е. результаты исследование содержание флавоноидов и фенольных соединений в отечественных сортах фруктов, ягод и винограда.

Материалами исследований явились отечественные сорта яблони, груши винограда, черешни, малины, приобретенных у СПК «Елнур Айдар», ТОО «Амангелді» и ТОО «Гульдер».

Объектами исследований служили сорта яблони: Байтерек, Саркыт и Сая; груши: Нагима и Бостандык; винограда: Акжайк, Бакытнур и Мерейтой, черешни: Лязат, Арай и Мерей и малины: Арай, Анар и Салем.

Методика экстракции сырья. Измельченное до гранулированного состава 1,5-2,0 мм растительное сырье настаивали в 40% водно-спиртовом растворе в

течение 2 часов. Затем настоенное сырье при температуре 38-40°C подвергли низкочастотной ультразвуковой обработке в вакууме при остаточном давлении 75-80 Па с частотой колебания 32 кГц и с интенсивностью ультразвукового воздействия 70 Вт/см² в течение 15-16 мин. Полученный экстракт процедили через сито. Далее полученный экстракт подвергали исследованию на содержание полифенолов и фенольных соединений.

Общее содержание полифенолов в яблони, груши винограда, черешни, малины, определяли колориметрический метод с применением реактива Folin-Ciocalteu").

Общее содержание фенольных соединений с использованием реактива Фолина-Дениса.

Результаты исследования содержания флавоноидов и фенольных веществ в сортах яблок (рис.1) груши (рис.2), черешни (рис.3) малины (рис.4) и винограда (рис.5)

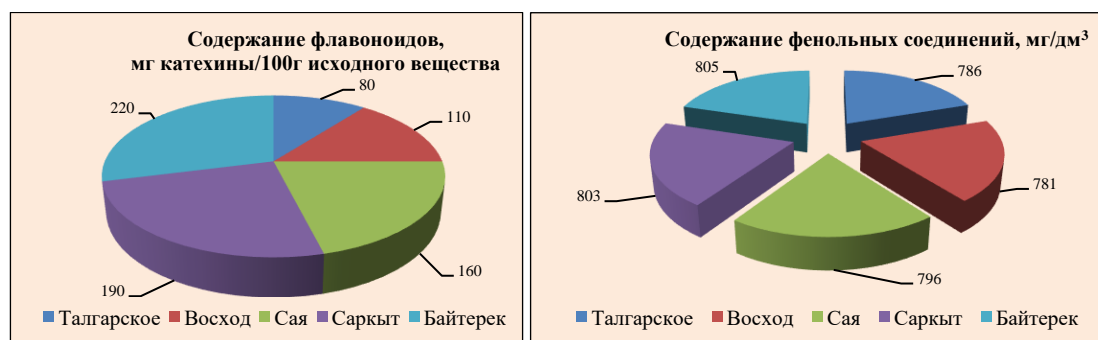

Рисунок 1. Содержание флавоноидов и фенольных соединений в сортах яблок

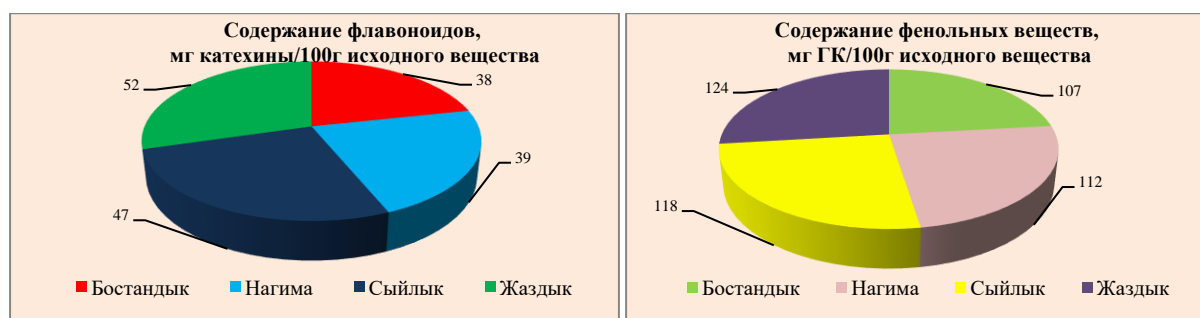

Рисунок 2. Содержание флавоноидов и фенольных соединений в сортах груши

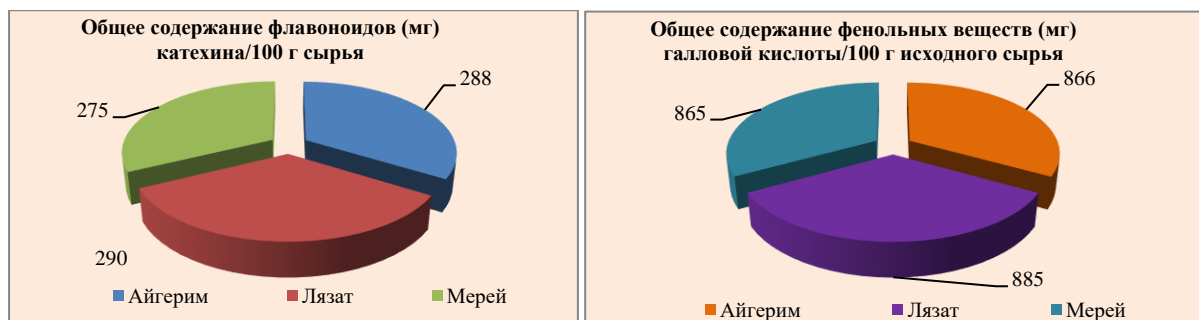

Рисунок 3. Содержание флавоноидов и фенольных соединений в сортах черешни

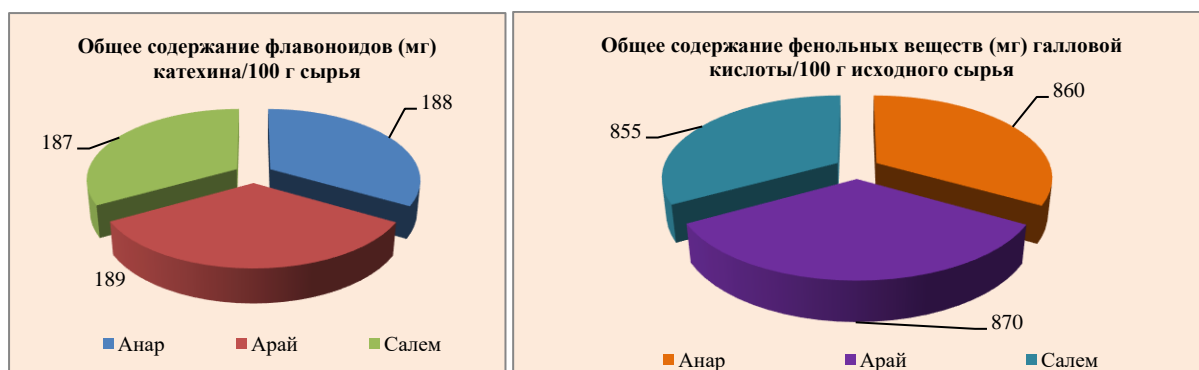
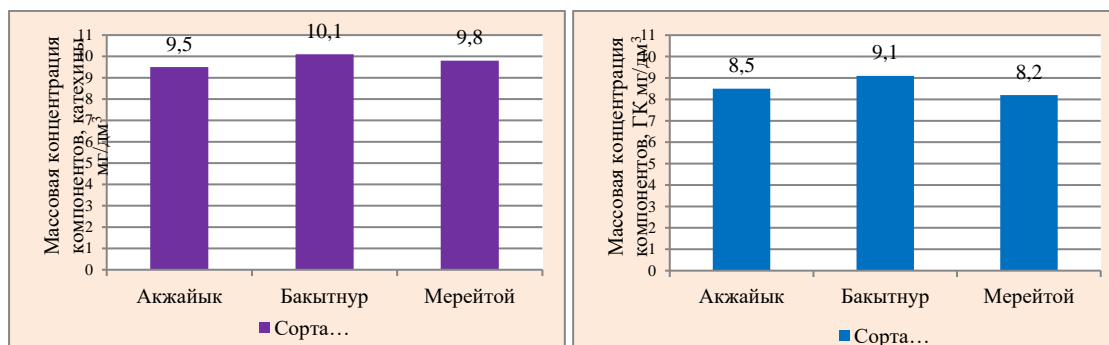

Рисунок 4. Содержание флавоноидов и фенольных соединений в сортах малины

в)

Рисунок 5. Содержание флавоноидов и фенольных соединений винограда

Анализ рисунка 1 показывает, что по содержанию полифенолов в экстрактах среди сортов яблок наибольшее содержание оказалось в перспективных сортах яблони среди которых первенствует сорт «Байтерек» затем «Саркыт» и «Сая».

Таким образом, на основании проведенных исследований можно сделать вывод, что среди сортов яблок по содержанию флавоноидов, как основного класса антиоксидантных веществ и антиокислительной активности наилучшие показатели имеют яблоки сорта «Байтерек», «Сая», «Саркыт».

Анализ рисунка 2 показывает, что среди исследованных сортов груш по содержанию фенольных веществ лидирующее место занимает груша «Жаздык», затем «Сыйлык», далее «Нагима» и «Бостандык», а также из рисунка видно, что

у сорта груши «Жаздык» фенольные вещества на 5,1 процента больше, чем у сорта «Сыйлык», у сорта «Нагима» на 10,77 %, а у сорта «Бостандык» на 15,89 %.

Исследования содержания флавоноидов выше перечисленных сортов груши показывает, что в составе груши «Жаздык» содержание флавоноидов больше на 10,64 %, чем у груш сорта «Сыйлык», на 13,33 % чем у груш сорта «Нагима» и 13,68 %, чем у груш сорта «Бостандык».

Анализ рисунков 3,4 и 5 показывает, что среди сортов черешни (рисунок 3) наибольшее количество фенольных веществ содержится в сорте Лязат, в малины (рисунок 4) в сорте Арай, а винограде (рисунок 5) в сорте Бақытнур. Наименьшее количество фенольных веществ в черешне содержится в сорте Мерей, малинев сорте Салем, а в сорте винограде Мерейтойе. Из рисунка 3 также видно, что в вышеперечисленных сортах ягодных культур содержится наибольшее количество фенольных веществ. Из анализа рисунков 3,4 и 5 также видно, что среди сортов черешни наибольшее количество фенольных веществ содержится в сорте Лязат, в малины в сорте Арай, а винограде в сорте Бақытнур. Наименьшее количество фенольных веществ в черешне содержится в сорте Мерей, малинев сорте Салем, а в сорте винограде Мерейтойе.

Исследованиями установлены, что по содержанию полифенолов в экстрактах, среди рассмотренных сортов яблок, наибольшее содержание оказались яблони, среди которых первенствует сорт «Байтерек» затем «Саркыт» и «Сая», а среди исследованных сортов груш по содержанию фенольных веществ первое место занимает груша «Жаздык», затем «Сыйлык», далее «Нагима» и «Бостандык». Как показали результаты исследования, что среди сортов черешни наибольшее количество фенольных веществ (антиоксидантов) содержится в сорте Лязат, а в малине Арай. В исследованном отечественном сорте винограда наибольшее содержание фенольных групп оказалось в сорте Бақытнур.

Список литературы

1. Кузнецова Е. В., Петровская В. Г., Рязанцева С. А. Психология стресса и эмоционального выгорания : учеб. пособ. для студ. факультета психологии. / Е,В. Кузнецова, В.Г. Петровская, С.А. Рязанцева. - Куйбышев, 2012. - 96 с
2. Экологические проблемы региона и пути их разрешения : материалы XII Междунар. науч.-практ. конф. Россия, Омск, 15–16 мая 2018 г.
3. Тарусин Д. П Состояние и перспективы развития рынка биологически активных пищевых добавок (БАД) // Евразийский международный научно-аналитический журнал: Проблемы современной экономики, N 4 (36), 2010.
4. <https://www.openbusiness.ru/special/project/tea-and-herbs/biologicheskii-aktivnyie-dobavki-vidy-primenenie-i-proizvoditeli/>
5. Павлова, О. Н. Современные подходы к классификации биологически активных добавок к пище // О. Н. Павлова, Е. А. Грибанова, Н. Н. Желонкин ... [и др.] // Вестник СамГУ. Естественнонаучная серия : журн. — 2007. — № 9/1 (59).

6. Технология функциональных продуктов питания : учебное пособие для вузов // Л. В. Донченко [и др.] ; под общей редакцией Л. В. Донченко. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 176 с.

7. Казыбаева С.Ж. Шетелдік және қазақстан селекциясының болашағы зор жүзім сорттары // Научно- прикладные аспекты развития садоводства и виноградарства на современном этапе: материалы междунар. науч.- практ. конф. посвященной 50- летию образования Казахского НИИ плодоводства и виноградарства. – Алматы, 2009. – С.90-92.

8. Куришбаев А.К. Новые ориентиры в условиях обострения продовольственной проблемы в мире // Вестник.-х. наук Казахстана. - 2008. - № 8.- С. 21-25.

Scientific publications

MATERIALS

The VI International Science Conference
«Actual tendencies of development science and practice»

Rome, Italy. 229 p.

(October 25 – 27, 2021)